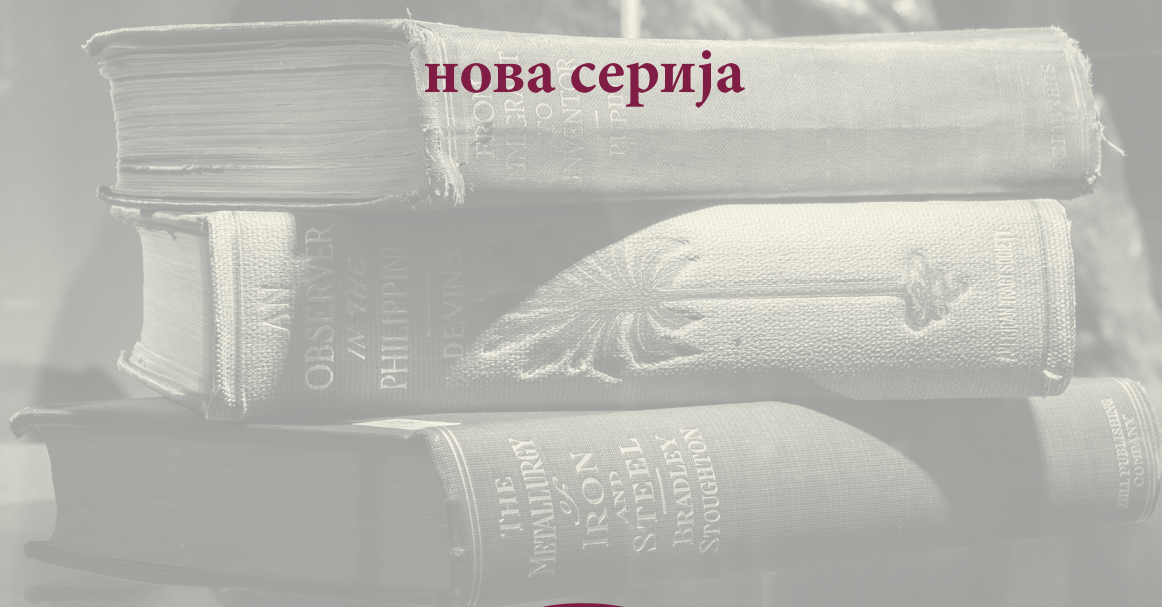

МУЗЕЈИ

6/2019

нова серија

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

Музеји 6 (н. с.) 2019.

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

MUSEUMS

No. 6 (n. s.)

Editor in chief:

Gordana Pajić

Technical realization of the journal:

Snežana Šaponjić Ašanin

Editorial board:

Ljubiša Vasiljević, Ph.D., chair EB

Ana Milošević, Ph.D.

Ivana Ćirić, Ph.D.

Dušica Bojić, Ph.D.

Jelena Arsenović

Ana Olajoš

Secretary:

Dragana Latinčić

UDC 069

ISSN 1821-0694=Музеји

BELGRADE 2019

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

МУЗЕЈИ
Бр. 6 (н. с.)

Главна и одговорна уредница:
Гордана Пајић

Техничка реализација часописа:
Снежана Шапоњић Ашанин

Уређивачки одбор:
др Љубиша Васиљевић, председник УО
др Ана Милошевић
др Ивана Ђирић
др Душица Бојић
Јелена Арсеновић
Ана Олајош

Секретар Уређивачког одбора:
Драгана Латинчић

UDC 069
ISSN 1821-0694=Музеји

БЕОГРАД 2019

Издавач:
МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
Београд, Трг Републике 1а
muzejskodrustvosrbije@gmail.com
www.mdsrbija.org

За издавача:
Гордана Пајић, председница МДС-а

Лектор и коректор:
Слободан Николић

Превод на енглески:
Марта Васиљевић

Корице:
Александар Козлица

Фотографија на насловној страни:
Документација Музеја Николе Тесле

Штампа:
Атеље Јуреш, Чачак

Тираж:
300 примерака

**Припрема и објављивање часописа финансирани средствима
Министарства за културу и информисање Републике Србије**

Садржај

Уводна реч (Гордана В. Пајић)	7
Марин Ј. Бугар <i>Ранохришћански мозаик у новој сјалној њосџавци Народној музеја Крушевац – љример љрезенџације –</i>	9
Гордана Д. Чађеновић <i>Нови налаз винчанске фиџурине из Виџкова (зашџиџина археолошка искоџавања 2019. џодине</i>	23
Ивана Н. Јовановић <i>Друџи џријенале умеџносџи самоџких визионара</i>	31
Биљана Б. Грковић <i>Умеџнички џројекџи Преџознавање као начин дуџорчне џарџнерске сарадње музеја и џалерија</i>	45
Др Ивана Д. Ђирић <i>Фонд Музеја Николе Тесле</i>	65
Маја Д. Гојковић <i>Библиџографија раџова обџављених у часџоџису Музеји (1948-1965)</i>	85
Јованка П. Рашовић <i>Конзерџација и ресџаураџија џиџоса из касноантиџичкој џериџа (из збирке Народној музеја Крушевац)</i>	117
Драган Б. Киурски <i>Како деџа уче у музеју?</i>	125

Mr. sci Lebib F. Džeko	
<i>Afrička zbirka Muzeja franjevačkog samostana u Tomislavgradu</i>	137
Димитрије М. Михајловић	
<i>Ог сна до јаве: Музеј уписаједињења 1918.</i>	
<i>сѣиална уосѣиавка Музеја Војводине</i>	147
Др Љубиша Б. Васиљевић	
<i>The Roman Frontier along the River Rhine</i>	
<i>The Role of Museums in revitalizing Cultural Landscapes</i>	
<i>Renger De Bruin, Astrid Hertog and Roeland Paardekooper (eds), 2018.</i>	
<i>Published by ICOM Netherlands</i>	151
Др Љубиша Б. Васиљевић	
<i>Наѣрага „Михаило Валѣировић” Музејској грушиѣва Србије</i>	
<i>у ѣериоду 2001-2015.</i>	161
Кристина З. Јоргић Степановић	
<i>Излаѣање лудила у музејима: Предсѣиављање ѣсихијаѣирије кроз</i>	
<i>Збирке и изложбе</i>	163
Светлана М. Чековић	
<i>Драѣица Премовић Алексић: Цркве и манасѣири Сѣиаре Рашке</i>	
<i>Музеј „Рас”, Нови Пазар, 2015.</i>	167

Уводна реч

У овој години Музејско друштво Србије добило је статус репрезентативног удружења у култури за подручје истраживање, заштита, коришћење, прикупљање и представљање покретног културног наслеђа, што је резултат досадашњег рада Друштва, његових чланова, органа и тела. Пројектом *Унајређење рада Музејског друштва Србије и његових секција*, уз финансијску подршку Министарства културе и информисања РС, у 2019. години реализовано је неколико стручних скупова, преведен је на енглески језик *Водич кроз музеје Србије*, а приређен је и публикован шести број нове серије часописа *Музеји*. Ово је скроман допринос у покушају да наведени часопис заживи. Са континуитетом у издавању часописа сусретали су се сви који су га у протеклих осамнаест година уређивали или су, са друге стране, водили Музејско друштво. Посвећеност одређеног броја чланова и Уређивачког одбора допринела је излажењу овог броја.

Нови број часописа представља се стручној и широј публици текстовима које можемо сврстати у две целине.

У првој се налазе два рада из области археологије и то текст Марина Ј. Бугара о начину презентовања ранохришћанског мозаика у оквиру сталне поставке крушевачког Музеја и текст Гордане Д. Чађеновић о најновијим истраживањима на локалитету Витково. Манифестација *Друго итријенале умесийносийи самоуких визионара*, коју организује Музеј наивне и маргиналне уметности, представљена је у тексту Иване Н. Јовановић, док Биљана Б. Грковић говори о међурегионалној сарадњи кроз *Умешнички пројекат „Препознавање“* који је започео 2004. године. *Фонд музеја Николе Тесле* је текст Иване Д. Ђирић, док нам Маја Д. Гојковић у *Библиографији радова објављених у часопису Музеји (1948-1965)* износи све податке о часопису (150 библиографских јединица и четири регистра). Јованка П. Рашовић у тексту *Конзервација и реститурација ишоса из касноантичког периода* представља целокупан процес конзервације овог предмета који се налази у Народном музеју Крушевац. Проблемима музејске едукације бави се Драган Б. Киурски у тексту *Како деца уче у музеју? Упознавање са далеким културама* пружа нам текст *Афричка збирка Музеја Франјеваčkog самостана у Томиславаграду* ауторке Лебибе Ф. Џеко.

Другу целину представљају прикази и то изложбе *Музеј ирисаједињења, а 1918 – од сна до јаве; Стилна поставка Музеја Војводине* коју нам представља Димитрије М. Михајловић, а затим следе и прикази четири књиге

о којима говоре Љубиша Б. Васиљевић, Кристина З. Јоргић Степановић и Светлана М. Чековић.

Искрено се надамо да ће нови статус Музејског друштва Србије, али и две деценије како је Друштво реорганизовано, што обележавамо 2021. године, покренути и друге чланове и сараднике да се активно укључе и дају свој допринос већ у следећем броју.

Гордана Пајић

UDK 069.51:738.5(497.11)
COBISS.SR-ID 281908236

Марин Ј. Бугар

виши кустос

Народни музеј Крушевац

marinbugar@gmail.com

РАНОХРИШЋАНСКИ МОЗАИК У НОВОЈ СТАЛНОЈ ПОСТАВЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА КРУШЕВАЦ – ПРИМЕР ПРЕЗЕНТАЦИЈЕ –

Айсџракиј: Почетком 2016. године, након конзервације Централног института за конзервацију из Београда, Завод за заштиту споменика културе Краљево је ранохришћански мозаик са локалитета Небеске столице (Кобаоник) предао Народном музеју у Крушевцу. Полихромни мозаик, датован у 5/6. век, преко мере је страдао у пожару и захтевао је сложен методолошки приступ приликом заштите и презентације.

Суочен са изазовима око начина и места излагања, представљен је широј јавности у свом оригиналном положају по свим конзерваторским и музеолошким стандардима, односно на позицији која је у потпуности одговарала новом музејском садржају.

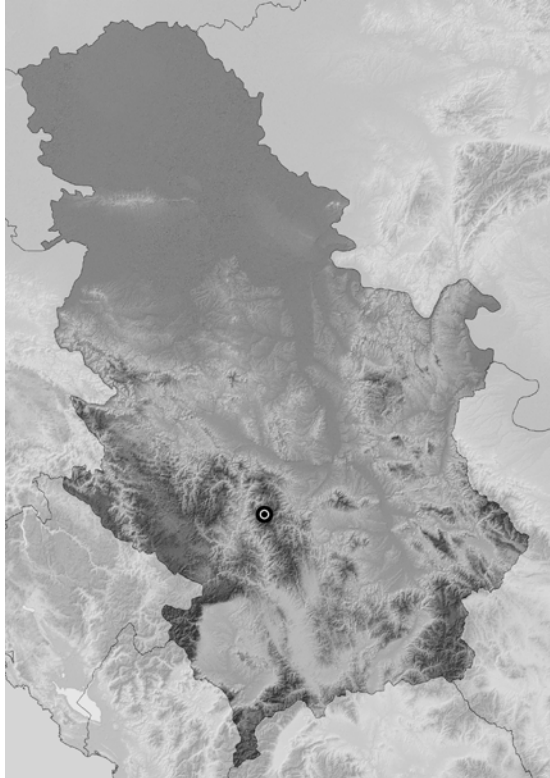
Кључне речи: ранохришћански мозаик, Небеске столице, Народни музеј у Крушевцу, нова стална поставка

Увод

Археолошки локалитет Небеске столице налази се на Кобаонику, у јужном делу централне Србије, испод Панчићевог врха, на надморској висини од 1.800 м (сл. 1 и 2). Током археолошких истраживања 2000. године, у организацији Завода за заштиту споменика културе из Краљева, откривена је ранохришћанска

базилика са остацима подног мозаика у североисточном делу наоса (сл. 3) (Тошић 2008; Тошић и Рашковић 2007: 34-37).¹

Полихромни мозаик рађен у техници *opus tessellatum*, датован у 5/6. век, страдао је у пожару, тако да је очуван само у мањој рубној зони.

Слика 1. Географски положај локалитета Небеске Столице

У касетираним пољима приказани су геометријски и зооморфни мотиви религијског карактера (сл. 4) (Вранешевић 2014: 147-149; Кондић и Поповић 1977: 136, сл. 99; Цветковић-Томашевић и Јанакиевски 1973: 36; Цветковић-Томашевић 1978; Баван и Иванишевић 2006: 45; Милинковић 2015: 221-222; Киš 2016: 95-96).²

1 На челу стручне екипе из више установа налазила се Гордана Тошић, археолог Завода за заштиту споменика културе Краљево.

2 Аналогне композиције налазимо у Царичином граду – у триконхосу ван бедема, у Хераклеји – на мозаику Мале базилике, у Суводолу и Амфиполису – на поду базилике А.

Због оштећења и специфичних микроклиматских услова мозаик је одмах након открића подигнут, са циљем адекватне конзервације и презентације. Због сурове планинске климе није враћен на своје првобитно место, будући да је базилика очувана само у својој најнижој зони, те би презентација мозаика *in situ* довела до његове девастације.

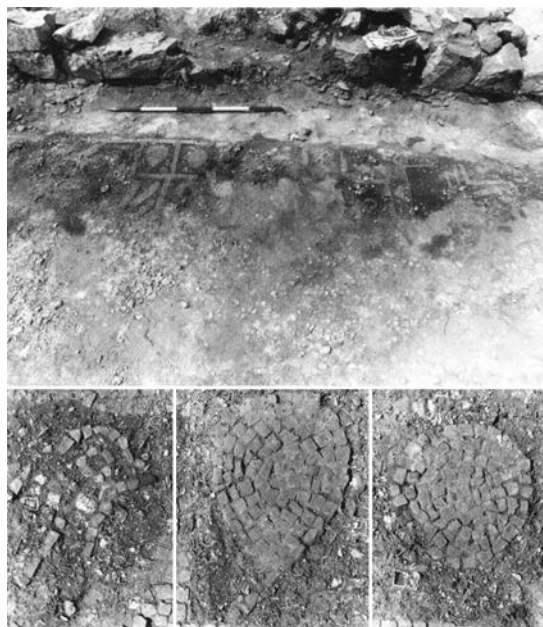
Слика 2. Локалитет Небеске Столице
(Фотографија: Г. Гаврић)

У складу са Законом о културним добрима и принципима заштите културног наслеђа, мозаик са Небеских столица данас се чува у Народном музеју у Крушевцу. Наиме, почетком 2016. године, након конзервације коју је обавио Централни институт за конзервацију из Београда, Завод за заштиту споменика културе Краљево мозаик је предао крушевачком Музеју, где је након годину дана изложен као експонат нове сталне поставке.

До коначног излагања, предмет је морао да прође основне мере превентивне конзервације, што је подразумевало обезбеђивање адекватних услова којима би се избегли главни фактори ризика који би могли да угрозе његово стање - светлосно зрачење, неодговарајућа температура и релативна влажност ваздуха, директне физичке силе, крађе, итд. (Живковић 2011: 13-22, 27-31, 46-52).

Слика 3. Ранохришћанска базилика
(Фотографија: М. Петровић)

Слика 4. Остаци мозаика in situ са декоративним елементима
(Фотографија: М. Петровић)

Музеолошки контекст

Иако мозаике можемо сврстати у ред отпорнијих музејских предмета који захтевају једноставније мере заштите, током рада на новој сталној поставци морали су најпре бити задовољени основни постулати у превентиви. Они су директно зависили од основних карактеристика материјала, односно узрочника који доводе до његове деградације. У конкретном случају, дислоцирани мозаик, који се састојао из органских целина (камена, кречног малтера, теракоте), али и адекватне савремене подлоге, захтевао је обезбеђивање низа одговарајућих услова којима би се спречили главни фактори ризика који би могли да доведу до његовог пропадања (неодговарајућа температура и релативна влажност ваздуха, директне физичке силе, светлосно зрачење, крађе, итд.).

Слика 5. Стоп-сол стакла
(Фотографија: М. Бугар)

Посебна пажња у остваривању конзерваторско-музеолошких стандарда посвећена је заштити од осцилација у температури и влажности ваздуха. С обзиром да је мозаик морао бити изложен у зони директних сунчевих зрака, употребљена су наменска стоп-сол стакла у прозорима музејске зграде која, захваљујући присуству метал-оксида, у одговарајућој мери рефлектују светлост и топлотну енергију (сл. 5).

На овај начин обезбеђене су минималне осцилације у температури, чиме је директно регулисан и степен влажности на нивоу комплетне изложбене поставке, односно спречено лагано, али сигурно пропадање предмета на више начина.³

Наиме, промене у количини влаге, у конкретном случају, могу довести до слабљења кохезије између површинског слоја (тесера) и међуслоја, односно појаве физичких оштећења услед њихове експанзије. Такође, перманентно висока релативна влажност ваздуха (преко 65-70%) услед неадекватне температуре, светла и вентилације могла би да доведе до појаве микроорганизама, али у овом случају такви предуслови нису постојали.⁴

Слика 6. Радови на излагању мозаика
(Фотографија: М. Теранић)

Остварени оптимални климатски услови са температуром у интервалу од 18 до 25°C и релативном влажношћу ваздуха од 40 до 60% омогућили су стабилну климу не само у случају мозаика, већ и на нивоу комплетне поставке.

3 Познато је да релативна влажност ваздуха зависи од температуре. Са порастом температуре она се смањује, а са падом повећава.

4 Овом приликом захваљујем Маји Франковић, конзерватору Централног института за конзервацију у Београду, на стручним сугестијама око начина излагања ове врсте музејског предмета.

Нарочит изазов било је одговарајуће позиционирање ове врсте експоната унутар уских хронолошких и изложбених оквира. Смештен између поставке из касне антике и периода раног средњег века, са димензијама 272 × 51 цм, предмет је својим атрактивним изгледом и занимљивом причом готово идеално повезивао наведене епохе, чинећи важну спону у презентацији свеукупне изложбене фабуле (сл. 6).⁵

У самом простору мозаик је представљен на поду, благо подигнут, у висини 7-8 цм, да би указивао на свој оригиналан, наменски положај. Као подлога употребљена је термоизолациона плоча од екструдираног полистирена (стиродур),

Слика 7. Припремљена подлога за полагање мозаика (бела стрелица)
(Фотографија: М. Ђеранић)

дебљине 20 мм. Уз добре еколошке карактеристике, њена улога је да спречи могућа механичка оптерећења и евентуалну појаву влаге (сл. 7). Комплетирању амбијенталне целине значајно доприноси и зона ситног камења у неутралној (светлосивој) боји, која у ширини око 7 цм опкружује предмет (сл. 8).

5 Захваљујем колегиници Гордани Гаврић и колеги Љубиши Васиљевићу на уступљеним фотографијама.

Оваквим методолошким приступом музејски предмет је добио нову визуелну димензију у оку посматрача. Поменути украсни камен представља не само интересантан декоративни елемент, већ и дискретну форму аналогну оригиналном налазу која индиректно, али значајно, остварује важан допринос на релацији посетилац-мозаик-поставка.

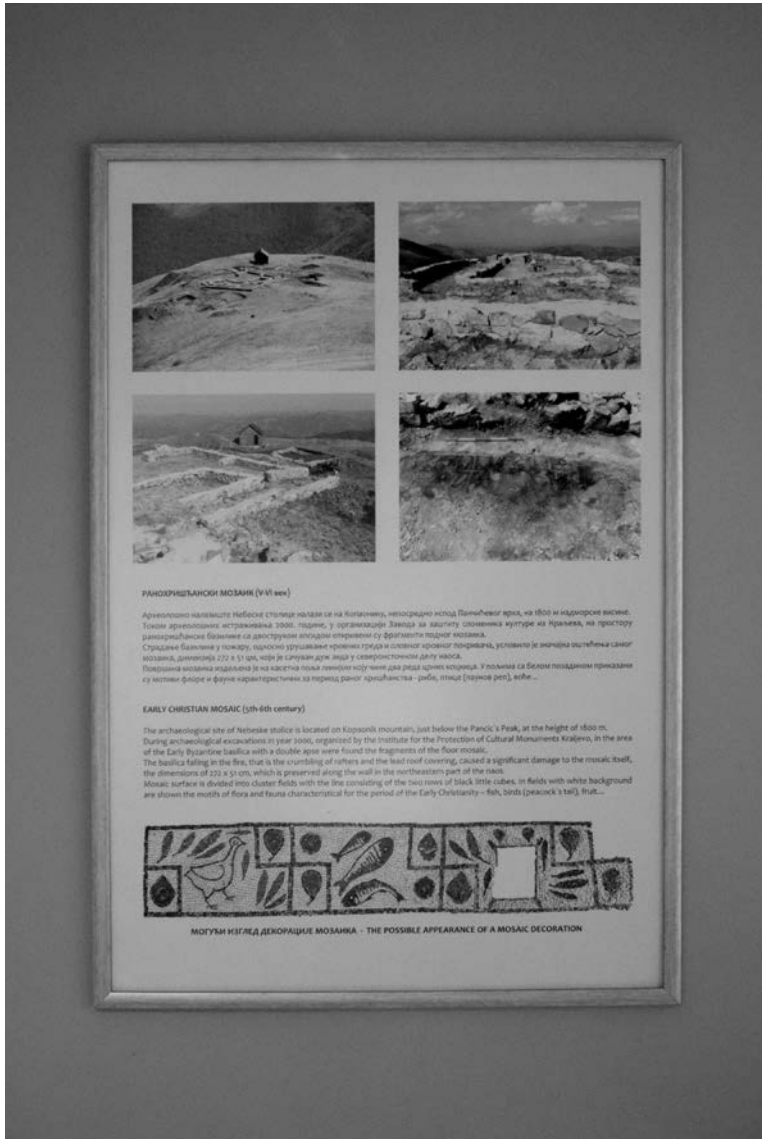

Слика 8. Детаљ зоне декоративног камења око мозаика
(Фотографија: М. Бугар)

С друге стране, узимајући у обзир осетљивост површинске структуре (тесалатума), овакав вид излагања захтевао је и хоризонталну изложбenu витрину да би се у потпуности избегли наведени фактори ризика. Благо издигнута, са непретенциозном формом, донела је могућност лакшег приступа предмету приликом периодичног одржавања, а уједно је спречено директно ступање посетилаца на стаклену површину која је покривала мозаик, чиме је отклоњена свака опасност од могућих физичких оштећења услед притиска. У истој функцији су постављени и прохромски стубићи у комбинацији са јачом луксузном врпцом, наглашавајући притом специфичан значај овог дела поставке (сл. 9).

Слика 9. Заштитна ограда
(Фотографија: М. Бугар)

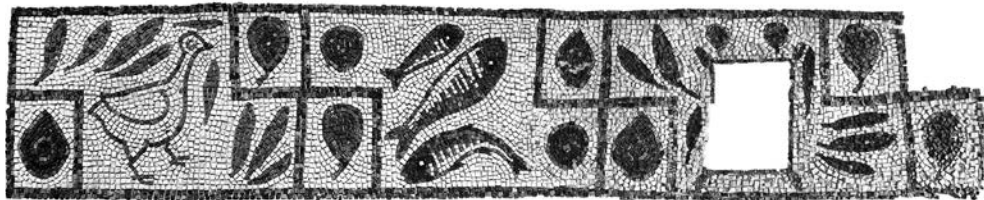

Слика 10. Зидна легенда
(Фотографија: М. Бугар)

Коначни сегмент у излагању односи се на саму причу о мозаику која је у конвенционалној, текстуалној и илустративној форми представљена на делу зида изнад предмета (сл. 10). Уз основне информације о месту и начину налаза она даје и приказ идеалне реконструкције зарад потпунијег објашњења приказаног садржаја (сл. 11).

*

Презентован у новој сталној поставци Народног музеја у Крушевцу, ранохришћански мозаик са Небеских столица представља не само јединствени налаз овог типа у Расинском округу, већ и ванредан музејски експонат који на више начина привлачи значајну пажњу музејских посетилаца. Атрактиван и посебан у својој изведби и намени, мозаик је као уметничко дело посебне финоће и оригиналности, представљао конкретан, интригантан и надасве креативан приказ тадашње свакодневнице, али неретко и озбиљних филозофских и религијских норми и схватања.

Слика 11. Могући изглед декорације мозаика
(Аутор могућег изгледа мозаика: Д. Јовановић)

Као одраз луксуза, статуса, али и довитљивости самог уметника, пленио је својом лепотом пред гостима у древним римским палатама и резиденцијама, подједнако као што и данас сија пред посетиоцима уметничких галерија или музеја широм света. Зато нама, као баштиницима културног наслеђа, може само служити на част што толико векова касније, у нашој установи културе, можемо омогућити посетиоцима да се диве делићу његове величине и лепоте (сл. 12).

Слика 12. Презентација мозаика у сталној поставци
(Фотографија: М. Бугар)

Литература

Баван, Б. и Иванишевић, В. 2006.

Iustiana Prima – Царичин Град, Лесковац: Народни музеј Лесковац.

Вранешевић, Б. 2014.

Слика раја на ранохришћанским йодним мозаицима на Балкану: од 4. до 7. века. Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Живковић, В. 2011.

Сйручна уйуйсйва за конйролу услова у окружењу збирки, Београд: Централни институт за конзервацију у Београду.

Киш, М. 2016.

Sličnosti i razlike prikaza životinja na ranokršćanskim podnim mozaicima Akvileje i Herakleje Lincestis, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Кондић, В. и Поповић, В. 1977.

Царичин Град: Уйврђено насеље у визанйијском Илирику, Београд: Српска академија наука и уметности.

Милинковић, М. 2015

Рановизанйијска насеља у Србији и њеном окружењу, Београд: Досије студио.

Тошић, Г. 2008.

Археолошка исйраживања локалийеиџа Небеске сйолице, Археолошки преглед, н. с. 4 (2006): 119-122.

Тошић, Г. и Рашковић, Д. 2007.

Ранохришћански сйоменици на исйочним йагинама Којаоника. Зборник радова Византолошког института XLIV: 27-45.

Цветковић-Томашевић, Г. 1978.

Рановизанйијски йодни мозаици: Дарданија – Македонија – Нови Ейир, Студије 1, Београд: Филозофски факултет у Београду, Институт за историју уметности.

Цветковић-Томашевић, Г. и Јанакиевски, Т. 1973.

Хераклеја Линкесйис, Битола: Одбор за Хераклеју.

Marin J. Bugar

Senior Curator

The National Museum, Kruševac

marinbugar@gmail.com

**EARLY CHRISTIAN MOSAICS AS A PART OF THE NEW PERMANENT
EXHIBITION OF THE NATIONAL MUSEUM KRUŠEVAC
– EXAMPLE OF PRESENTATION –**

Summary

The archaeological site Nebeske Stolice is located on the mountain Kopaonik, in the southern part of Central Serbia. During archaeological searches, organized by The Institute for Cultural Heritage Preservation from Kraljevo, an early Christian basilica with the remains of a floor mosaic was discovered.

Before it was finally displayed, the mosaic had to undergo the basic preventive conservation measures. These measures included securing adequate conditions in order to avoid main risking factors which could damage its condition – UV radiation, inadequate temperature and relative air humidity, direct physical force, thefts, etc.

Within the exhibition space, the mosaic is presented on the floor, 7 – 8 cm lifted from the ground in order to indicate its original and intended purpose.

UDK 903.2"634"(497.11)
902.2(497.11)"2019"
COBISS.SR-ID 281909260

Гордана Д. Чађеновић
музејски саветник
Народни музеј Крушевац
gordanacadjenovic@gmail.com

НОВИ НАЛАЗ ВИНЧАНСКЕ ФИГУРИНЕ ИЗ ВИТКОВА (заштитна археолошка ископавања 2019. године)

Айсџиракџи: Средином 2019. године спроведена су заштитна истраживања дуж трасе канализационих цеви на локалитету Витковачко поље у селу Витково код Александровца. Том приликом откривени су део стамбеног објекта и припадајући кућни инвентар. Најважније откриће свакако је налаз винчанске фигурине импозантних димензија (преко 40 центиметара). Веома је важан контекст налаза, односно чињеница да је фигурина нађена у оквиру стамбене куће (поред ње су нађени жрвањ за млевење жита и део пећи).

Кључне речи: млађи неолит, Витково, Винчанска културна група, фигурина, кућа

Током јула и августа 2019. године спроведена су заштитна археолошка истраживања дуж трасе канализационих цеви на локалитету Витковачко поље у селу Витково код Александровца. Том приликом откривени су део стамбеног објекта и њему припадајући кућни инвентар. Најважније откриће свакако је налаз винчанске фигурине импозантних димензија (висине преко 40 центиметара).

Веома је важан контекст налаза, односно чињеница да је фигурина нађена у оквиру стамбене куће (поред ње су нађени жрвањ за млевење жита и део пећи).

Сама Винчанска култура названа је по великом праисторијском насељу пронађеном у селу Винча, на десној обали Дунава, једанаест километара удаљеном од Београда. Захватајући ширу територију Балканског полуострва и егзистирајући у периоду од прве половине VI до средине IV миленијума пре нове ере, представљала је једну од најзначајнијих праисторијских култура на нашим просторима.

Слика 1. Теренска фотографија налаза фигурине из Виткова (кампања из 2019. године)
(Фотографија: Документација Народног музеја Крушевац)

На локалитет Витково скренута је пажња још шездесетих година двадесетог века, случајним налазом винчанских фигурина. У питању су две фигурине од којих већа има висину од 36 цм (Чађеновић и др. 2003).

Атрактивни налази представљали су повод да Народни музеј Крушевац и Регионални завод за заштиту споменика културе из Краљева предузму археолошка истраживања спроведена 1969. и 1971. године (Томић 1969: 21-22).

Том приликом пронађен је богат археолошки материјал који типолошки припада винчанској култури. Тада су археолошки документовани први значајни резултати који сведоче о животу неолитског човека у Витковачком пољу. Пронађени су фрагменти типичне винчанске керамике и бројни примерци винчанске пластике, као и кремене и коштане алатке (Чађеновић и др. 2003: 3-19).

Слика 2. Теренска фотографија налаза фиџурине из Виткова (кампања из 2019. године)

(Фотографија: Документација Народног музеја Крушевац)

Археолошки материјал, пронађен приликом ових ископавања, близак је налазима у горњем току Ибра, откривеним на локалитетима Житковац и Фафос (Томић и др. 1969: 22) код Косовске Митровице. У периодизацији винчанске

културне групе, у односу на стратиграфију на локалитету Винча, налази одговарају откривенима у Винчи на дубини од око 7,5 метара.

Главну карактеристику овог локалитета представљају налази великог броја антропоморфних фигурина израђених од печене земље, које се одликују уникатном лепотом. У питању су фигуре са троугаоним или петоугаоним обликом лица, издуженим носем и бадемастим очима. Неретко је приказана и коса у виду густих уреза или стилизованих пунђи. На појединим фигуринама често су приказане и гениталије, а понекад и представа одеће и накита.

Након тридесет година уследила су сондажна ископавања локалитета угроженог савременом градњом. Истраживања су спроведена од стране археолога крушевачког Музеја (Бугар 2005: 183-190; исти 2008: 137-152).

Том приликом пронађена је велика јама за одлагање отпада, приближне величине 5 × 4 м, регистроване дубине од око 1 м (први слојеви су скинути механизацијом). Културни слој у јами пропраћен је богатим археолошким материјалом, помешан са животињским костима и пепелом. Требало би нагласити да је у јами пронађен велики број фрагмената керамичких посуда, жртвеника, пехара, амулета и фигурина.

Типолошки, материјал откривен у јами припада млађој фази винчанске културне групе. У односу на споменути стратиграфију Винче одговарао би дубинама од 5,9 до 4 метра (Чађеновић 2007: 203-218).

Током 2019. године уследило је заштитно ископавање на траси одређеној за постављање канализационих цеви. Угрожени простор имао је дужину од 95 м, а ширину од 0,70 м. У оквиру рова отворено је девет сонди дужине десет метара, док је између њих остављан размак од 50 цм ради увида у контролни профил.

Најинтересантнији налаз забележен је у сонди број 8, где је нађена основа куће. На релативној дубини од око 1 м, ров је пресекао винчанску кућу у дужини од око 6 метара. Поред куће је пронађена јама. Основа куће је била покривена фрагментима керамике, кремением алаткама и животињским костима. На тој површини је *in situ* откривен камени жрвањ димензија од 60 × 30 цм и, у његовој непосредној близини, део пећи.

У простору између пећи и жрвња нађен је торзо фигурине, одвојен од главе (која је оштећена), делови постоља и три керамичке ноге, вероватно делови постоља.

Испитане сонде налазе се на педесетак метара удаљености од места налаза поменутих великих фигурина, откривених у профилу Кошетинске реке. Може се претпоставити да су се, од раније познати налази монументалних фигурина, такође изворно налазили у оквиру кућа које су чиниле део великог насеља подигнутог на обали реке.

На основу пронађених налаза могу се извући закључци о изворном изгледу новооткривене фиџурине. Израђена је од пречишћене земље, средње фактуре и светле боје. Реч је о седећој фиџурини постављеној на престо. Рађена је слободном руком. Површина је глачана, па је украшавана урезивањем пре печења, а бојена након завршетка истог поступка. Делови фиџурине су рађени посебно, а потом су спајани у јединствену целину. Четвороугаони престо са четири ноге моделован је засебно и накнадно спојен са осталим деловима фиџурине.

Глава фиџурине полигоналног је облика, са истакнутим јагодицама, великим очима, наглашеним носом и шпицастом брадом. Глава је оштећена глава, а на челу се виде неки урези за које се претпоставља да су делови фризура представљене у облику пунђе.

Бадемасте очи израђене су посебно, након чега су аплициране у очне дупље. Површина чела је богато украшена. Изнад очију налазе се дуже вертикалне паралелне линије чија се дужина смањује идући према ушима. Испод очију, дуж образа, такође су урезане косе линије. Нос је пластичан, лепо моделован и са наглашеним прелазом из чела. Овакав начин украшавања уочљив је у развоју пластике косовске варијанте винчанске културе, о чему сведоче налази из Предионице и Вача (Тасић 1957: 18).

Тело фиџурине украшено је урезаним косим и паралелним линијама које се, у раменом делу, претварају у спирале и скупљају око лактова руке. Горњи део тела је пљоснат, док доњи део није израђен, па се не могу утврдити полне карактеристике. Заправо, на фиџурини је приказана нека врста одеће, тј. хаљине или блузе израђене од ширих трака, панела, који се додирују на грудима. На стомаку се виде вертикални урези (могући делови сукње). Око врата се налази урезана линија коју М. Васић објашњава као имитацију огрлица (Васић 1936: 105). На обе руке, изнад шака, изведено је више паралелних уреза, што наводи на закључак да је фиџурини носила накит (гривне). Прсти су сумарно приказани, путем једноставних уреза.

Цела фиџурини је стајала на четвртастом престолу који је био постављен на три моделоване ноге украшене урезаним линијама. Фигура седи на престолу, у мирном ставу, са рукама које које почивају на трбуху. С обзиром да је диспропорција између главе и остатка тела више него уочљива, вероватно да је цела представа била на неки начин учвршћена.

На фиџурини се уочавају трагови бојења. Најчешће је употребљавана црвена посна боја.

Витково представља локалитет на коме је откривен највећи број неолитских антропоморфних фиџурини у Србији, пропорционално истражености самог локалитета. Акцент је тренутно стављен управо на њих, јер су оне саме по

себи интересантне због постојања недоумица о њиховој функционалности. За фигурине попут ове из Виткова може се рећи да су стваране изван примарних уметничких понуда свога израђивача, односно да су првенствено биле творевине посвећене божанству. Другачије речено, њихова превасходна намена усмерена је на испуњење религијских потреба.

Фигурине стоје у вези са духовним животом и веровањима винчанских земљорадника, али се научници разилазе у тумачењу њиховог значења. Д. Срејовић претпоставља да су женске антропоморфне статуете, у првом реду, биле инструмент, а не предмет култа везаног за земљу, плодност и обнављање живота. Дакле, оне нису биле симбол врховног божанства, Велике богиње мајке, него, вероватно, магијски инструменти коришћени приликом одржавања различитих врста обреда повезаних са култом плодности. У прилог таквом тумачењу Срејовић наводи податак да су фигурине налажене у значајном броју на свим винчанским локалитетима и то вероватно након што су одбачене пошто су испуниле своју функцију инструмента у одређеној обредној радњи (Срејовић 1984: 42-56).

Закључак

Ископавања у Виткову показала су да је локалитет током последње фазе неолитског периода био настањен, при чему је коришћен плато брега, односно тераса Кожетинске реке. Нажалост, локалитет је угрожен савременом градњом, те се намеће неопходност наставка археолошких истраживања како би се у потпуности сагледао просторни план насеља.

На основу анализе пронађеног материјала можемо да установимо да су на локалитету заступљене две фазе винчанске културе и на основу тога изведемо закључак да се на локалитету у Витковачком пољу уочава хоризонтална стратиграфија, где старију фазу културе проналазимо на нижем делу терена (у самом пољу), док је млађа заступљена на нешто вишем земљишту смештеном непосредно уз Кожетинску реку.

Нови налаз описане фигурине и део откривеног стамбеног објекта припадају млађој фази винчанске културне групе. Али, тек потпуним откривањем стамбеног објекта решиће се многа отворена питања о животу људи из винчанског периода.

Литература

Бугар, М. 2005.

Заштитна археолошка истраживања на локалитету Витковачко поље код Александровца, *Крушевачки зборник 11*: 183-190.

Бугар, М. 2005.

Заштитна археолошка истраживања на локалитету Витковачко поље код Александровца, *Жујски зборник 3*: 137-152.

Васић, М. 1936.

Преисторијска Винча III, Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Стојић, М. и Чађеновић, Г. 2006.

Крушевац - културна историографија праисторијских локалитета у зони слива Зайадне Мораве и Јужне Мораве, Археолошка грађа Србије II, Београд-Крушевац: Археолошки институт и Народни музеј Крушевац.

Срејовић, Д. 1984.

Уметност и религија, у: *Винча у праисторији и средњем веку*, ур. Драгослав Срејовић, Београд: Галерија САНУ, 42-56.

Тасић, Н. 1957.

Валач, *Гласник Музеја Косова и Метохије 4-5*: 3-63.

Томић, Е. и Vukadin, О. 1969.

Vitkovo, Aleksandrovac – naselje vinčanske kulture, *Arheološki pregled* (Beograd) 11: 21-22.

Чађеновић, Г., Рашковић, Д. и Бугар, М. 2003.

Вићковачко поље у праисторији, Насеље винчанске културе, Народни музеј Крушевац, Крушевац.

Чађеновић, Г. 2007.

Јама из винчанског периода на локалитету Витковачко поље, *Жујски зборник 2*: 203-218.

Gordana D. Čađenović

Museum Advisor

The National Museum, Kruševac

gordanacadjenovic@gmail.com

**NEW DISCOVERY OF VINČA FIGURINE IN VITKOVO
(PROTECTIVE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2019)**

Summary

The archaeological site Vitkovačko Polje is located 3 km from the town Aleksandrovac, in the rural area of villages Vitkovo and Venčac.

In the year 2019, there was protective excavation of the area intended for placing sewer pipes, 95 meters in length and 0.7 meter in width. Nine probes (ditches), ten meters in length were excavated. The most interesting discovery was in probe number 8, where the base of the house, measuring six meter in length was discovered. The base of the house was filled with ceramic fragments, ceramic tools and animal bones. A grindstone, measuring sixty by thirty centimetres was found “in-situ”. Also a part of stove was found nearby.

As for the movable discoveries, the most interesting is a figurine, more than forty centimetres in size, consisting of the head and the torso set on a pedestal with three modelled legs. The new discovery of the described figurine and part of the revealed residential building belong to younger phase of the Vinča culture group.

UDK 73/76.031.2.069.9(497.11)"2019"
COBISS.SR-ID 281910284

Ивана Н. Јовановић

виши кустос

Музеј наивне и маргиналне уметности, Јагодина

ivanamnmu@gmail.com

ДРУГИ ТРИЈЕНАЛЕ УМЕТНОСТИ САМОУКИХ ВИЗИОНАРА

ИЗЛОЖБА МЕЂУНАРОДНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ У ОРГАНИЗАЦИЈИ МУЗЕЈА НАИВНЕ МАРГИНАЛНЕ УМЕТНОСТИ

Апстракт: Музеј наивне и маргиналне уметности представља јединствену музејску установу у Србији са посебним програмом свеобухватне заштите највреднијих уметничких остварења неакадемског сегмента савремене ликовне сцене – самоуке, наивне и маргиналне уметности. Као један од најбољих начина за истраживање водећих токова, преиспитивање постојећих критеријума и откривање смерница нових струјања динамичког развоја овог особеног дела савремене уметности, Музеј већ безмало пола века организује значајну ликовну манифестацију која је ове године заокружена изложбом *Други тријенале уметности самоуких визионара*.

Кључне речи: Музеј наивне и маргиналне уметности у Јагодини, Други тријенале уметности самоуких визионара, наивна уметност, маргинална уметност, самоука уметност

Овогодишња међународна манифестација *Тријенале уметности самоуких визионара*, чију су изложбу посетиоци могли да погледају у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић” у Београду у периоду од 16. октобра до 10. новембра, потврђује континуитет добре праксе развијања форме периодичних ликовних

смотре које Музеј наивне и маргиналне уметности организује већ готово пола века, окупљајући самоуке ауторе самосвојног ликовног израза и сирове визије. У складу са увидом у актуелна кретања у датој неконвенционалној области савремене уметности на ширем међународном плану, ова манифестација се трансформисала од *Салона* као годишње смотре која касније прелази у бијеналну, да би у новијем периоду у форми *Тријенала уметности самоуких визионара* наставила мисију препознавања и афирмације најзначајнијих аутентичних ликовних појава из читавог света. Током година изнова су преиспитиване и редефинисане постојеће референце и откривани начини да се представи суштина самоуке, наивне и маргиналне уметности као виталног извора истините креативне енергије сродних аутохтоних стваралачких израза. Уз јасну дистанцу у односу на псеудонаивну продукцију, елементе аматеризма, дилетантства и комерцијалности, највреднија дела инстинктивних аутодидакта извлечена су из сенки маргина ликовних догађања.

Након десет *Салона самоуких ликовних уметника* (1970-1979) као годишње смотре највреднијих остварења самоуке уметности, најпре српске и тада југословенске, уследиће шеснаест *Бијенала* (1981-2013) који од југословенских прерастају у међународне. Временом је, полазећи од наивне уметности, а у складу са актуелним кретањима на интернационалној ликовној сцени, концепција *Бијенала* проширена и на област маргиналне уметности, да би 2016. године попримила тријеналну форму. Назив *Тријенале уметности самоуких визионара* симболично заокружује развојни пут ове угледне манифестације која је деценијама окупљала самоуке ствараоце без формалног ликовног образовања, изворне ауторе наивног ликовног израза и сирове визије.

Као врста репрезентативног пресека доступног дела аутентичних остварења и актуелних тенденција у оквиру неакадемске ликовне сцене, ова манифестација је пружала афирмацију и подстицај највреднијих уметничких дела насталих у периоду између два ликовна конкурса, континуиран увид у стваралаштво већ потврђених аутора заокруженог самосвојног ликовног израза, сагледавање и ревидирање постојећих, утврђених уметничких вредности, откривање нових уметника, ликовних афинитета и садржаја, могућност прикупљања материјала за документацију и даљи истраживачки рад, као и један од селективних начина за прибављање дела потребних за збирку Музеја. Прикупљањем, акумулирањем и проучавањем драгоцених информација, на овај начин је оствариван непосредни увид у опште токове и развој наивне и маргиналне уметности као целине или у неким њеним сегментима појединачних стваралачких опуса, проблема, тема или група повезаних сродним афинитетима и ликовним изразом.

Слика 1. Грег Бромли (Велика Британија), *Психоза брода* (їлуїај, бада, бада, бада, їлуїај), 2018, комбинована техника на платну, 90 × 90 цм
(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

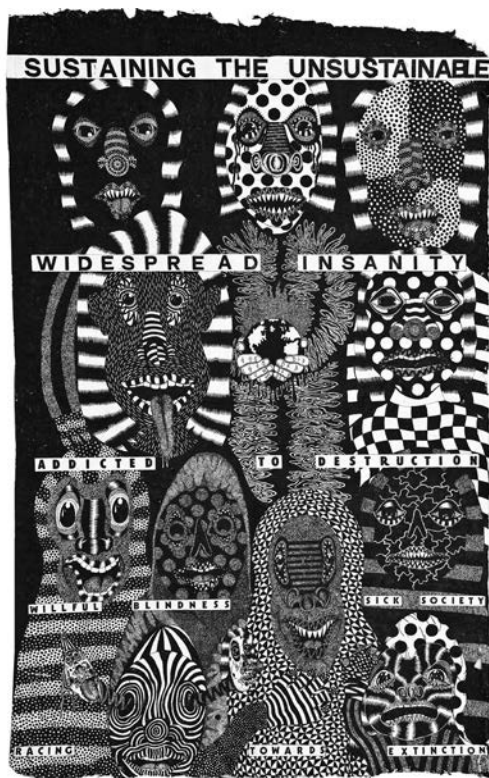
У настојању да се обезбеде што објективнији критеријуми, поред историчара уметности из самог Музеја који континуирано прате кретања у оквиру области наивне и маргиналне уметности, у рад жирија ове манифестације укључивани су и други угледни стручњаци који су феномену ликовних аутодидакта могли да приступе из другачијих позиција и својим свежим виђењем осветле одређене појаве и токове живог организма овог дела савремене уметности. Посебан допринос жирију *Друїої їријенала уметности самоуких визионара* дали су ре-номирани инострани чланови, дугогодишњи сарадници Музеја, представљајући своје виђење наивне и маргиналне уметности из визуре врских познавалаца, пре свега богатим искуством у области уметности сирове визије, арт брута и уметности аутсајдера: Џон Мејзлс, уредник ликовног часописа *Сирова визија* (Лондон), Владимир Абакумов, директор *Артї бруїи – ауїсајджер артї ценїира*

(Бар), као и мултимедијални уметник и аутор низа документарних филмова о уметницима сирове визије Марио дел Курто (*Фарма лија*, Ренен, Швајцарска). Чланови жирија из Музеја наивне и маргиналне уметности су историчари уметности – музејски саветник Нина Крстић, виши кустос Ивана Јовановић и кустос Нина Љубомировић.

У оквиру манифестације *Тријенала* Музеј наивне и маргиналне уметности, у име Фонда *Ојто Бихаљи Мерин*, почасно признање које носи име овог еминентног промотера наивне уметности у свету додељује истакнутим личностима, теоретичарима, истраживачима и ствараоцима, који су континуитетом и постојаношћу високих ликовних домета, или иновативним доприносом у сагледавању и развоју ове специфичне неконвенционалне области, дали посебан печат у развоју наивне и маргиналне уметности. Овогодишња добитница *Почасној признања Ојто Бихаљи Мерин* је Марица Врачевић, историчар уметности, музејски саветник и дугогодишњи радник Музеја наивне и маргиналне уметности, која је као аутор бројних пројеката, изложби и публикација, члан жирија низа значајних манифестација, као и кроз посвећеност свакодневној музеолошкој пракси, дала трајни допринос развоју наивне и маргиналне уметности у Србији. Ово престижно признање додељује се и истакнутим уметницима чији је заокружен стваралачки опус континуитетом, оригиналношћу и инвентивношћу уткан у саме темеље самоуке уметности. Овогодишњи лауреат *Почасног признања Ојто Бихаљи Мерин* је и вајар Милан Станисављевић. Експресивност и монументалност особеног вајарског израза сврстале су овог аутора међу неколико знаменитих имена која су пронела славу вајарства самоуке уметности Србије широм света. Добитник је низа награда и признања, међу којима се издвајају *Гран њри светског тријенала Инсија 2000*, *Велика награда за изложена дела Четрнаестог бијенала наивне и маргиналне уметности (2009)*, као и *Награда за укујан уметнички рад Шеснаестог бијенала наивне и маргиналне уметности (2013)*. Снажно стилизоване и кондензоване масе архаичних форми и рустична структурална снага дубоких бразди на монументалним скулптурама овог уметника, израђених из једне масивне облице стабла, препознати су као достојни еквивалент неукротиве и несагледиве исконске снаге природе.

Селекција уметничких дела за излагање, препознавање изразитог, самостојног ликовног квалитета, као и одређивање лауреата награда *Тријенала*, увек представља изазов. У прилог идеји да се *Тријенале уметности самоуких визионара* развија као витална привлачна сила која окупља и укршта аутентичне појаве аутора различитих генерација, стваралачких афинитета и ликовних израза из читавог света, сведочи и знатно већи обим, разноврсност и уметнички квалитет материјала пристиглог на овогодишњи конкурс. Од укупно шесто

шездесет пријављених дела сто четрдест и пет уметника из тридесет две земље, за изложбу *Друѓи џријенале уејносџи самоуких визионара* жири је одабрао сто седамдесет и два дела шездесет и девет уметника из двадесет земаља: Аргентине, Аустралије, Бразила, Велике Британије, Данске, Израела, Ирана, Јапана, Кубе, Немачке, Новог Зеланда, Португала, Русије, САД-а, Србије, Узбекистана, Финске, Француске, Чилеа и Швајцарске.

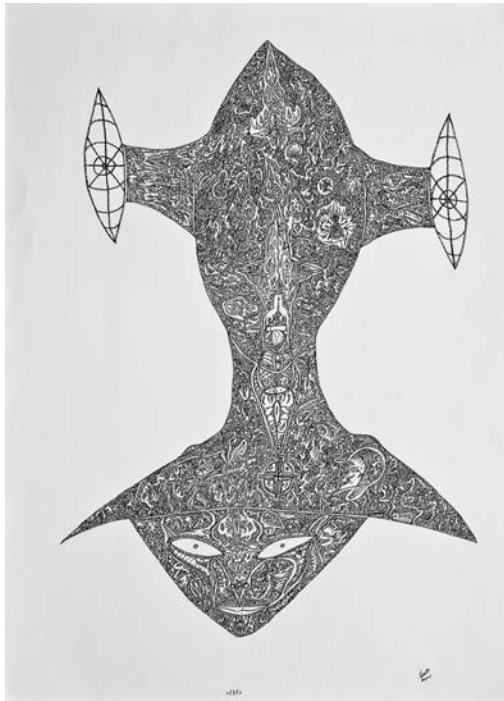

Слика 2. Морис Фогел (Швајцарска), *Одржаване неогрживој*, 2018,
туш на папиру, 85 × 55 цм
(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

Као константна окосница у селекцији *Друѓи џријенале* издваја се група уметника различитих генерација, али изразитих стваралачких индивидуалности, који, истрајно потврђујући аутентичне ликовне изразе, већ дуги низ година учествују на ликовним конкурсима у организацији Музеја наивне и маргиналне уметности и освајају награде и признања: Десанка Петров Морар, Слободан Живановић, Добросав Милојевић, Миодраг Павловић – Драгомирац, Животин

Николић, Љубиша Јовановић – Кене, Илија Филиповић, Јошкин Шиљан и Србослав Илић из Србије, као и Еделтрауд Лехман (Немачка), Дорте Маркусен (Данска), Ермелинда де Алмеида (Бразил) и други.

Оправданост критеријума селекције претходних *Бијенала* и *Тријенала* потврђује и група представника млађе генерације уметника, међу којима се већина већ афирмисала излажући и градећи своје место на овој манифестацији, а који се и на овогодишњем конкурс у потврђују континуитетом високих ликовних вредности својих дела. Она сведоче о новом сензибилитету изразитих индивидуалиста, садржаном у слободи инвентивног тематског избора, као и интензитету

Слика 3. Драган Миливојевић, *Ебе*, 2017, туш на папиру, 70 × 50 цм
(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

уметничког израза. Многи од њих такође су добитници награда и признања: Војкан Морар, Игор Симоновић, Томислав Благојевић, Саша Петровић Бердујац, Ивана Станисављевић и други. Њима се придружује и Драган Миливојевић, овогодишњи лауреат *Посебног признања за изложена дела*, млади уметник чији су инвентивни цртежи већ запажени на претходним манифестацијама. Као

једног од најистакнутијих цртача на овогодишњем *Тријеналу*, стручни жири је Миливојевића издвојио по сасвим особеним остварењима упечатљивих целина које уметник гради сводећи композицију на доминантну форму испуњену минуциозном мрежом запретених садржаја, постепено их откривајући посматрачу трагом суптилних линија уједначеног степена јачине. Ови динамични лавиринти линија, насталих по диктату уметниковог сензибилитета и визије, непогрешиво преносе интензитет и деликатност амплитуде емотивног и стваралачког набоја уметника. Чини се да цртеж, често измичући првобитној идеји и контроли ствараоца, наставља свој самостални живот плетући читљиву или замагљену мрежу мистичних садржаја, која се често открива само на интуитивном, подсвесном нивоу перцепције посматрача.

Уз велики број запажених ликовних остварења аутора који су се већ афирмисали на изложбама манифестација у организацији Музеја наивне и маргиналне уметности, на *Друџи тријенале уметности самоуких визионара* посебно се издвојила бројна група домаћих и иностраних стваралаца који се први пут пријављују на овај међународни конкурс. Поред иностраних уметника, дугогодишњих учесника манифестације, на овогодишњем *Тријеналу* доминира значајан број нових учесника са различитих меридијана чија су дела високим ликовним интензитетом привукла посебну пажњу жирија. Изразите индивидуалности ликовних израза ових стваралаца који носе део специфичне ликовне културе и уметничке ароме одређеног поднебља, у међусобним синергијским односима дали су посебан подстицај у контексту ове традиционалне међународне манифестације. Овој групи уметника припада и већина овогодишњих лауреата награда и признања.

Награда за укуан уметнички рад, која се додељује за вишедеценијски, заокружен уметнички опус, снажног и оригиналног ликовног израза, припала је Паскалу Вербени, француском протагонисти особеног скулптуралног израза у коме је жири препознао зрелост, интензитет и виталност креативне визије. Непресушан извор инспирације, како за своје резбарене слике, тако и за импресивне тродимензионалне дрвене кутије (асамблаже), уметник проналази у мистериозним обрасцима природе. Свој стваралачки процес започиње пажљивим трагањем за стварношћу, видљивом и оном скривеном, коју открива у одбаченим деловима некадашњег живота на обалама река, језера или мора. Материјал пронађен у природи, комаде дрвета, камење, као и остатке чамаца, старих столова, прозора, врата, шиндре, предмете који собом носе особен емоционални набој стварних животних прича, уметник доживљава као слојевите симболе и предзнаке чије варијације истражује и преиспитује својом језгровитом и упечатљивом естетиком. У тишини уметниковог атељеа у преданом стваралачком процесу,

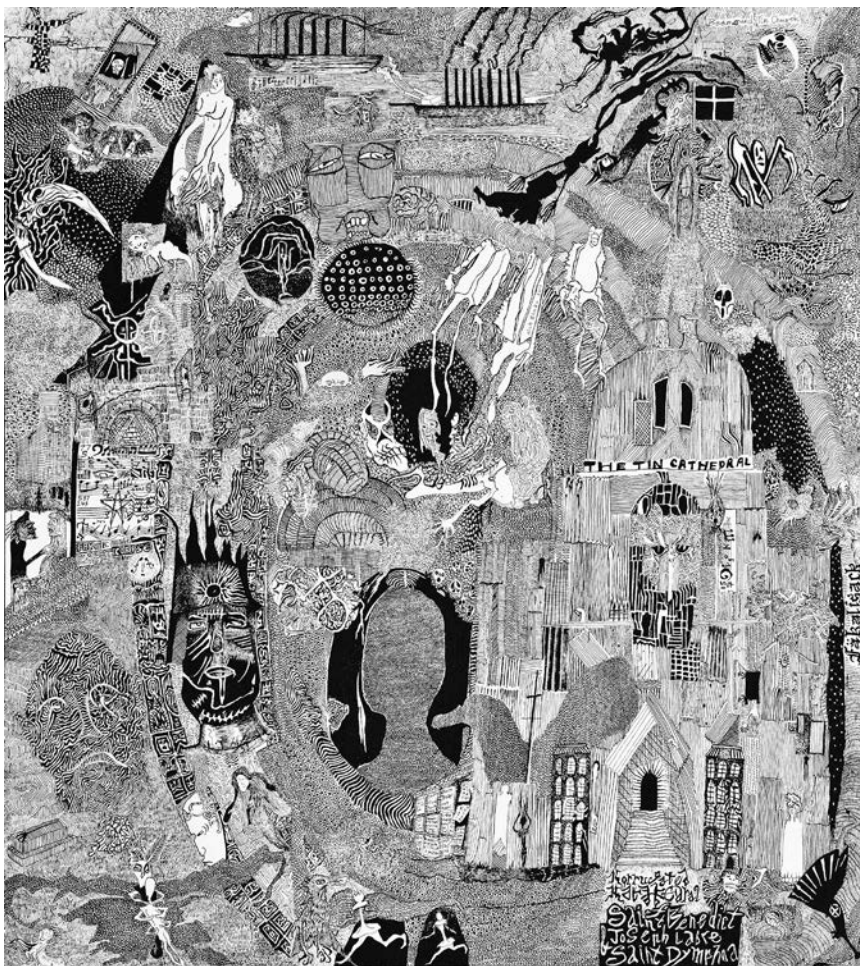
кроз готово ритуалне поступке акумулирања, сортирања, уклапања, стругања, резања, брушења, полирања, закуцавања, шрафљења, лепљења и пирографирања, хаотични делови хетерогених материјала добијају нову јединствену целину облика својеврсног религиозног мобилијара. Атмосфера првобитне тишине постања света буди скривене силе древне материје ових мистериозних слагалица, покрећући енергију која наставља да живи сопствени живот, расклапа преграде, отвара фиоке, надовезује се и шири у различите визууре. Освајајући нове просторе и значења, ова слојевита симболика повезује реалност и имагинацију.

Слика 4. Паскал Вербена (Француска), *Анђео чувар*, 2017,
комбинована техника, 72 × 63 × 14,5 цм
(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

У занимљивој хетерогеној целини радова пристиглих на конкурс *Друїої ѿријенала умейносїи самоуких визионара*, приметна је убедљива доминација изразитих протагониста цртежа, како квантитативно, тако и по оригиналности и снази кретивних домета. Отуда и не чуди да су безмало сви овогодишњи добитници награда и признања управо врсни цртачи. Као ликовна област која је најнепосреднија, најподатнија уметничковој машти и креацији, цртеж представља својеврсни огољени диктаграм, најсажетији и најдиректнији пренос ауторове визије.

Велика награда за изложена дела, која се додељује за највише уметничке домете на Тријеналу, припала је истакнутом британском аутору Нику Блинку, мултимедијалном уметнику, самоуком цртачу, музичару и писцу. Стручни жири је препознао и високо вредновао аутентичност сировог интензитета ликовног темперамента овог аутора, акумулираног у експресивним линеарним преплетима који, пулсирајући инстинктивним диктатом стваралачког набоја, разоткривају замршене пејзаже интимних исповести, тајанственог лавиринта свесних и подсвесних наноса. Цртежи овог аутентичног визионара, у сажетој

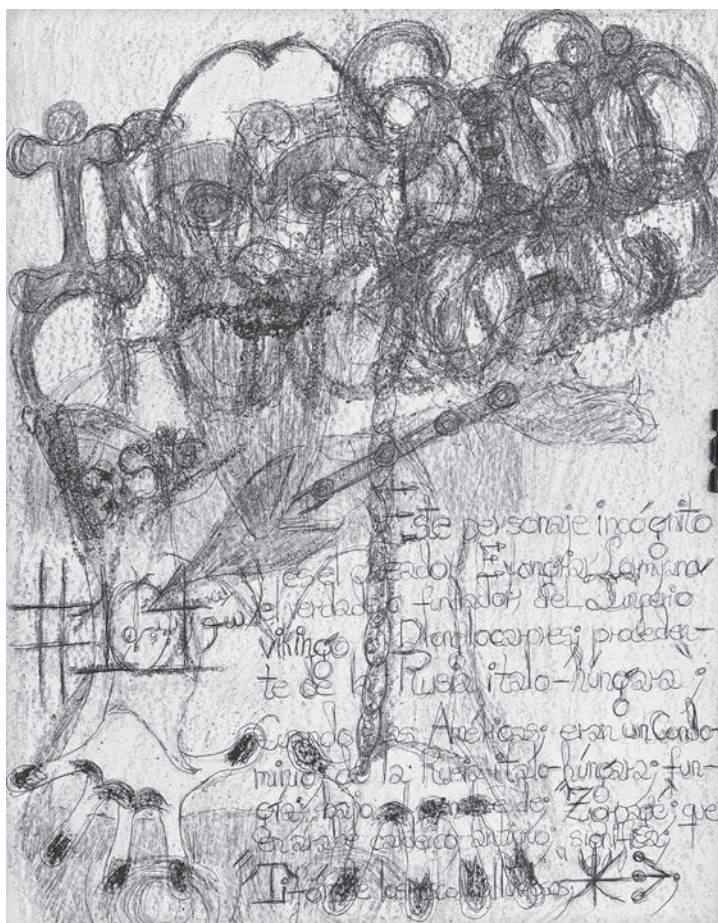
Слика 5. Ник Блинко (Велика Британија), *Катедрала од калаја*,
2018, туш на папиру, 30 × 26,5 цм
(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

форми ликовног изражавања, чистим квалитетом линије, која у узбудљивом динамичном току мултиплициране мреже сублимирају читав један имагинарни свет у хаосу првобитног настајања, раздвајања светла од таме, у непрестаној борби, превирању, трансформацији и флуктирању облика. Блинко црта интензивне, замршене призоре злокобних визија, стварајући личну иконографију опсесивних образаца мистериозних симбола који евоцирају чаролију и опасност богате маште. На граници неухватљивих сновиђења и апокалиптичних визија уметник посеже за оловком у потрази за постизањем унутрашњег мира и душевне равнотеже. Цртањем мрачних садржаја који опседају његову живу уобразиљу он покушава да тај застрашујући свет претећих утвара савлада и неутралише, превodeћи га у познато безбедно поље сопствених стваралачких законитости.

Још једна у низу награда, *Признање за изложена дела*, додељена је пасионираном цртачу, португалском уметнику Данијелу Гонсалвешу, који је пажњу жирија скренуо својим интригантним геометризованим композицијама. У племенитој једноставности ових сведених, уравнотежених, најчешће симетричних композиција, препозната је интензивна емоција хипнотишуће вибрантне ритмичности која, рефлектујући пулсирање стваралачког процеса готово религиозне посвећености аутора, преноси визију неочекиване хармоније вишег реда. Снажна опсесивна потреба уметника за стварањем савршних облика настаје као бег од хаотичне несавршености реалног света који га окружује у лични свет унутрашњег реда и апсолутне хармоније коме тежи. Његови цртежи, најчешће сведени на црно-беле контрасте, у иницијалној идејној фази полазе од органских облика и садржаја, трансформишући их и превodeћи у димензију чисте геометрије. Својеврсни формални и колористички аскетизам, тек понегде прекинут увођењем још једне боје, најчешће црвене, која само појачава експресивност хроматског одсуства, у функцији је наглашавања значењског нивоа композиције. Сугестивно халуцинантно вибрирање цртежа сведених на једноставне геометријске облике – симболе, доставља нам снажне поруке архетипова из колективне подсвести.

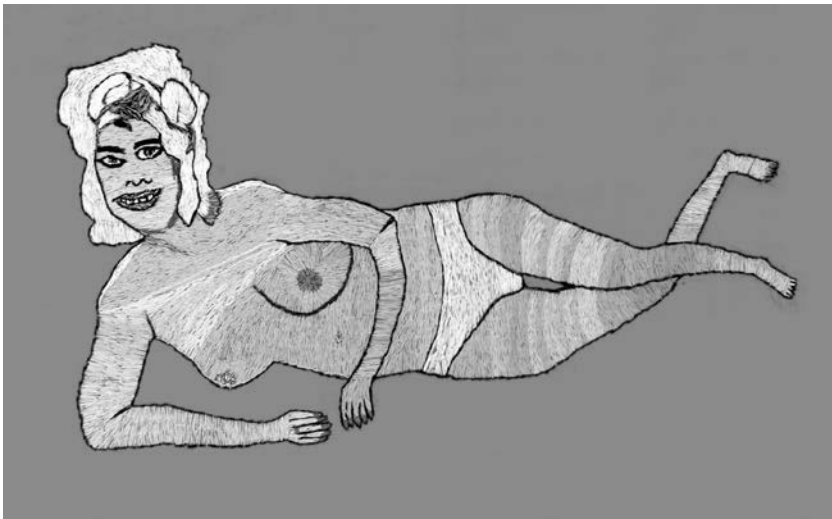
Међу седморо аутора са Кубе чија су дела селектована за излагање на *Друјом ѿријеналу умейносји самоуких визионара*, налази се и добитник овогодишње *Ойкујне наираге* – Хосведи Хове Хунко. Аутентична дела овог самоуког уметника одабрана су као вредна аквизиција која ће употпунити значајан фонд богате интернационалне колекције Музеја наивне и маргиналне уметности. Као посебно занимљиви члановима жирија издвојили су се ови двострани обојени цртежи, испуњени опсесивним потезима и линијама пастелних бојица које формулишу апстраховане женске и мушке фигуре са пратећим графичким

симболима и текстуалним партијама загонетних запажања уметника исписаних хемијском оловком. Ови записи, чија особена калиграфија композицији доноси и квалитет упечатљивог ликовног знака који се умножава и испуњава читаву површину, преносе уметникове измаштане приче, фантазије и легенде у којима се стварни историјски догађаји претварају у маштовите визије, омогућавајући њиховом креатору да одене рухо енглеског принца који говори на десетине језика, уваженог добитника нобелове награде, научника или проналазача. У сваком детаљу ових сугестивних цртежа читава се фреквенција драматичних доживљаја уметниковог интензивног света упечатљиве имагинације.

Слика 6. Хосведи Хове Хунко (Куба), *Без наслова 1*, 2017,
уљани пастел и хемијска оловка на папиру, 27,5 × 21,5 цм
(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

Музеј наивне и маргиналне уметности у оквиру своје делатности научним и истраживачким радом постојано указује на чињеницу да ова уметност није херметична, статична, замрзнута у *status quo* позицији затвореног круга понављања. Неакадемска, неконвенционална област уметности неспутаних, самобитних законитости живи је и комплексан организам који пулсира сплетом различитих сензибилитета, изразитих индивидуалности, које се у својој слојевитости међусобно не искључују. Сложени нивои, у међусобном дијалогу додиривања,

Слика 7. Јулија Алешичева (Русија), *Девојка се сунча*, 2017,
вез на платну, 36 × 60 цм

(Фотографија: Документација Музеја наивне и маргиналне уметности)

преклапања и прожимања, измичу класификацији у строге границе терминолошких одредница. Свет утемељених вредности наивног уметничког израза аутентичне, особене уметничке трансформације поимања спољне и унутрашње стварности и свет крајње индивидуализованог интензивног унутрашњег доживљаја маргиналних уметника, упркос различитим изражајним средствима, било да су у већој или мањој мери окренути спољном окружењу или свом унутрашњем бићу, повезује чистота инстинктивне стваралачке инспирације и снага креативне имагинације. Ово становиште потврђује и мозаик ликовних израза заступљен на *Друіом іријеналу умейностіи самоуких визионара*.

Високи ликовни домети уметничких дела одабраних за изложбу *Друіої іријенала умейностіи самоуких визионара* сведоче о изузетном потенцијалу виталне креативне енергије, потврђујући да је аутентична уметност једна и недељива без

обзира којим се ликовним путем до ње дошло. Самоуки визионари својим делима комуницирају двосмерно, ка себи и ка спољашњем свету. Они у реалности, сећањима, сновима и исконским дубинама наталоженог искуства истражују и неспутано преносе искрене, дирљиве, личне истине, преображавајући их особеним печатом инвенције и ликовне кондензације у креативне целине снажне пулсирајуће изражајности.

Ivana N. Jovanović

Senior Curator

The Museum of Naive and Marginal Arts, Jagodina

ivanamnmu@gmail.com

**THE SECOND TRIENNIAL OF SELF-TAUGHT VISIONARY ART
INTERNATIONAL EXHIBITION ORGANIZED BY THE MUSEUM
OF NAIVE AND MARGINAL ART**

Summary

International exhibition Triennial of Self-Taught Visionary Arts confirms the continuity of good practice in developing periodic art manifestations, which the Museum of Naive and Marginal Art has been organizing for almost half a century. It gathers the self-taught authors with a distinctive artistic expression and raw vision. One hundred seventy-two works created by sixty-two artists from twenty countries, selected by the international jury, make an impressive creative mosaic of the exhibition of the Second Triennial of the Self-Taught Visionary Art.

Биљана Б. Грковић
музејски саветник
Уметничка галерија
Народни музеј Крушевац
ugalerijaks@gmail.com

УМЕТНИЧКИ ПРОЈЕКАТ ПРЕПОЗНАВАЊЕ КАО НАЧИН ДУГОРОЧНЕ ПАРТНЕРСКЕ САРАДЊЕ МУЗЕЈА И ГАЛЕРИЈА

Апстракт: Текст представља уметнички пројекат *Препознавање* као дугорочну регионалну сарадњу музеја/галерија и кустоса која се реализује кроз различите практичне и теоријске форме, изложбе, конференцију, резиденцијалне програме. Осмишљен је 2004. године као вишеслојно повезивање свих актера и заједничко деловање на препознавању локалних уметничких сцена, интензивирању мобилности уметника и кустоса, али и као подстицај размени и видљивости савремене уметничке праксе. Намера је да се истакну специфичне проблемске теме постављене пројектом и изложбама или произашле током рада на овом сложеном пројекту, а које се, пре свега, односе на успостављање и проширивање мреже сарадника, утврђивање концепта изложбе и укључивање уметника као излагача и учесника резиденцијалних програма, али и на начин реализације изложби – обједињених поставки ауторских изложби у различитим изложбеним просторима, праћених јединственим каталозима - подвлачећи важност сталног преиспитивања позиције музеја/галерија у савременом свету.

Кључне речи: уметнички пројекат, препознавање, мрежа сарадника, изложба, резиденцијални програм, музеји, галерије, кустоси, уметници

Уметнички пројекат *Прејознавање* почива на вишегодишњем партнерству галерија/музеја, кустоса и уметника, којим се представљају савремене уметничке сцене и развијају платформе за различите облике културне сарадње у региону.

Покренут је 2004. године у Крушевцу као партнерска сарадња четири установе из Србије: Уметничке галерије Народног музеја Крушевац (носилац пројекта), Народног музеја у Краљеву, Уметничке галерије „Надежда Петровић” у Чачку и Галерије савремене ликовне уметности у Нишу. Стручни тим чине историчари уметности Биљана Грковић (иницијатор пројекта), Љубиша Симовић, Јулка Маринковић и Милица Тодоровић, кустоси ових установа, окупљени око идеје повезивања, размене идеја и сарадње установа културе, стручњака, уметника и уметничких медија географски дефинисаних средина, као и препознавања карактеристичних питања и проблема савремене визуелне/ликовне уметности у условима актуелних околности.

Означен од почетка као важан и иновативан пројекат за саме установе и кустосе, и поред дотадашње добре сарадње, представљао је нов начин рада и чинио истински допринос децентрализацији културе. Како је концепт пројекта, чији су резултат изложбе и пратећи каталог¹, постављен као отворен и комплексан, омогућавао је повезивање и укључивање других средина у региону, музеја/галерија и стручњака, као и сталну иновативност током континуираног трајања на које указује и хронологија остварених циклуса пројекта означених бројевима. Тако су се првом циклусу изложби *Прејознавање* (2005-2007) прикључили селекција Подгорице (Центар савремене умјетности Црне Горе) и историчарка уметности, кустоскиња Љиљана Караџић. Наредном циклусу (2009-2012) прикључили су се и Уметничка галерија Н. У. Музеја у Куманову (2011. године), кустос Гоце Божурски, и Галерија НХА у Софији (2012. године), кустос др Свилен Стефанов. Током реализације четири циклуса пројекта сарадња је остварена и са Градском уметничком галеријом у Пловдиву, Музејом у Никшићу, те Галеријом „Никола I” (Црна Гора), док су у четвртном циклусу који се завршава крајем ове године, партнери Уметничка галерија у Видину и Народног музеј Црне Горе на Цетињу. Од оснивања кроз пројекат *Прејознавање* представљено је више од 50 уметника из Србије, Црне Горе, Македоније и Бугарске.² Стварање нових институционал-

1 Каталог и изложба одражавају отвореност пројекта као процес у настајању, те је основни каталог прва два циклуса изложби допуњаван сегментима који су представљали уметничке сцене градова који су се потом прикључивали изложби и јединственом каталогу.

2 Сви заступљени уметници представљени су у каталозима изложби путем биографија и текстова о њиховом уметничком раду, у оквиру ауторских селекција, а према редоследу учешћа и одржавања циклуса пројекта.

них, кустоских и уметничких мрежа, допринело је успостављању нових сарадњи и широј регионалној културној сцени.

Кроз четири циклуса : изазови

Како је осмишљен да расте са новим сарадницима пројекат *Препознавање* је једнако остао отворен и за додатне приступе, јачу сарадњу и партнерско на-допуњавање, што се показало кроз приређене циклусе као подршка и подстицај новом начину рада установа и појединаца, бољем разумевању савремене уметности и препознавању локалних ликовних сцена. Започет као изложба (обједињена поставка четири ауторске изложбе приређена у сваком од градова и музеја/галерија учесника, која је представљала четири уже дефинисана географска подручја у Србији – Крушевац, Краљево, Чачак и Ниш – којој је прикључена врло брзо и пета, селекција Подгорице³ (Препознавање 2005: 1-55; 2007: 1-16), већ у другом циклусу, увођењем нових идеја, пројекат је ушао у нову фазу са интензивнијим интеракцијама. Реализација замисли повећала је мобилност пет кустоса чији је први задатак био да се упознају са ликовним сценама ван свог сталног места боравка обилазећи атељеа уметника, те да непознате или мање познате средине представе кроз ауторске приступе и селекцију радова и уметника. Почетној основи од пет ауторских изложби на заједничким поставкама у градовима учесницима у Подгорици, Чачку, Нишу, Крушевцу и Краљеву у наредној фази прикључивале су се селекције Македоније, на изложби у Куманову, и Бугарске у оквиру обједињене поставке седам селекција на изложби у Софији⁴ (Препознавање 2 2010: 1-48; 2011:

3 *Препознавање* (2005-2007) **Учесници:** Крушевац, селектор: Биљана Грковић; уметници: Оливер Вељковић, Снежана Љушић, Зоран Коматиновић, Иван Петровић, Андреј Чикала; Краљево, селектор: Љубиша Симоновић; уметници: Драган Милосављевић, Јелена Шалинић; Чачак, селектор: Јулка Маринковић; уметници: Горан Делић, Драга Јовановић, Милован Марковић, Божидар Плазанић; Ниш, селектор: Милица Тодоровић; уметници: Перица Донков, Борис Кандолф, Бранко Николов, Драган Перић, Станиша Радојловић; Подгорица, селектор: Љиљана Караџић; уметнице: Наталија Ђурановић, Нада Кажичић, Ирена Лагатор Пејовић, Ана Миљковац, Сузана Пајовић Живковић. **Сарадници:** Уметничка галерија – Народни музеј Крушевац; Народни музеј у Краљеву; Уметничка галерија „Надежда Петровић” у Чачку; Галерија савремене ликовне уметности у Нишу; Удружење ликовних умјетника Црне Горе, Подгорица.

4 *Препознавање 2* (2010-2012) Ксенофобија / ксенофилија – Учесници и уметници: из Ниша - Ивана Савић, Јадранка Мишић Пејовић и Анђела Мујчић (селектор Јулка Маринковић из Чачка); из Крушевца – Немања Панић и Александра Поповић (селектор Милица Тодоровић из Ниша); из Краљева – Миодраг Крқобабихић и Ирена Келечевић (селектор Љиљана Караџић из Подгорице); из Чачка – Катарина Алемпијевић и Бранимир Чкоњовић (селектор Биљана Грковић из Крушевца); из Подгорице – Игор Ракчевић, Вана Прелевић и Сениша Радуловић (селектор Љубиша Симоновић из Краљева); из Куманова – Кристина Божурска, Далибор Тренчевски, Марина

1-12; 2012: 1-12). Тако су постављани и стални изазови, пре свега, за кустосе – од почетног увида и избора са задате визуелне/ликовне сцене, селекције радова и уметника и њиховог адекватног представљања у текстовима каталога, до испитивања међусобних односа на заједничкој поставци и релација између самих селекција и појединачних радова, које у различитим изложбеним просторима и другим градовима стварају нове промене. Све ово значило је истовремено и представљање заједничког рада са познатим сарадницима, али и сарадницима са којима се први пут ради на заједничким пословима. Овако сложен пројекат било је, уз велико ангажовање кустоса, могуће остварити уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије и, најпре, појединих сарадника, као и колега и тадашњих челника установа који су разумевали нову улогу музеја/галерија и изазове измењених околности.⁵

Управо је регионална *конференција*, организована као наредна фаза у оквиру пројекта *Прејознавање* 2013. године у Крушевцу (Препознавање 2013: 1-2), донела разматрање нових начина рада галерија и музеја, представила кустоску праксу, потенцијале галеријских и музејских простора, проблематизовала питања видљивости и динамичности савремене ликовне уметности, едукације и поставила питање умрежавања на регионалном нивоу као платформе за развој различитих облика сарадње и културне стратегије. Конференција је окупила угледне историчаре уметности, професоре универзитета др Ирину Суботић и др Драгана Булатовића, који су у уводним излагањима говорили о значају оваквог пројекта као препознавању вредности и повезивања људи, о препознавањима као идентитету, али и важности улоге медија и образовања у култури, посебно у оквиру савремене уметности. Поред тима кустоса пројекта *Прејознавање* и Милице Петронијевић, директорке Уметничке галерије „Надежда Петровић” у Чачку, која је подвукла значај пројекта у смислу децентрализације, са чим је повезан и однос медија према ликовним догађајима и дешавањима у галеријама/

.....
Цветановска Мартиновска (селектор: Гоце Божурски); из Софије – Георги Јанков, Росен Тошев, Венелин Шурелов, Сибин Василев (селектор: Свилен Стефанов).

Установе сарадници: Уметничка галерија – Народни музеј Крушевац (носилац пројекта), Народни музеј у Краљеву, Уметничка галерија „Надежда Петровић” у Чачку, Галерија савремене ликовне уметности у Нишу, Центар за савремену умјетност Црне Горе у Подгорици, Уметничка галерија Н.У. Музеј Куманово, Галерија Академија – Национална уметничка академија, Софија.

- 5 Почетну подршку сарадњи је, пре свих, пружила тадашња директорка Народног музеја Крушевац, Ема Радуловић (1960-2011), а потом и Драган Драшковић, директор Народног музеја у Краљеву, али континуирана и подстицајна подршка и сарадња долазила је од Милице Петронијевић, директорке Уметничке галерије „Надежда Петровић” у Чачку, као и директора и уметничке директорке Милице Тодоровић из нишке Галерије, која је и као кустос била део пројекта. У све четири установе пројекат је уврштен у део редовног програма.

музејима ван Београда, у другој сесији посвећеној кустоским праксама о различитим искуствима у раду на пројектима и оствареним успешним сарадњама говорили су и дискутовали др Свилен Стефанов, проф. Националне уметничке академије у Софији, Љиљана Караџић, уметничка директорка Центра савремене уметности Црне Горе у Подгорици, Уна Поповић, кустос Салона Музеја савремене уметности у Београду, Ирена Шимић (НВО „Перионица”), Јелена Павличић (уметнички пројекат „Виђења”) и Бојана Стаменковић (удружење уметника). Пре завршног дела у коме су историчарке уметности Мина Лукић и Јасмина Новаковић представиле важну тему (*Савремена уметност – проблеми интерпретације, комуникације и едукације*), одржана је трећа сесија у којој је учествовало десетак уметника који су пренели своје утиске и искуства проистекла из учешћа у овом и другим партнерским пројектима. Посвећена успостављеним и развијању нових сарадничких мрежа конференција је завршена општим закључком о неопходности развијања сарадње и партнерства међу галеријама, факултетима уметности, медијским кућама, уметничким удружењима и другим актерима из региона као начину представљања савремене уметничке сцене и приближавања визуелне уметности публици, у чему значајну улогу имају музеји и галерије.

У уважавању, пре свега, искуства сарадника на пројекту, као наставак сада већ дугорочног регионалног уметничког пројекта *Прејознавање*, после приређена два циклуса изложби у периоду од 2005. до 2007. и од 2010. до 2012. и регионалне конференције 2013. године од трећег издања, окупљајући шест сарадника из Србије, Црне Горе и Бугарске, почела је реализација у форми резиденцијалног програма који претходи изложбама. Отворен и жив концепт овако осмишљеног пројекта и изложби, који се развија сходно околностима и ситуацији, довео је до померања избора са неколико уметника на селекцију по једног уметника из одређене средине, стављањем у први план однос један на један – уметник и кустос. Сам резиденцијални програм постављен је као део истраживања кустоса и уметника у одређеним контекстима који се препознају као заједничке теме и специфичне уметничке праксе, али и као подршка уметничкој продукцији. Тако је *Прејознавање 3* (*Препознавање 3 2015: 1-32*)⁶ започ-

6 *Прејознавање 3* резиденцијални програм и изложба (2014-2016)

Уметници: Стеван Китић (Ниш), Младен Лазаревић (Крушевац), Милица Дукић (Краљево), Раде Мутаповић (Чачак), Росен Тошев (Софија), Дарко Вучковић (Подгорица).

Сарадници: Уметничка галерија – Народни музеј Крушевац /носилац пројекта/, Галерија савремене ликовне уметности, Ниш, Уметничка галерија „Надежда Петровић”, Чачак, Народни музеј Краљево, НХА Софија, Центар за савремену уметност Црне Горе, Подгорица.

Стручни тим, историчари уметности: Биљана Грковић, Милица Тодоровић, Јулка Маринковић, Љубиша Симовић, Свилен Стефанов и Љиљана Караџић.

ето резиденцијалним програмом у Сићеву из уважавања управо посебности и заједништва институција окупљених на овом пројекту, најпре Галерије савремене ликовне уметности у Нишу, као организатора уметничке колоније у Сићеву, настале на трагу окупљања која је иницирала велика српска уметница Надежда Петровић почетком прошлог века, а која је у години резиденцијалног програма бележила пет деценија континуираног одржавања, али и посебности везане за Уметничку галерију „Надежда Петровић” у Чачку, односно за *Меморијал Надежде Петровић* као ликовну/визуелну манифестацију коју ова Галерија у част сликарке приређује од свог оснивања (1961). Резиденцијални програм у Рибарској Бањи и Крушевцу реализован 2017. године означио је почетак четвртог циклуса пројекта (Препознавање 4 2018: 1-40).⁷ Сасвим је очекивано да су места одржавања резиденцијалног програма подстицала рад окупљених уметника у сплету околности самог пројекта, као и настајање сада нових уметничких дела која су представљала континуитет дотадашњег рада и контекста самог места, али значења која превазилазе локалне оквире и тичу се општих заједничких тема. У вези са, пре свега, резиденцијалним програмом настаје и **колекција** у контексту уметничког пројекта *Прејознавање* као трајна вредност у складу са мисијом коју све институције окупљене на пројекту имају на промовисању савременог стваралаштва, али и његовом подстицању, сагледавању, валоризовању и едукацији.

Изложбе које су у оквиру сваког циклуса пројекта приређене у сваком од градова учесника, као обједињене поставке ауторских селекција локалних уметничких сцена или као заједничко представљање радова уметника насталих кроз резиденцијалне програме, донеле су нове изазове како у смислу организације овако сложеног пројекта (од окупљања радова, потом и продукције, до редоследа изложби и транспорта), тако и у решавању конкретних задатака које су пред кустосе постављали различити **изложбени простори** у којима је требало поставити али и остварити нову комуникацију између селекција и радова различитих аутора, различитих и у начину извођења, представљања, материјалима и медијима. На тај начин отвара се и значајна питања која су се тичала галеријских и музејских простора и њихових потенцијала у новој улози ван

7 *Прејознавање 4* резиденцијални програм и изложба (2017-2019).

Учесници, уметници: Јелена Рубил (Крушевац), Нина Галић (Краљево), Весна Илић Даријевић (Чачак), Ивана Станковић (Ниш), Јована Вујановић (Подгорица) и Богдан Александров (Видин). **Установе и сарадници** на *Прејознавању 4*: Уметничка галерија - Народни музеј Крушевац, Галерија савремене ликовне уметности Ниш, Уметничка галерија „Надежда Петровић”, Чачак, Народни музеј Краљево, Народни музеј Црне Горе на Цетињу, Уметничка галерија „Никола Петров” Видин.

Стручни тим, историчари уметности: Биљана Грковић, Милица Тодоровић, Јулка Маринковић, Љубиша Симовић, Љиљана Караџић, Свилен Стефанов.

традиционалних облика рада, у смислу испитивања креативних капацитета и стратегија у креативној изградњи инфраструктуре за савремену уметност који одговарају променљивим потребама уметника, што је било значајно за све установе, посебно у првој деценији 21. века, и свакако доприносило раду и на другим програмима и изложбама, као и динамичности комплексних музеја.

Публика

Партнерски пројекат галерија, музеја, кустоса и уметника, у свој вишеслојности концепта и мисије музеја као места отворених за јавност, неизоставно је од самог почетка укључивао и питање публике. Представљање радова и уметника који припадају локалној сцени и њихово позиционирање на регионалној мрежи, подршка је тим локалним ликовним сценама, али и додатни мотив за веће интересовање публике. Стога су пројекат и изложбе препознати као начин да се снажније и делотворније утиче на померање локалних вредносних критеријума на различитим нивоима и на плану уметничке креативности и рецепције од стране публике. Такође, пројекат је био подстицај публици за упознавање и развијање интересовања за савремену уметност и кроз организована вођења кроз изложбу⁸, као и посете другим програмима галерија и музеја.

Музеји и галерије

Окупљање галерија као специјализованих музеја и музеја комплексног типа на партнерском пројекту од самог почетка 21. века, који је донео промене у функционисању и схватању музеја и њихове улоге у друштву, чини се данас као правовремено реаговање на измењене друштвене, економске и политичке контексте где прилике на локалном плану постају део општих, глобалних кретања. Но, остаје отворено питање у којој мери су институције могле да искористе иновативност и искуства уметничког пројекта који је, будући из области савремене уметности, уносио другачији дух динамичности и покретао питања која се тичу савремености, у време када се институције културе све више доживљавају као део туризма и индустрије забаве. С друге стране, у пропитивању самих музеја/галерија колико су на почетку овог века друштвено важни, пројекат је, у четири

8 Поред свакодневних контаката и рада са публиком, посебно у галеријским просторима где су кустоси и дежурни на изложбама, током трајања изложби у различитим градовима организована су и представљања самог пројекта, изложби и каталога, док су вођења у одређеним терминима посебно организована.

циклуса кроз реализоване изложбе и каталоге, остварио различите кустоске и уметничке приступе који су, без ограничења темом и ослобођени вештачког уклапања у илустровање унапред постављених теза, покретали и представљали феномене свакодневице који су превазилазили локалне оквире у којима су настајали, а у институције уносили изазове времена са којима се свакодневно суочавају.

На крају

Уметнички регионални пројекат *Прејознавање* настао је као подстицај креативној сарадњи, кустоској теорији и пракси, актуелизовању улоге уметника, али и као подршка истраживањима и новој уметничкој продукцији, ка померању вредносних критеријума у локалним срединама како на плану децентрализације културе, тако и на плану шире регионалне сарадње, кроз партнерску сарадњу музеја/галерија, кустоса и уметника.

Стварање вишеслојних сарадничких мрежа током петнаестогодишњег трајања у мноштву значења која се допуњују и не исцрпљују, допринело је покретању питања видљивости локалних ликовних сцена постављених у шири контекст, размени и бољем разумевању савремене ликовне уметности, јачању важности улоге музеја и галерија у новим околностима измењеног света на почетку 21. века, као и поспешивању сарадње и различитих облика размене културе и уметности у региону.

Литература

Препознавање (2005, 2007)

Препознавање – Крушевац, Краљево, Чачак, Ниш, Подјорица, 2005-2007. каталог, изд. Крушевац: Народни музеј Крушевац, Краљево: Народни музеј, Чачак: Уметничка галерија „Надежда Петровић”, Чачак: Галерија савремене ликовне уметности, Ниш (текстови у Каталогу: Биљана Грковић, Љубиша Симовић, Јулка Маринковић, Милица Тодоровић, Љиљана Караџић)

Препознавање 2 (2010, 2011, 2012)

Препознавање 2 – Крушевац, Краљево, Чачак, Ниш, Подјорица, Куманово, Софија, 2010-2012. каталог, изд. Крушевац: Народни музеј Крушевац, Краљево: Народни музеј, Чачак: Уметничка галерија „Надежда Петровић”, Чачак: Галерија савремене ликовне уметности, Ниш (текстови у Каталогу: Биљана Грковић, Љубиша Симовић, Јулка Маринковић, Милица Тодоровић, Љиљана Караџић, Гоце Божурски, Свилен Стефанов)

Препознавање (2013)

Регионална / међународна конференција Препознавање 2013, Крушевац: Народни музеј Крушевац

Препознавање 3 (2015)

Препознавање 3 – Крушевац, Краљево, Чачак, Ниш, Подјорица, Софија, 2014-2016. каталог, изд. Крушевац: Народни музеј Крушевац, Краљево: Народни музеј, Чачак: Уметничка галерија „Надежда Петровић”, Чачак: Галерија савремене ликовне уметности, Ниш (текстови у Каталогу: Биљана Грковић, Љубиша Симовић, Јулка Маринковић, Милица Тодоровић, Љиљана Караџић, Свилен Стефанов)

Препознавање 4 (2018)

Препознавање 4 – Крушевац, Краљево, Чачак, Ниш, Цетиње, Вигин, 2017-2019. каталог, изд. Крушевац: Народни музеј Крушевац, Краљево: Народни музеј, Чачак: Уметничка галерија „Надежда Петровић”, Чачак: Галерија савремене ликовне уметности, Ниш (текстови у Каталогу: Биљана Грковић, Љубиша Симовић, Јулка Маринковић, Милица Тодоровић, Љиљана Караџић, Богдан Александров)

Слика 1. Препознавање 1, Крушевац (2005. година)

Слика 2. Препознавање 1, Чачак (2006. година)

Слика 3. Препознавање 1, Краљево (2006. година)

Слика 4. Препознавање 1, Подгорица (2007. година)

Слика 5. Препознавање 2, Подгорица (2010. година)

Слика 6. Препознавање 2, Куманово (2011. година)

Слика 7. Препознавање 2, Софија (2012. година)

Слика 8. Препознавање, конференција, Крушевац (2013. година)

Слика 9. Препознавање, резиденцијални програм,
Сићево - Ниш (2013. година)

Слика 10. Препознавање 3, Ниш (2015. година)

Слика 11. Препознавање 3, Пловдив (2016. година)

Слика 12. Препознавање 3, Краљево (2016. година)

Слика 13. Препознавање 3, Никшић (2016. година)

Слика 14. Препознавање 4, резиденцијални програм,
Рибарска Бања (2017. година)

Слика 15. Препознавање 4, Крушевац (2018. година)

Слика 16. Препознавање 4, вођење, Ниш (2019. година)

Слика 17. Препознавање 4, Чачак (2019. година)

(Фотографије: Документација Уметничког пројекта *Препознавање*)

Biljana B. Grković

Museum Advisor

The Art Gallery

The National Museum, Kruševac

ugalerijaks@gmail.com

**THE ART PROJECT *RECOGNITION*
AS A LONG-TERM MODE OF PARTNERSHIP AND COOPERATION
BETWEEN THE MUSEUMS AND GALLERIES**

Summary

The partnership between museums/galleries and curators have been realized since 2004 through different practical and theoretical forms within four cycles of project: exhibitions, conferences and residential programs. Representations of contemporary local art scenes as unified authorship approaches have opened significant questions of gallery and museum potentials in a new role out of traditional forms of work in circumstance of the early 21st century. These have also contributed to work on other projects and exhibitions, as well as dynamics of the museums themselves. *Recognition* leads to multilayered collaborative networks. It is also an example of decentralization of culture, but also a way of developing different modes of cooperation between museums, curators and regional artists.

Др Ивана Д. Ђирић

кустос

Музеј Николе Тесле

ivana.ciric@tesla-museum.org

ФОНД МУЗЕЈА НИКОЛЕ ТЕСЛЕ

Айсџиракџи: Циљ рада је да прикаже разнородну грађу и предмете који се баштине у Музеју Николе Тесле. Збирни фонд овог Музеја састоји се од Теслине оригиналне и личне оставштине, као и од накнадно пристигле документације одређених личности које су својим радом и залагањем промовисале живот и дело Николе Тесле и учествовале у његовом оснивању. Такође, овде се чува и архивска грађа из Теслине оставштине која је накнадно стигла, као и документација, књижни фонд и артефакти који су настали или су добијени на поклон током рада Музеја. У раду је указано на порекло и врсту фондских целина и укратко је дат опис садржаја са назнаком научног и културног потенцијала целокупног фондуса.

Кључне речи: Музеј Николе Тесле, Никола Тесла, архивска грађа, библиотека грађа, музеолошка грађа

Музеј Николе Тесле већ скоро седам деценија баштини и чува успомену на великог српског научника. Смештен је у градској вили изграђеној 1929, површине од око 950 квадратних метара, коју је у периоду између 1925. и средине 1927. године пројектовао српски архитекта Драгиша Брашован а наручилац је био индустријалац и министар у пензији Ђорђе Генчић.

Након смрти Николе Тесле 7. јануара 1943. старање о његовој оставштини је, према судској одлуци америчких власти из јануара исте године, поверено његовом сестрићу Сави Косановићу, српском политичару, публицисти и дипломати који је у то време био члан Владе Краљевине Југославије у избеглиштву а боравио је у Њујорку.

Оставштина Николе Тесле пребачена је у Београд у октобру 1951. године. На стогодишњицу Теслиног рођења, 7. јануара 1952, решењем Јосипа Броза Тита основан је Државни одбор за прославу стогодишњице рођења и десетогодишњице Теслине смрти. Сем даље бриге о оставштини, Одбор је на својој првој седници 18. јануара 1952. године утврдио и задатке будућег музеја (Политика 1952: 3; Циврић 2004: 17-18). Непосредно пре званичног почетка прославе 9. јула, а након што је оставштина већ пребачена у зграду Музеја, оформљена је и посебна државна комисија за отварање оставштине Николе Тесле (Циврић 2004: 17, 19; В. 1952: 1, 8).

Слика 1. Генчићева вила у којој се од 1952. године налази Музеј Николе Тесле
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Прегледању оставштине присуствовао је и проф. Харалд Нариндер из Упсале, стручњак за испитивање атмосферских пражњења. Он је изјавио да се нигде на свету не налази тако брижљиво и систематично уређена документација једног генија (Буцало 1954: 4). Прилику да посматрају отварање једног сандука имали су и новинари дневног листа *Полиџика* (В. 1952: 1, 8).

На предлог Савета за науку и културу, влада ФНРЈ донела је 5. децембра 1952. године решење о оснивању Музеја Николе Тесле (Циврић 2004: 17, 21). Исте године, за првог директора изабран је професор Филозофског факултета Вељко

Кораћ који је у току мандата утемељио и реализовао циљеве и задатке овог првог меморијално-техничког музеја у Југославији.

У наредним годинама наставио се рад на сређивању и класификацији грађе и започете су припреме за уређење сталне поставке, да би 20. октобра 1955. Музеј био отворен за јавност. Међутим, музеолошку делатност можемо пратити тек од 1957. када је урна са Теслиним пепелом донета из Њујорка, чиме је употпуњена стална музејска поставка.

Одлуком Скупштине града Београда ова кућа је проглашена за непокретно културно добро 1987,¹ а упис забележен у катастар непокретности да зграда има својство културног добра извршен је тек 2012. године (сл. 1).²

О фондским целинама

Збирни фонд Музеја Николе Тесле чине две фондске целине које се разликују по настанку, али је њихов садржај тематски и структурално врло сличан. Фондске целине Музеја Николе Тесле можемо поделити на два начина: на *Лични фонд Николе Тесле* и *Фонд Музеја Николе Тесле* или према врсти грађе на *Архивски фонд Музеја Николе Тесле*, *Библиотечки фонд Музеја Николе Тесле* и *Музеолошки фонд Музеја Николе Тесле*.

Лични фонд Николе Тесле обухвата целокупну његову оставштину, док *Фонд Музеја Николе Тесле* чини другу целину у којој се налази материјал који се односи на научников живот и рад, а није део његове оставштине.

У *Личном фонду Николе Тесле* чувају се архивски материјал, библиотечка грађа и многобројни предмети за свакодневну употребу који су разврстани у више музејских збирки. У *Фонду Музеја Николе Тесле* чува се архивска, библиотечка и музеолошка грађа која се односи на Николу Теслу и на рад Музеја Николе Тесле. Дакле, овде се налази иста врста материјала као и у *Личном фонду Николе Тесле*, али је њен садржај другачији. Архивску грађу из овог фонда чине документа различитих личности и институција које су посредно или непосредно имале додирних тачака са Теслом или са процесом оснивања Музеја Николе Тесле, као и документација настала у току рада Музеја. За потребе овог рада, у даљем тексту збирни фонд ће бити представљен и приказан према врсти грађе.

1 МНТ, 6-488/87-XXIX-01, 9. 7. 1987.

2 МНТ, 952-02-14153/11, 17. 12. 2012. У пописном листу који је издала београдска Општина Врачар бр. 21541/03, бр. земљишног улошка 277, у одељку I написано је да је површина земљишта без зграде износи 22 м² (број парцеле 43/1), а површина дворишта 45 м² (број парцеле 43/2). У одељку II написано је: „Приземље, сутерен и спрат и по 315 м² у свакој пословној етажи”.

Архивски фонд Музеја Николе Тесле

Архивска грађа у Музеју Николе Тесле потиче из различитих извора. Најдрагоценији и најобимнији њен сегмент представљају документа великог научника која су разврстана у више категорија и чине једну фондску целину. Осим архивске грађе из Личног фонда Николе Тесле у Музеју се чува и архивска грађа из фондова Саве Косановића, Александра Дамјановића, Кенета Свизија, Вукосаве Тришић и других. Значајан део грађе налази се и у музејском фонду у оквиру регистратурског материјала. У оквиру осталих фондова, заступљена је и мемоарска грађа. Најстарији документ у архиви је књига исписана руком из 1844. која је припадала Михајлу Тесли, црквеном старешини у Плашком. Она се чува у Фонду Саве Косановића. На последњој страни књиге залепљен је лист који је припадао *Служабнику* из 1519. године који је штампао Божидар Вуковић у Венецији (Циврић 2004: 66), а који је Косановић поклонио Харију Труману, председнику Сједињених Америчких Држава, 1950. године.³

Највећи део грађе у Музеју Николе Тесле обрађен је шездесетих година прошлог века. На захтев Архива Југославије, године 1967. урађен је први званичан попис архивске грађе Музеја (Циврић 2004: 65).

У току 2014. спроведен је поступак скенирања и дигиталне обраде архивских докумената из Личног фонда Николе Тесле. Резултат дигитализације су копије које се могу користити уместо оригинала. Након овог поступка урађено је и микрофилмовање у два примерка. Један примерак микрофилмова и читач уступљени су Библиотеци града Београда на чување, чиме је осигурана трајност грађе.⁴ У архивски депо Музеја током 2016. године уграђена је најсавременија опрема за климатизацију и одржавање влажности која регулише климатске услове у ходнику и три просторије у депоу.

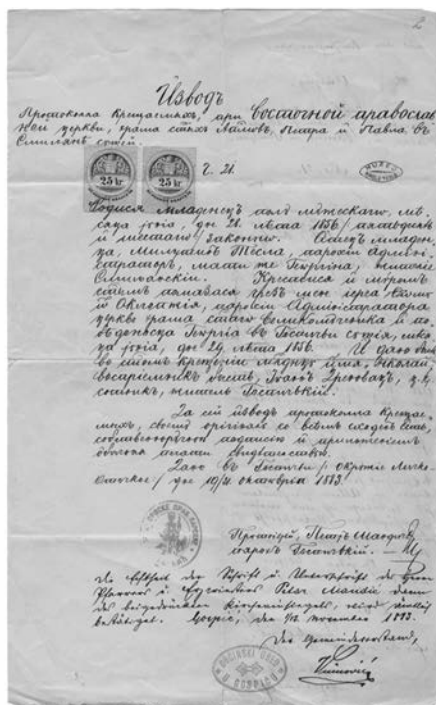
Архивска грађа из Личног фонда Николе Тесле

Универзални значај Николе Тесле и његовог дела препознат је од стране стручних комисија Унеска које су Теслину архиву, као део покретног документарног наслеђа човечанства, 2003. године уврстиле у регистар *Памћење свеиша*

3 *Служабник* је тренутно изложен у Трумановом музеју на Универзитету у Мисурију и доступан је онлајн прегледу пописа изложених предмета. *Служабник* је наведен у оквиру кутије бр. 5.

4 МНТ, 317/2016, 17. 11. 2016. Након потписаног протокола о пословној сарадњи 17. 11. 2016, Библиотеци града Београда предати су микрофилмована грађа, читач микрофилмова и други примерак кључева. Пренос микрофилмова и читача извршен је 15. 12. 2016. године.

што представља највиши облик заштите неког културног добра. На националном нивоу, Народна скупштина Републике Србије је 2005. године донела Одлуку о утврђивању архивске грађе која се чува у Музеју Николе Тесле као Лични фонд Николе Тесле за културно добро од изузетног значаја (Службени гласник 2005: 10).

Слика 2. Крштинаца Николе Тесле (MNT 1-2A)
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

На основу препорука за сређивање добијених од надлежне установе за ову врсту грађе, Архива Србије, лична архива Николе Тесле подељена је на седам класификационих група:

1. Лична документа (сл. 2)
2. Правни послови и финансије
3. Кореспонденција
4. Делатност
5. Планови и цртежи
6. Фото-материјал
7. Варија

Теслина лична архива садржи 163.911 сигнатура докумената.⁵ Сачувана грађа, разнолика по садржају и форми, потиче из периода од 1856. до 1943. године. Најстарији документ у Теслиној архиви је писмо које му је упутила сестра Марица Косановић 1882, а најмлађи је потврда о кремирању Теслиних остатака из 1943. године (Циврић 2004: 66). Целокупна Теслина архива је смештена у 548 кутија израђених од бескиселинског картона. Број кутије уједно представља и основну инвентарну јединицу грађе.

Архивска грађа из осталих фондова

У Архивском одељењу Музеја Николе Тесле се, осим архиве из Теслине личне оставштине, чува и неколико фондова других личности. Ови фондови су значајни јер су њихови творци допринели популаризацији Теслиног имена у науци и култури. Њихова оставштина нам пружа увид у нова сазнања и даје могућност да се чувени изумитељ и његов научни рад боље изуче и представе у јавности. Ту спадају: Фонд Саве Косановића, Фонд Вукосаве Тришић, Фонд Александра Дамјановића, Фонд Славка Бокшана и Фонд Кенета Свизија.

Ту су такође и фондови оформљени од докумената која су припадала запленима у Музеју. Сачувана документација припадала је Јелени Калдерон, некадашњем архивисти, Дубравки Смиљанић, некадашњем секретару, Зорици Циврић, бившем кустосу, Младену Вујовићу, бившем заменику директора и Весни Радојев, некадашњој библиотекарки Музеја Николе Тесле.

У *Фонду Саве Косановића*, који није обиман по количини материјала, налазимо на разна писма груписана по абецедном реду, текстове, забелешке и дневник Саве Косановића. Мањи број докумената односи се на рад Друштва Никола Тесла за унапређење науке и технике, Југословенског друштва Никола Тесла, Државног одбора за прославу стогодишњице од Теслиног рођења, као и на рад Института Никола Тесла за испитивање електричних појава. Временски распон грађе је од 1844. до 1956. године. *Фонду Саве Косановића* припадају и 52 публикације које су пребачене у фонд музејске библиотеке.

Фонд Вукосаве Тришић последњи је оформљени фонд у Музеју Николе Тесле. По својој садржини уско је повезан са *Фондом Саве Косановића*. Састоји се од личне оставштине докторке Вукосаве Тришић.⁶ У фонду се налази материјал који је у току живота сакупљала Милица Трбојевић, рођена сестра Саве Косановића,

5 Најновији подаци о количини архивске грађе.

6 Девојачко презиме докторке Вукосаве Тришић било је Трбојевић. Ову грађу Музеју је 2015. године донирала докторка Бранка Тришић.

као и документа која је Вукосава Тришић касније прикључила документацији (нпр. изјаве саучешћа поводом Миличине смрти). Сем архивске грађе, музеју је предато и тринаест књига које су припадале Милици Трбојевић и Сави Косановићу.⁷

Фонд Александра Дамјановића Музеју Николе Тесле поклонила је супруга професора Дамјановића 1978. године. Знатан број докумената односи се на живот и рад Николе Тесле, рад Института Николе Тесле, прославу осамдесетогодишњице, стогодишњице и стодвадесетогодишњице од Теслиног рођења и процедуре у вези са усвајањем назива *тесла* за јединицу густине магнетног флукса. Ту су, такође, и први записи са пописа Теслине оставштине, као и документа у којима се помињу неки његови еминентни савременици: професор Нилс Бор, А. С. Попов, Ли де Форест, Артур Флеминг, професор Кибиц, Славко Бокшан и други.

Фонд Славка Бокшана чини свега неколико десетина докумената. Њему припада и 6 књига које се налазе у фонду музејске библиотеке. У току ревизије Теслиних часописа из 2004. године пронађен је часопис под насловом *Elektrotechnische Zeitschrift* који је пребачен у *Фонд Славка Бокшана*, након што је утврђено да му је припадао. Пронађена су и три писма која је написао сам Бокшан. Једно је упућено Марици Косановић, друго Сави Косановићу а треће Српској православној црквеној општини у Меленцима.

У *Фонду Кенетиа Свизија* чувају се документа која се односе на кореспонденцију Свизија са различитим личностима, као и различити текстови и позивнице поводом прославе стодвадесетогодишњице Теслиног рођења и Свизијеви објављени чланци о Николи Тесли.

Библиотечки фонд Музеја Николе Тесле

Библиотечки фонд Музеја чине две одвојене целине. Прву чини Лична библиотека Николе Тесле, а другу музејска библиотека. Иако су ове целине физички одвојене, повезује их слична тематика. Ту се чувају публикације о животу и раду Николе Тесле са неким изузецима у оквиру музејске библиотеке.

На основу књига инвентара, закључено је да обрада књижног фонда није започета по оснивању Музеја. Први испис у књизи инвентара унет је 4. фебруара 1963. године. На основу приручних картона који су пронађени у току 2003. међу архивском грађом, закључено је да су првобитно формиране две приручне

7 Милица-Мица Трбојевић рођена је у Петровом селу, у Лици, 3. марта 1894. године. Била је ћерка Јове и Ангелине (старије Теслине сестре) Трбојевић.

картотеке – једна за публикације из Теслине личне библиотеке, а друга за музејске публикације.

Обрада библиотечког фонда по важећим стандардима из области библиотекарства започета је тек 1997. године (Циврић 2004: 123).⁸ Тада је сачињен и први предлог за успостављање Библиотеке Музеја Николе Тесле и урађена ревизија комплетног књижног фонда. Уочене су и исправљене грешке уписа у инвентарним књигама и уписани су дотада неинвентарисани примерци. Прекид рада на сређивању фонда уследио је средином 1999, да би средином 2001. он био настаљен све до почетка 2004. године.⁹ Последња ревизија завршена је 2018. године.

Лична библиотека Николе Тесле

Теслину оставштину која је стигла у Београд чинили су архивски списи, његови лични предмети и врло драгоцена библиотечка грађа коју неки сматрају најзначајнијим сегментом његове оставштине (Zorić, Đokić i Vujović 2010: 479). Библиотечка грађа која се данас чува у Музеју, састоји се од књига, часописа и исечака из штампе. Овај фонд представља заокружену целину и није се мењао током година. У неколико наврата рађено је инвентарисање, као и каталожка обрада. Фонду припадају монографске и серијске публикације из Теслине заоставштине, као и *Хемерошкека*. У оквиру *Хемерошкеке* налази се педесет седам укоричених албума са исечцима из штампе и новински листови који су очигледно били припремани за исечање, али и примерци целих новина. *Лична библиошкека Николе Тесле* проглашена је за културно добро од великог значаја као стара и ретка књига 18. марта 2014. године (Службени гласник 2014: 48).

Монографске и серијске публикације из Теслине личне библиотеке

Монографске публикације из Теслине библиотеке не представљају обиман фонд. Међутим, он је по свом садржају врло значајан због тога што садржи богат извор информација за научнике и истраживаче који изучавају живот и стваралаштво Николе Тесле, као и за све историчаре науке. Ова целина је врло разнолика и по садржају и по облику. Она садржи књижевна дела (поезија и проза), речнике, енциклопедије, али и инжењерске приручнике, научне расправе и

8 Од октобра 1997. на ревизији је радила Бранислава Поповић, библиотекар саветник, а између јула 2001. и марта 2004. године послове ревизије хонорарно је радила Весна Радојев, дипломирани библиотекар.

9 Другу ревизију фонда урадила је Весна Радојев крајем марта 2004. године.

сепарате помоћу којих је Тесла настојао да задовољи свој читалачки укус. Иако је доста наслова на српском, ипак је више од две трећине докумената на страним језицима – публикације на немачком, француском и италијанском, али је највећи део на енглеском (сл. 3). О књигама које је куповао и добијао на поклон Тесла је водио инвентар.

Слика 3. Део Теслиних књига
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Најстарија књига у Теслиној библиотеци је *Die von ihren Feigen-Blaettern entbloeseten Adam und Eva oder Die heute zu Tage unter beyderley Geschlechtgewo-enlichen Tugenden und Laster der Augen der Welt* из 1720. године, а најмлађа публикација је *Американски Србобран, српски народни календар за њросћу 1943.* који је у Питсбургу штампао Српски народни савез. У Теслиној библиотеци налази се 153 књиге са посветом дародавца (Радојев 2003: 87-160). Ове посвете је написало укупно 113 личности од којих су већина били његови пријатељи или колеге.¹⁰

Током ревизије 2017. године утврђено је да наслова има укупно 905 – првих примерака 943, а дупликата 229. Вишетомне публикације налазе се под истим сигнатурним бројем.

¹⁰ Служабник је тренутно изложен у Трумановом музеју на Универзитету у Мисурију и доступан је онлајн прегледу пописа изложених предмета. Служабник је наведен у оквиру кутије бр. 5.

Као и у књижном фонду и међу Теслиним часописима и новинама може се наћи широк спектар садржаја. Слично књигама, и периодика је разноврсна по садржају и темама. Тесла је читао и сачувао бројне примерке научних и техничких часописа и магазина, али и оних који су у то време били популарни, као што су политички, спортски, забавни и хумористички. Такође, у његовој библиотеци се могу наћи и часописи са темама из културе и уметности. Највише часописа из научникове библиотеке је на страним језицима, а остатак чине публикације на српском и хрватском језику.

Најстарији часопис који се налази у Теслиној библиотеци је *Bulletin de la Societe Internationale des Electriciens*, број 87. из маја 1892, а најмлађи је *News from Czecho-slovakia*, број 58, штампан 16. маја 1942. године.

Током ревизије 2007. године утврђено је да наслова има укупно 327 – првих примерака 1.917, а дупликата 476. Урађени су абecedни и предметни каталог, а поједини часописи су скенирани и графички обрађени за приказивање на изложби поводом сто педесет година од рођења Николе Тесле. Изложбу је пратио и каталог са великим бројем текстова и прилога о часописима (Јеленковић: 2006).

Хемеротечка колекција из Теслине личне библиотеке

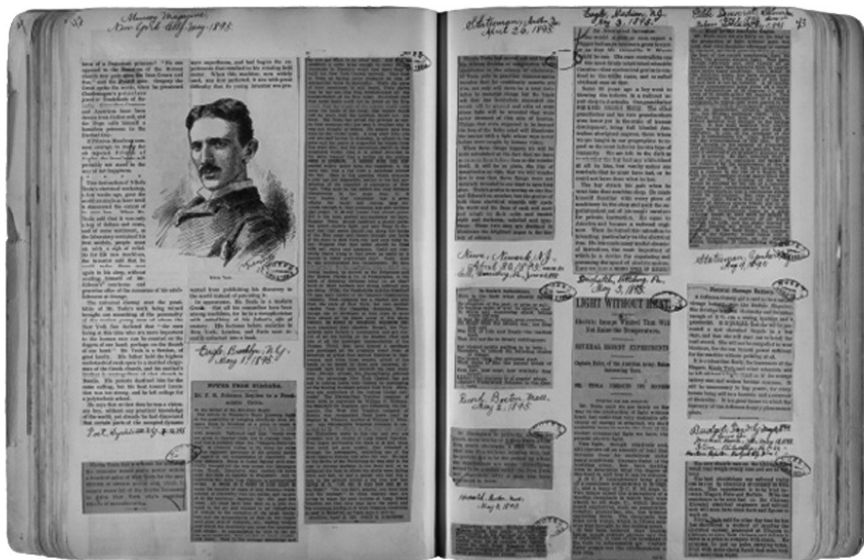
Исечци из новина и часописа се третирају као посебна целина овог Фонда (*Теслини новински исечци – Хемеротечка*). Колекција новинских исечака и новина из личне заоставштине Николе Тесле састоји се од укоричених и неукоричених исечака. Укоричени чланци се налазе у педесет седам посебних албума (сл. 4), а тачан број неукоричених још увек није познат (Топаловић, Лазић и Ђирић: 2014).¹¹

О чланцима који су лепљени у албуме вођена је, у виду тематске картотеке, оригинална евиденција. Теслине секретарице су према његовим упутствима исецале чланке из серијских и периодичних публикација који су се углавном бавили његовим радом и деловањем на простору Европе и Сједињених Америчких Држава. Прегледом ове грађе установљено је да је Тесла користио и услуге специјализованих фирми за израду прес клипинга. Сем чланака који се односе на Николу Теслу, овде се могу наћи и истраживања других научника и проналазача који су се бавили науком и техником (Ђирић: 2018).

11 Почетком 2019. године започет је пројекат конзервације неукоричених чланака и целих листова из новина. У наредних неколико година биће познат и тачан број јединица ове грађе.

Библиотека Музеја Николе Тесле

Библиотека Музеја Николе Тесле уписана је у регистар специјалних библиотека средином 2002. године.¹² Музејску библиотеку чине издања која су купљена, добијена на поклон или набављена путем библиотечке размене. Само од Саве Косановића Музеј је добио на поклон педесет две публикације. Поклони су добијани од аутора, издавача, Одбора музеја, Друштва „Никола Тесла”, Института „Никола Тесла”, Матице Српске, Музеја науке и технике, Секретеријата за културу града Београда, Народне библиотеке Србије и многих других установа, али и од приватних лица, попут Лиланда Андерсона, Александра Маринчића и других. Кенет Свизи поклонио је девет књига, а из Легата Александра Дамјановића музејској библиотеци придружено је двадесет наслова.

Слика 4. Странице из једног од Теслиних албума са новинским исечцима
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Већина публикација преваходно се бави радом и животом Николе Тесле или оним областима које су сродне његовим истраживањима и интересовањима. Део публикација, третираних као секундарне, купљене су за потребе рада

12 Пријава је заведена под бројем СП-4588/39. Решење да се у регистар библиотеке упише библиотека Музеја Николе Тесле донето је 11. фебруара 2002. године под бројем СП-4588/39-1.

службеника Музеја.¹³ Осим монографских и периодичних публикација, у овом фонду штампаних докумената чувају се и обрађују и исечци из штампе који су углавном у вези са неком промоцијом Музеја. Овај сегмент фонда временом расте и допуњава се регуларно, као и део у коме се налазе књиге и часописи. Због ограниченог простора наслови који ће ући у музејски фонд строго се селекују. Како у фонду са књигама, тако и у фонду часописа, постоје вишетомне публикације које се налазе под истим сигнатурним бројем. Укупан број наслова књижног фонда је 2.322, а часописа 1.190. Тачан број клипинга још увек није установљен.

Збирке артефаката

У Музеју се чува велики број личних предмета које је Никола Тесла користио током свог живота, али и одређени број предмета који не припадају Теслиној оставштини. Предмети који су припадали научнику разврстани су у десет збирки, а званично је регистровано преко 1.200 предмета. Сви артефакти се брижљиво чувају у просторијама Музеја са регулисаним климатским условима.

Збирке артефаката из Теслиног легата

Теслин легат се састоји од десет збирки: фото-материјала, електротехнике, машинства, хемијске технологије, ситних техничких предмета, текстила и коже, реалија, одликовања, ликовне и примењене уметности и збирке меморијалних предмета.

Збирка *фото-материјала* састоји се од фотографија, плоча и слајдова. Већина фотографија је црно-бела или сепија боје, а мањи број њих је накнадно ручно обојен. Поред портретних фотографија сачуване су и оне које приказују Теслине изуме, лабораторије, рођаке, пријатеље и поштоваоце. Сачувано је укупно 976 фотографија (Јеленковић 2010: 3-4). У оквиру овог фонда сачувано је и 270 фото-плоча и 172 слајда. Мотиви на плочама се разликују, а углавном приказују Теслин рад у областима слабих и јаких струја и машинства. Слајдови су израђени специјално за Теслине потребе, а користио их је приликом једног сведочења на суду.

Наредну групу сачуваних артефаката чине предмети из техничких збирки. У збирци *електротехнике* чувају се електрични и медицински инструменти, њима

13 Публикације које припадају музејској библиотеци (монографске и серијске) смештене су у затворене ормане у две одвојене просторије које су некада биле повезане. Тренутно су ормани сасвим попуњени, па је потребно обезбедити додатни простор за смештај публикација које пристижу.

слични уређаји и њихови делови. Ова збирка садржи 109 предмета. Збирка предмета из области *машинства* садржи укупно 122 предмета попут турбомашина, мерача брзине, дужине и температуре, различите мерне алате и слично. Збирка *хемијске технологије* садржи 60 предмета међу којима се налазе узорци метала, металне посуде, графитне посуде за топљење метала, посуде од цирконијума и слични предмети (Џиврић 2004: 103). Збирка *свијних техничких предмета* састоји се од 45 предмета. Најзанимљивији су штампарски клишеи и матрице које је Тесла користио за израду визит-карти и меморандума (исто: 104-105).

Слика 5. Неки од предмета из Збирке *реалија*
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Предмети које је Никола Тесла скоро свакодневно користио разврстани су у две збирке. Збирка *текстила и коже* садржи највећи број предмета, укупно 515. У њој се чувају одела, ципеле, кравате, цвикери и слично, док се у збирци *реалија* (сл. 5) чувају предмети за личну употребу, попут прибора за бријање, перореза, сатова, али и делови намештаја и ковчега у којима је Теслина оставштина пренета из Сједињених Америчких Држава. Збирка садржи 340 предмета (исто: 109-110).

Збирка *одликовања* садржи укупно 13 предмета – 9 одличја и 4 дипломе. Предмети из ове збирке потичу из периода од 1873. до 1939. године. Најстарија је диплома додељена Теслином оцу Милутину Тесли. Остале дипломе и одликовања добио је Никола Тесла. Одликовања су разврстана на домаћа и страна. (исто: 111-113; Џиврић 2001; Кеслер 2006).

Збирка ликовне и примењене уметности садржи уметничке предмете које су Тесли поклонили сарадници, поштоваоци и пријатељи. У овој збирци се чувају цртежи, слике, медаљон и један портрет у рељефу. Најчешћа тема је Теслин портрет. Највећу целину у овој збирци чини седам обојених цртежа животиња и предела које је цртала Меј Клајн, књижевница и сликарка (Циврић 2004: 114-115).¹⁴

Збирка меморијалних предмета садржи 7 предмета (исто: 116-118). Осим урне, израђене према идејном решењу Небојше Митрића, која је изложена на сталној поставци у Музеју, овој збирци припада пет гипсаних одливака Теслине посмртне маске (Маскарели 2002: 25)¹⁵, као и посмртни отисак његове десне руке. Одливке посмртне маске и одливак отиска руке Музеју је 1952. предао Сава Косановић (исто: 25, 68-69).

Музејске збирке

Предмети који се чувају у Музеју Николе Тесле, а не припадају Теслиној оставштини, разврстани су у две збирке: *Збирка ликовне и примењене уметности из Музејског фонда* и *Збирка радних модела и 3Д макета из музејског фонда*. Велики део предмета из прве збирке добијен је на поклон од појединаца или институција. Почетни фондус чини петнаест слика које је Музеј добио убрзо након свог оснивања од владе ФНРЈ. То су биле слике познатих уметника са наших простора попут Ђорђа Андрејевића-Куна, Милоша Голубовића, Ивана Бешевића и других (исто: 21). Убрзо су овом делу фонда додате слике Стојана Аралице, Марија Маскарелија и Милице Рибникар. Овој збирци припада и биста Николе Тесле изливена у бронзи, коју је по сећању израдио Иван Мештровић (сл. 6).

У другој збирци чувају се предмети који су направљени за потребе институције, као што су бројни радни модели, макете и реплике. Намена ових експоната је квалитетна и разноврсна визуелна презентација како би се што веродостојније представило Теслино стваралаштво и ван просторија Музеја. Овај фонд није велики, али се временом увећава услед едукативних и изложбених потреба самог Музеја (сл. 7 и сл. 8).

14 У Теслиној архиви сачувана је преписка са књижевницом и сликарком Меј Клајн, MNT 82-1-895; MNT 83-1-939; MNT 84-1-618.

15 На иницијативу Хуга Гернсбека, 9. јануара 1943. године, два дана после Теслине смрти, Ф. Мојнихен израдио је Теслину посмртну маску. Примерак маске био је постављен у Њујорку, у пословним просторијама *Gernsback Publications*, издавачке куће која је као серију чланака у часопису „Електрикал експериментер“ објавила Теслину аутобиографију „Моји изуми“. Гернсбек је желео да један одливак добије металну плату и да буде поклоњен Метрополитен музеју у Њујорку.

Слика 6. Биста Николе Тесле
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Закључна разматрања

Архивска, библиотечка и музеолошка грађа из Музеја Николе Тесле незаобилазно су полазиште за утемељено научно-историографско изучавање његовог живота и рада. Материјал из ових фондова је драгоцен јер нам пружа увид у Теслину свакодневницу, али и у нешто шири контекст, историјски и индивидуални, али нам указује и на залагање неких појединаца који су са мање историјске дистанце од нас имали прилику да темељно истраже Теслин допринос развоју човечанства. Сви наведени фондови чувају важан и незаобилазан материјал за све истраживаче који желе да стекну детаљнији увид у Теслину мисао и његов живот, као и да се упознају са околностима које су пратиле оснивање Музеја Николе Тесле.

Богата и разноврсна грађа Музеја, као и постулати на којима почива, својом вредношћу истичу да се он сврстава међу најзначајније установе културе наше земље. Фондска грађа похрањена у Музеју Николе Тесле део је културне и научне баштине српске нације, али њен садржај и научни значај превазилазе националне оквире, а она уједно представља један од најдрагоценијих делова укупног наслеђа светске баштине.

Слика 7. Део поставке Музеја Николе Тесле
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Слика 8. Део поставке Музеја Николе Тесле
(Фотографија: Документација Музеја Николе Тесле)

Музеј Николе Тесле, као комплексна установа заштите културних добара, прихвата визију трајне и универзалне доступности документарног наслеђа као циљ коме тежи, али свакако дели судбину многих сличних установа у погледу специфичних ограничења по питању доступности свих делова покретне оставштине Николе Тесле.

Литература

Bucalo, B. 1953.

Pokradeno životno djelo, *Vjesnik u srijedu*, 21. siječanj: 4.

B, J. 1952.

Теслина заоставштина налази се у нашој земљи, *Полиџика*, 15. јул: 1, 8.

Zorić, I., Đokić, A. и Vujović, M. 2010.

Informatizacija rada Muzeja Nikole Tesle, као комплексне ustanove zaštite kulturnih dobara, у: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, 9. zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih*, ур. S. Tovšak, Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 475-482.

Јеленковић, В. (ур.) 2006.

Часописи из Теслине личне библиотеке, Београд: Музеј Николе Тесле.

Јеленковић, В. (ур.) 2010.

Фотографије из Теслиној албума/Tesla's Photo Album, Београд: Музеј Николе Тесле.

Јовановић, С. 2008.

Генеалогија породице Трбојевић, Портланд: ДЈ Паблицинг.

Кеслер, М. 2006.

Дипломе Николе Тесле – Diplomas and Certificates of Nikola Tesla, Београд: Музеј Николе Тесле.

Кеслер, М. и Ђирић, И. 2016.

Чесїиїка Николи Тесле за њеїов 75. рођендан/A Greeting to Nikola Tesla for his 75TH Birthday, Београд: Музеј Николе Тесле.

Маскарели, Д. 2002.

Умеїничка збирка Музеја Николе Тесле/Art Collection in Nikola Tesla Museum, Београд: Музеј Николе Тесле.

Полиїиика, 1952.

Основан је државни одбор за прославу стогодишњице рођења и десетогодишњице смрти Николе Тесле, *Полиїиика*, 10. јануар 1952: 3.

Radojev, V. 2003.

Teslina lična biblioteka, knjige sa posvetom, Београд: Музеј Николе Тесле.

Службени їласник Републике Србије, 2005.

Одлука о утврђивању архивске грађе која се чува у Музеју Николе Тесле као Лични фонд Николе Тесле, за културно добро од изузетног значаја, *Службени їласник Републике Србије*, бр. 44, 27. мај: 10.

Службени їласник Републике Србије, 2014.

Одлука о утврђивању старе и ретке библиотечке грађе за културно добро од великог значаја, *Службени їласник Републике Србије*, бр. 34, 26. март: 48.

Топаловић, С., Лазић, Б. и Ђирић, И. 2014.

Библиографско-информатичка обрада новинских чланака из Теслине хемеротеке, у: *Србија између исїока и зайада, Наука, образовање, кулїура, умеїносїи, Тематїски зборник у 4 књиїе: Књ: 2: Библиоїеке и библиоїрафија у савременом кулїуролошком диверзиїеїу*, ур. А. Вранеш, ур. Љ. Марковић, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 271-284.

Ђирић, И., Топаловић С. и Лазић, Б. 2013.

Теслапедиа као централна база библиографских података о Николи Тесли, *Чїїалииїиїе Научни часоїис за їеорију и їраксу библиоїекарсїива*, Новембар, Бр. 23, Год. XII: 70-77.

Ђирић, И. 2016.

Виртуелна библиотека Николе Тесле, у: *Вирїуелна кулїура, Међународна научна конференција, Беоїрад, 23/09 – 25.09.2016. Зборник радова. Књ.1, ур.*

А. Вранеш, ур. Љ. Марковић, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 79-80.

Ђирић, И. 2018.

Значај периодике за Теслин рад: хемеротечка грађа у Музеју Николе Тесле, *БИБЛИОТЕКАР: часопис за теорију и праксу библиотекарства*, Год. LX св. 2: 63-82.

Циврић, З. 2001.

Одликовања из заоставшћине Николе Тесле, Београд: Музеј Николе Тесле.

Циврић, З. (ур.) 2004.

Музеј Николе Тесле 1952-2003, Београд: Музеј Николе Тесле.

Извори:

Harry S. Truman Library and Museum, „Records of the National Archives and Records Administration: Records of the Harry S. Truman Library: Museum Exhibit Case Files (Record Group 64)“, Harry S. Truman Library and Museum, <https://www.trumanlibrary.org/hstpaper/rg64exhibit.htm> [преузето 28. 09. 2019]

Музеј Николе Тесле, 6-488/87-XXIX-01 Одлука допунама одлуке о проглашењу одређених непокретности на територији града Београда за културна добра Скупштине града Београда, 09. 07. 1987.

Музеј Николе Тесле, 952-02-14153/11, Делимично Решење Службе за катастар непокретности Београд, Републички геодетски завод, којим се дозвољава упис, 17. 12. 2012.

Музеј Николе Тесле, 317/2016, Протокол о пословној сарадњи Музеја Николе Тесле и Библиотеке града Београда, 17. 11. 2016.

Muzej Nikole Tesle, F-1, 2A.

Muzej Nikole Tesle, F-82, 1-895.

Muzej Nikole Tesle, F-83, 1-939.

Muzej Nikole Tesle, F-84, 1-618.

Ivana D. Ćirić, Ph.D.

Curator

The Nikola Tesla Museum

ivana.ciric@tesla-museum.org

CORPUS OF THE NIKOLA TESLA MUSEUM

Summary

The article summarizes the entire corpus of the Nikola Tesla Museum. The core of this corpus includes personal and original legacy of the famous scientist which was brought to the Nikola Tesla Museum in 1952, the same year when the museum was officially founded. Apart from Tesla's legacy, other rich archival, library and museum materials, collected or received as a gift during the museum's history, are also kept here.

UDK 014.3МУЗЕЈИ"1948/1965"
COBISS.SR-ID 281914892

Маја Д. Гојковић
библиотекар
Музеј Војводине, Нови Сад
maja.gojkovic@muzejvojvodine.org.rs

БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА ОБЈАВЉЕНИХ У ЧАСОПИСУ МУЗЕЈИ (1948-1965)

Апстракт: Предмет овог рада је библиографски опис прилога у часопису Музеји који се односе на музејска и конзерваторска питања. Обухваћен је период од 1948. до 1965. године. Библиографски опис је урађен према упутствима за примену стандарда ISBD за опис прилога у серијским публикацијама. За израду библиографије коришћена је грађа која се налази у Библиотеци Музеја Војводине. Циљ библиографије је да прикаже радове у часопису Музеји који се баве темом музеја, како формираних, тако и оних у настајању са простора бивше Југославије, као и да обухвати рад конзерваторске заштите која је понајвише урађена на манастирима.

Кључне речи: библиографија, библиографски опис, музеји, конзерваторска заштита

Увод

Часопис *Музеји* покренут је 1948. године као гласило Музејско-конзерваторског друштва Србије из Београда. Излазио је тромесечно до 1965, са прекидима 1958, 1959, 1961. и 1964. године. Од 2008. године поново излази у годишњим свескама све до данас. Основна идеја приликом покретања часописа била је да

се у њему објављују текстови о музејским и конзерваторским питањима, али и чланци из археологије, историје уметности, етнографије, историје и архитектуре. У неким бројевима појављује се и рубрика *Педагошки рад у музејима* са прилозима који осветљавају педагошку функцију музеја. Главни и одговорни уредник првог броја часописа била је Нада Андрејевић-Кун. Од бр. 7 (1952) одговорни уредник био је Ђорђе Мано-Зиси, од бр. 8 (1953) Владимир Ткалчић, од бр. 13 (1960) Драгољуб С. Јанковић. Од бр. 1 (2008), када часопис поново излази у издању Музејског друштва Србије, одговорни уредник била је Љиљана Гавриловић, од бр. 3 (2013) Чедомир Јанчић, док је од бр. 4 (2015) то Драго Његован.

Предмет овог рада је библиографски опис прилога у часопису *Музеји* који се односе на музејска и конзерваторска питања. Обухваћен је период од 1948. до 1965. године када је објављено 15 бројева, међу њима три двоброја: 3-4 (1949), 11-12 (1956-1957), 16-17 (1963).

Библиографска грађа је разврстана у две групе. Једну чине радови о музејима у којој се налази 109 библиографских јединица, а другу радови о конзерваторској заштити у којој је 41 библиографска јединица. У оквиру сваке групе библиографске јединице су распоређене азбучним редом према презимену и имену аутора. Код пет јединица иницијали ауторовог имена и презимена нису разрешени, а у осам случајева није разрешено име аутора које је наведено иницијалом или у скраћеном облику.

Библиографски опис је урађен према упутствима за примену стандарда ISBD за опис прилога у серијским публикацијама. Први сегмент библиографске јединице чине подаци о аутору и наслову прилога. Одредница је презиме и име аутора, наведена ћириличким писмом, док је у опису свака јединица урађена писмом на ком је објављена. Уколико је име аутора непознато, за одредницу је узет стварни наслов прилога. Други сегмент библиографске јединице чине подаци о броју часописа и години када је прилог објављен, као и материјални опис – број страна на којима се рад налази и податак о илустрацијама и графичким прилозима. У напоменама је дато кратко објашњење ако је било потребно, као и податак о резимеима на страним језицима.

Ради лакшег прегледа, библиографију прате четири регистра: *Регистар личних имена*, *Регистар географских назива*, *Регистар музеја* и *Регистар манастира*. Одреднице у регистру су класификоване по азбучном реду, а преглед музеја у Регистру музеја разврстан је према градовима.

За израду библиографије коришћена је грађа која се налази у Библиотеци Музеја Војводине под сигнатуром Р I 81, а доступни су сви бројеви од 1 до 18.

Циљ библиографије је да прикаже радове у часопису *Музеји* који се баве темом музеја, како формираних, тако и оних у настајању са простора бивше

Југославије, као и да обухвати рад конзерваторске заштите која је понајвише урађена на манастирима. Музејским радницима, као и онима које ова тематика занима, библиографија може да олакша пут до прилога за којима трагају, али и да открије нове теме које могу бити подстицај за истраживање.

РАДОВИ О МУЗЕЈИМА

1. АДАМОВИЋ, Ж. Р.
Природњачки музеј српске земље у Београду пред проширивање своје изложбе / Ж. Р. Адамовић // Бр. 5 (1950), стр. 212-213.
2. АЛЕКСОВА, Блага
Рад Археолошког музеја у Скопљу од ослобођења до данас / Блага Алексова // Бр. 9 (1954), стр. 80-86.
Zusammenfassung.
3. АНДРЕЈЕВИЋ-Кун, Нада
Задаци музеја у новим друштвеним условима у нашој земљи / Нада Андрејевић-Кун // Бр. 1 (1948), стр. 1-4.
4. АНДРЕЈЕВИЋ-Кун, Нада
Самоуправљање у музејима и заводима за заштиту / Нада Андрејевић-Кун // Бр. 8 (1953), стр. 7-9.
Résumé.
5. БАБАЈИЋ-Угљен, Злата
Nova zgrada Muzeja revolucije u Sarajevu / Zlata Babajić-Ugljen // Бр. 18 (1965), стр. 140-143.
6. БАЛОГ, Слав.
Градски музеј у Славонској Пожеги / Слав. Балог // Бр. 2 (1949), стр. 157.
7. БАХ, Иван
Zbirke spomenika za povijest muzejske, konzervatorske i restauratorske službe u Jugoslaviji / Ivan Bah // Бр. 9 (1954), стр. 19-32.
Résumé.

8. БАШ, Фрањо
Музеjska razstava in muzejski kustos : teza za diskusijo/ Franjo Baš // Бр. 9 (1954), стр. 45-51.
Résumé.
9. БИХАЉИ, Лиза
О стручном и идеолошком раду музејских радника / Лиза Бихаљи // Бр. 1 (1948), стр. 49-52.
10. БОГИЋЕВИЋ, Војислав
Музеј града Сарајева / Војислав Божићевић // Бр. 2 (1949), стр. 155-157.
11. БОГИЋЕВИЋ, Војислав
Округли кожни штитови у нашим музејима / Војислав Божићевић // Бр. 3-4 (1949), стр. 87-104.
12. БРЕЛИХ, Саво
Uloga prirodnjačkih muzeja u istraživanju faune, flore i ge-e Jugoslavije / Savo Brelih // Бр. 16-17 (1963), стр. 98-109.
Résumé.
13. БРЛИЋ, Антун Е.
Градски музеј у Вуковару / Антун Е. Брлић // Бр. 8 (1953), стр. 82-84.
14. БУНТАК, Фрањо
Музеј града Загреба некад и данас / Фрањо Бунтак // Бр. 8 (1953), стр. 15-29.
Zusammenfassung.
15. ВИНСКИ, Зденко
Музеолошке билјешке s puta po inozemstvu : Zemaljski muzej Donje Austrije u Beču / Zdenko Vinski // Бр. 9 (1954), стр. 142-154.
Zusammenfassung.
16. ВУКМАНОВИЋ, Јован
Музеји у Народној Републици Црној Гори / Јован Вукмановић // Бр. 10 (1955), стр. 29-34.

17. ВУКМИР, Младен
Тко је utemeljitelj hrvatskih narodnih muzeja / Mladen Vukmir // Бр. 9 (1954),
стр. 116-129.
Zusammenfassung.
18. ГАРАШАНИН, Драга
Неки проблеми музејских изложби / Драга Гарашанин // Бр. 5 (1950), стр.
68-69.
19. ГАРАШАНИН, Милутин
Војводина у доба сеобе народа : изложба Војвођанског музеја у Новом
Саду 1950. год. / Милутин Гарашанин // Бр. 6 (1951), стр. 28-31.
20. ГОРЕНЦ, Марсел
Društvena funkcija muzeja i njihovo stimuliranje / Marcel Gorenc // Бр. 15
(1962), стр. 23-26.
21. ДЕСПОТ, Мирослава
Prijedlog Baltazara Bogišića o osnivanju sveslavenskog muzeja / Miroslava
Despot // Бр. 9 (1954), стр. 135-137.
22. ДОБРОНИЋ, Леља
Музеј Вараждинских Топлица / Леља Добронић // Бр. 3-4 (1949), стр. 175-
176.
23. ДОБРОНИЋ, Леља
Музеј и пластика / Леља Добронић // Бр. 5 (1950), стр. 25-46.
24. ДОБРОНИЋ, Леља
Novi muzeji, zbirke i muzejske izložbe u toku 1960. godine // Lelja Dobronić,
Kosana Jočić // Бр. 14 (1962), стр. 69-73.
25. ДОБРОНИЋ, Леља
О преднаобразби музејских посјетника / Леља Добронић // Бр. 8 (1953),
стр. 10-14.
Zusammenfassung.

26. ДОБРОНИЋ, Леља
Historijski muzej grada Varšave / Lejla Dobronić // Бр. 16-17 (1963), стр. 140-148.
Résumé.
27. ДРЉАЧА, Душан
Рад босанско-херцеговачких музејских установа у 1956. и 1957. години / Душан Дрљача // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 75-83.
Résumé.
28. ДРОБЊАКОВИЋ, Боривоје
Од минералошке збирке у Конаку кнеза Милоша у Крагујевцу до савремених музеја у Београду (1987 [тј.1837]-1948) / Боривоје Дробњаковић // Бр. 2 (1949), стр. 41-51.
29. ЂОРЂЕВИЋ, Тихомир Р.
Музеји / Тихомир Р. Ђорђевић // Бр. 7 (1952), стр. 11-25.
30. ЂУРИЋ, Војислав
Улога музеја и музејских радника у нашој земљи / Војислав Ђурић // Бр. 2 (1949), стр. 3-8.
31. ЖИВКОВИЋ, И.
Музеј устанка 1941. у Титовом Ужицу / И. Живковић // Бр. 2 (1949), стр. 158-159.
32. ЗЛОКОВИЋ, Игњатије
Поморски музеј у Котору / Игњатије Злоковић // Бр. 8 (1953), стр. 77-81.
Résumé.
33. И. З.
Градски народни музеј у Лесковцу / И. З. // Бр. 2 (1949), стр. 160-163.
34. ИВАНОВИЋ, Велимир
Градски народни музеј у Лесковцу / Велимир Ивановић // Бр. 6 (1951), стр. 184-185.

35. ИВАНОВИЋ, Велимир
Музеј НОБ / Велимир Ивановић // Бр. 6 (1951), стр. 185.

О музеју у Лесковцу.
36. ИЛИЋ-Малуцков, Мирјана
Etnografski muzeji u Rumuniji / Mirjana Ilić-Maluckov // Бр. 18 (1965), стр. 121-134.
Résumé.
37. ЈАНКОВИЋ, Драгољуб С.
Железнички музеј у Београду / Драгољуб С. Јанковић // Бр. 8 (1953), стр. 30-44.
Summary.
38. ЈАНЦ, Загорка
Публикације музеја и конзерваторских установа у НР Србији од 1945. до 1955. год. / Загорка Јанц // Бр. 10 (1955), стр. 175-182.
Summary.
39. ЈЕВТИЋ, Милан
Narodni muzej u Šarpcu / Milan Jevtić // Бр. 18 (1965), стр. 88-99.
40. К. В.
Око оснивања Градског музеја у граду Сењу / К. В. // Бр. 6 (1951), стр. 181-183.
41. КАСТЕЛИЦ, Јоже
Slovenski specialni muzeji / Jože Kastelic // Бр. 10 (1955), стр. 96-107.
Résumé.
42. КЕЧКЕМЕТ, Душко
Problematika postave Pomorskog muzeja u Splitu / Duško Kečkemet // Бр. 13 (1960), стр. 11-47.
Résumé.

43. КЛОБУЧАР, Олга
Kako postavljati muzeje primijenjene umjetnosti / Olga Klobučar // Бр. 9 (1954), стр. 33-44.
Résumé.
44. КОВАЧЕВИЋ, Иван
Muzej Brodskog Posavlja u Sl. Brodu / Ivan Kovačević // Бр. 9 (1954), стр. 55-65.
Summary.
45. КОВАЧЕВИЋ, Иван
Постав збирке НОБ-е у Градском музеју Сл. Брод / Иван Ковачевић // Бр. 8 (1953), стр. 52-53.
46. КОЛУДРОВИЋ, Аида
Принова у колекцијама Етнографског музеја у Сплиту у 1950. години / Аида Колудровић // Бр. 6 (1951), стр. 172-177.
47. КОЛУДРОВИЋ, Аида
Проблем простора у Етнографском музеју у Сплиту / Аида Колудровић // Бр. 8 (1953), стр. 116-122.
Résumé.
48. ЛУЕТИЋ, Јосип
Манифестација наше поморске традиције / Јосип Луетић // Бр. 8 (1953), стр. 73-76.
Summary.
49. ЛУЕТИЋ, Јосип
Model „Šambeka“ u Pomorskom muzeju u Dubrovniku / Josip Luetić // Бр. 9 (1954), стр. 75-79.
Résumé.
50. МАНО-Зиси, Ђорђе
Nešto o problematici muzeja u Beogradu / Đorđe Mano-Zisi // Бр. 7 (1952), стр. 3-9.
51. МЕДАКОВИЋ, Дејан
Музеј града Београда / Дејан Медаковић // Бр. 1 (1948), стр. 137-139.

52. МИЛАНОВИЋ, Олга
Nova postavka stalne izložbe Muzeja pozorišne umetnosti u Beogradu i njene osobenosti / Olga Milanović // Бр. 16-17 (1963), стр. 171-177.
Résumé.
53. МИЛОРАДОВИЋ, Славољуб
Народни музеј у Нишу / Славољуб Милорадовић // Бр. 7 (1952), стр. 238-239.
54. МИЛУТИНОВИЋ, Вера
Изграђивање музејских кадрова у Војводини / Вера Милутиновић // Бр. 6 (1951), стр. 25-27.
55. МИЛУТИНОВИЋ, Вера
Muzej sela u Bukureštu / Vera Milutinović // Бр. 16-17 (1963), стр. 149-152.
Résumé.
56. МЛАДЕНОВИЋ, Љубица
Развој музеја у Босни и Херцеговини од ослобођења до данас / Љубица Младеновић // Бр. 10 (1955), стр. 8-20.
Résumé.
57. МЛАДЕНОВИЋ, Љубица
Сарајевски тематски музеји / Љубица Младеновић // Бр. 8 (1953), стр. 92-98.
Résumé.
58. МОАЧАНИН, Федор
Muzeji i njihov pravni položaj / Fedor Močanin // Бр. 15 (1962), стр. 27-36.
Résumé.
59. МОАЧАНИН, Федор
Science Museum u Londonu / Fedor Močanin // Бр. 11-12 (1956-1957), стр.149-158.
Summary.

60. МОСКОВЉЕВИЋ, Олга
Tehnički muzej grada Štokholma – primer oživotvorenih principa savremene muzeologije / Olga Moskovljević // Бр. 18 (1965), стр. 135-138.
Résumé.
61. МУЗЕЈ народне револуције // Бр. 5 (1950), стр. 17-24.
О формирању музеја револуције.
62. МУНК, Зденка
Muzeji i muzeologija u FNRJ / Zdenka Munk // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 7-11.
Résumé.
63. НАРОДНИ историски музеј // Бр. 5 (1950), стр. 12-17.
64. НЕНАДОВИЋ, Вера
Nedelja muzeja 1960. / Vera Nenadović // Бр. 14 (1962), стр. 78-80.
65. НЕНАДОВИЋ, Вера
Finansiranje i raspodela dohotka u muzejima / Vera Nenadović // Бр. 15 (1962), стр. 37-42.
66. ОСТАНЕК, Франце
Zadaci i uloga školskih muzeja / France Ostanek // Бр. 16-17 (1963), стр. 83-92.
Resume.
67. ОСТАНЕК, Франце
Šolski muzeji v FLRJ : kratek opis njihovega nastanka in razvoja / France Ostanek // Бр. 9 (1954), стр. 130-134.
Résumé.
68. ПАВЛЕТИЋ, Јела
Изложбене поставке зоолошког музеја / Јела Павлетић // Бр. 8 (1953), стр. 64-68.
Zusammenfassung.
69. ПАВЛОВЕЦ, Андреј
Muzej u Škofjoj Loki / Andrej Pavlovec // Бр. 14 (1962), стр. 51-58.

70. ПАВЛОВИЋ, Д. Ст.
Адаптација зграде Државне инвестиционе банке за потребе Народног музеја у Београду / Д. Ст. Павловић // Бр. 8 (1953), стр. 99-115.
Résumé.
71. ПАНИЋ-Суреп, Милорад
О потреби преуређења наших музеја и постављању линије њиховог даљег развоја : какви су постојећи музеји у Србији : какви су нам потребни и какве можемо образовати музеје у НР Србији / Милорад Панић-Суреп // Бр. 2 (1949), стр. 53-60.
72. ПЕТРОВИЋ, Вељко
Питање провинциских музеја / Вељко Петровић // Бр. 1 (1948), стр. 47-48.
73. ПИНТЕРОВИЋ, Даница
О развоју Осјечког музеја / Даница Пинтеровић // Бр. 7 (1952), стр. 193-194.
74. ПЛАНИНА, Франце
Pereči problemi Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani / France Planina // Бр. 9 (1954), стр. 87-92.
Résumé.
75. ПЛЕНЧА, Душан
Проблеми музеја НОБ и заштите споменика НОБ на терену : улога и место музеја НОБ : заштита споменика НОБ на терену / Душан Пленча // Бр. 8 (1953), стр. 45-51.
Résumé.
76. ПОЛЕНАКОВИЋ, Радмила Х.
Приказ рада у Народном музеју у Скопљу од ослобођења до данас / Радмила Х. Поленаковић, Вера Кличкова // Бр. 3-4 (1949), стр. 172-174.
77. ПОПОВИЋ, Цветко Ђ.
Рад музеја са широком публиком / Цветко Ђ. Поповић // Бр. 8 (1953), стр. 85-91.
Résumé.

78. РАД музеја у Војводини : такмичења војвођанских музеја : војвођански музеји и чување старина у 1947. години // Бр. 1 (1948), стр. 130-136.
79. РЕОРГАНИЗАЦИЈА наших музеја : завичајни музеј // Бр. 3-4 (1949), стр. 1-10.
С а д р ж а ј: I Задатак и назив музеја; II Музејска грађа; III Тематска структура; IV Основни принципи поставе изложбе; V Одређивање територије завичајних музеја; VI Принципи разграничења музејске грађе; VII Организација рада.
80. РУДОМИНО, А.
Tiflološki muzej / A. Rudomino // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 129-139.
Résumé.
О музеју у Загребу.
81. САВИН, Милош
Музеј рећног саобраћаја у Београду / Miloš Savin // Бр. 16-17 (1963), стр. 153-170.
Résumé.
82. ТЕПЛИ, Бого
Slovenski kompleksni muzeji / Bogo Tepli // Бр. 10 (1955), стр. 108-115.
Summary.
Složeni muzeji nastoje da teritoriju na kojoj se nalaze predstave u potpunosti sa svim specifičnostima. Sadrže sledeća odeljenja: prirodnjačko, arheološko, kulturno-istorijsko, odeljenje tehnike, etnografsko i NOB sekciju. U Sloveniji ima ih sedam u sledećim mestima: Ljubljana, Ptuj, Maribor, Celje, Laško, Škofja Loka i Krško.
83. ТИХИЋ, Смаил
Neki problemi i predlozi za unapređenje i popularizaciju muzeja, muzejske i konzervatorske službe u Bosni i Hercegovini / Smail Tihic // Бр. 13 (1960), стр. 48-55.
Résumé.

84. ТИХИЋ, Смаил
Односи и сарадња музеја и завода за заштиту споменика културе и природних рјеткости / Smail Tihić // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 63-69.
Résumé.
85. ТОМИЋ, Персида
Десет година Етнографског музеја у Београду / Персида Томић // Бр. 10 (1955), стр. 136-140.
Résumé.
86. ТОМИЋ, Персида
Етнографски музеји у НР Србији / Персида Томић // Бр. 9 (1954), стр. 52-54.
Summary.
87. ТОМИЋ, Персида
Етнографски музеји у Паризу / Персида Томић // Бр. 8 (1953), стр. 172-181.
Résumé.
88. ТОМИЋ, Персида
Отварање музеја у Крагујевцу / Персида Томић // Бр. 6 (1951), стр. 187-188.
89. ТОМИЋ, Персида
Први наш музејски инвентар / Персида Томић // Бр. 3-4 (1949), стр. 35-53.
90. ЂОРОВИЋ-Љубинковић, Мирјана
Изложба етногенезе Јужних Словена кроз материјалну културу у раном средњем веку / Мирјана Ђоровић-Љубинковић // Бр. 6 (1951), стр. 16-24.
91. ФИЈО, Оливер
Роморски музеј Југославенске академије знаности и умјетности у Сплиту / Oliver Fijo // Бр. 9 (1954), стр. 66-74.
Summary.
92. ФИЛИПОВИЋ, Миленко С.
Етнологија (етнографија) у завичајним музејима / Миленко С. Филиповић // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 55-62.
Résumé.

93. ФИЛИПОВИЋ, Миленко С.
Етнологија (етнографија) у музејима АП Војводине / Миленко С. Филиповић // Бр. 3-4 (1949), стр. 157-162.
94. ФИЛИПОВИЋ, Миленко С.
Постављање изложбе у Етнографском музеју / Миленко С. Филиповић // Бр. 6 (1951), стр. 5-15.
О музеју у Београду.
95. ФИЛИПОВИЋ, Миленко С.
Прилог историји наших музеја / Миленко С. Филиповић // Бр. 8 (1953), стр. 123-129.
Summary.
96. ФРАЊКОВИЋ, Павле
Osvrt na otvaranje Vojnopomorskog muzeja u Splitu / Pavle Franjković // Бр. 16-17 (1963), стр. 178-183.
Résumé.
97. ХАН, Верена
Други интернационални музејски конгрес : информативни приказ / Верена Хан // Бр. 6 (1951), стр. 32-47.
98. ХАН, Верена
Лењин и музеји / Верена Хан // Бр. 5 (1950), стр. 214-215.
99. ХАН, Верена
Неколико података о једном дубровачком музеју из XVIII вијека и његовим власницима / Верена Хан // Бр. 9 (1954), стр. 110-115.
Summary.
100. ХАН, Верена
Rad muzeja sa djecom / Verena Han // Бр. 7 (1952), стр. 26-29.
101. ХАН, Верена
Regionalni i lokalni muzeji kompleksnog tipa u Jugoslaviji / Verena Han // Бр. 14 (1962), стр. 7-14.

102. ХАЏИИ-Ристић, Миодраг
Музеји и споменици културе Скопја после катастрофе од 26. јула 1963. године / Миодраг Хаджи-Ристић, Драголјуб С. Јанковић // Бр. 16-17 (1963), стр. 7-52.
Résumé.
103. ХЕРАК, Милан
Основни принципи рада у нашим геолошко-палеонтолошким музејима / Милан Херак // Бр. 11-12 (1956/1957), стр. 49-54.
Summary.
104. ЧАНАЋИЈА, Стјепан
Важност теренског рада у природословним музејима : теренски рад као предувјет научних природословних истраживања / Стјепан Чанађија // Бр. 8 (1953), стр. 54-63.
Zusammenfassung.
105. Ш. Ј.
Манекени у музејском излагању / Ш. Ј. // Бр. 3-4 (1949), стр. 54-56.
106. ШАКОТА, Славко
Priprema Muzeja revolucije naroda Jugoslavije / Slavko Šakota // Бр. 13 (1960), стр. 56-57.
О музеју у Београду.
107. ШЕРОВИЋ, Петар Д.
Завичајни музеј у Херцеговини с архивом и библиотеком / Петар Д. Шеровић // Бр. 10 (1955), стр. 35-46.
Résumé.
108. ШНАЈДЕР, Маријана
Музеј у историјској згради : povodom uređenja Povijesnog muzeja Hrvatske u palači Oršić-Rauch u Zagrebu / Marijana Šnajder // Бр. 14 (1962), стр. 15-24.
109. ШОЊЕ, Анте
110. Музеј града и котара Пореча / Анте Шоње // Бр. 8 (1953), стр. 69-72.

РАДОВИ О КОНЗЕРВАТОРСКОЈ ЗАШТИТИ

111. БАХ, Иван
Deset godina muzejsko-konzervatorskog rada u NR Hrvatskoj (1945-1955)
/ Ivan Bah // Бр. 10 (1955), стр. 47-76, [2] пресавијена листа са географ.
картама
Résumé.
112. БЕРЦЕ, Рудолф
O najenostavnijih načinih konserviranja kovin / Rudolf Berce // Бр. 11-12
(1956-1957), стр. 195-204.
Résumé.
113. БЕШЛАГИЋ, Шефик
Zaštita i proučavanje spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Bosni i
Hercegovini / Šefik Bešlić // Бр. 10 (1955), стр. 21-28, [1] пресавијен лист
са географ. картом
Résumé.
114. БОШКОВИЋ, Ђурђе
Стање средњовековних споменика у југозападној Србији, Космету и
североисточном делу Црне Горе / Ђурђе Бошковић // Бр. 1 (1948), стр. 96-105.
115. В. Р.
Zaštita starih knjiga i dokumenata / V. R. // Бр. 13 (1960), стр. 153-154.
116. ВУЛОВИЋ, Бранислав
Радови на заштити манастира Жиче, Ариља, Бање, Милешева, Патријар-
шије, Дечана и Грачанице / Бранислав Вуловић // Бр. 1 (1948), стр. 115-116.
117. ДАМЈАНОВИЋ, Вој.
Конзерваторски радови на Горњој и Доњој Каменици / Вој. Дамјановић
// Бр. 5 (1950), стр. 167-174.
118. ДАМЈАНОВИЋ, Вој.
Конзервације на Сопоћанима / Вој. Дамјановић // Бр. 3-4 (1949), стр.
147-156.

119. ДАМЈАНОВИЋ, Вој.
Рестаурација и конзервација у манастиру Студеници / Вој. Дамјановић
// Бр. 2 (1949), стр. 65-82.
120. ДАМЈАНОВИЋ, Р.
Конзерваторски радови на стубовима у Расу / Р. Дамјановић // Бр. 1
(1948), стр.
106-111.
121. ДЕСПОТ, Мирослава
О чувању и евиденцији умјетничких споменика на Хрватском приморју у
другој половини XIX стољећа / Мирослава Деспот // Бр. 9 (1954), стр. 138-141.
122. ЗДРАВКОВИЋ, Иван М.
„Амиџин конак” и старе куће у Крагујевцу / Иван М. Здравковић // Бр.
3-4 (1949), стр. 143-146.
123. ЗДРАВКОВИЋ, Иван М.
Конзервација и рестаурација Доситејеве велике школе у Београду 1948.
године / Иван М. Здравковић // Бр. 2 (1949), стр. 95-99.
124. ЗДРАВКОВИЋ, Иван М.
Упутство за рад на рестаурацији и конзервацији старих зграда / Иван М.
Здравковић // Бр. 6 (1951), стр. 170-171.
125. ЈАНКОВИЋ, Драгољуб С.
Zaštita spomenika tehnike u Bosni i Hercegovini / Dragoljub S. Janković // Бр. 14
(1962), стр. 200-202.
126. ЈАНЦ, Загорка
Однос заштитне службе према покретним споменицима / Загорка
Јанц // Бр. 8 (1953), стр. 134-136.
Zusammenfassung.
127. КОЈИЋ, Бран.
Старе куће у околини Београда : стари хан у селу Сопоту : кућа породице
Жујовића у селу Неменикућама / Бран. Којић, Иван М. Здравковић // Бр.
3-4 (1949), 139-142.

128. КОМЕЉ, Иван
Odelu Zavodazaspomeniškovarstvo LRSlovenijevLjubljani/IvanKomelj//Бр.10
(1955), стр. 116-123.
Résumé.
129. КУШЕВСКИ, Јован
Dodatak za rad u uslovima štetnim po zdravlje / Jovan Kuševski // Бр. 14
(1962), стр. 111-112.
130. КУШЕВСКИ, Јован
Posebni dodatak i higijena rada u prirodoslovnim muzejima / Jovan Kuševski
// Бр. 14 (1962), стр. 195-199.
Résumé.
131. ЛАЖЕТИЋ, Лазар
Botanička zbirka (herbar) / Lazar Lažetić // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 205-
220.
Zusammenfassung.
132. МАРОКИНО, Иво
Рестаурација Франкопанског каштела у Бакру / Иво Марокино // Бр. 8
(1953), стр. 130-133.
Zusammenfassung.
133. МЛАКАР, Штефан
Muzejsko-konzervatorski radovi na otočju Brioni / Štefan Mlakar // Бр. 11-
12 (1956-1957), стр. 12-42.
Summary.
134. НЕНАДОВИЋ, С. М.
Десет година заштитне службе у НР Србији / С. М. Ненадовић // Бр. 10
(1955), стр. 183-193, [5] пресавијених листова са географ. картама
Résumé.
135. НЕНАДОВИЋ, С. М.
Конзервација натписа на Деспотовој кули у Смедереву / С. М. Ненадо-
вић // Бр. 6 (1951), стр. 155-160.

136. НЕНАДОВИЋ, С. М.
Конзервација Старе Павлице / С. М. Ненадовић // Бр. 6 (1951), стр. 150-154.
137. НЕНАДОВИЋ, Слободан
Заштитни радови на манастиру Грацу / Слободан Ненадовић // Бр. 1 (1948), стр. 112-114.
138. НЕНАДОВИЋ, Слободан
Конзервација манастира Граца / Слободан Ненадовић // Бр. 2 (1949), стр. 83-90.
139. НЕНАДОВИЋ, Слободан
Конзервација Царичина Града / Слободан Ненадовић // Бр. 2 (1949), стр. 91-94.
140. П. Љ.
Конзервирање и рестаурирање папира / П. Љ. // Бр. 2 (1949), стр. 165-168.
141. ПАНИЋ-Суреп, Милорад
Проблем заштите и проучавање споменика наше културе / Милорад Панић-Суреп // Бр. 1 (1948), стр. 5-10.
142. ПОЛЕНАКОВИЋ, Радмила Х.
Десетгодина музејско-конзерваторскограда у НР Македонији / Радмила Х. Поленаковић // Бр. 10 (1955), стр. 77-95, [3] стране са табелама
Résumé.
143. САМУРОВИЋ, Светозар
Osvrt na Zakon o zaštiti spomenika kulture / Svetozar Samurović // Бр. 13 (1960), стр. 149-152.
144. СЕВДИЋ, Јован
Откривање и конзервација фресака у манастирима Месићу и Петковици / Јован Севдић, Јелена Вандровска // Бр. 6 (1951), стр. 161-169.

145. СЕКУЛИЋ, Јован
Mesto i uloga istoričara umetnosti-konzervatora u službi zaštite spomenika kulture / Jovan Sekulić // Бр. 14 (1962), стр. 103-108.
Résumé.
146. СЕКУЛИЋ, Јован
Savetovanje o radu službe zaštite na registrovanju, evidenciji i dokumentaciji spomenika kulture / Jovan Sekulić // Бр. 14 (1962), стр. 109-110.
147. ТАДИЋ, Драг.
Конзервације на Сопоћанима / Драг. Тадић, Д. Ст. Павловић // Бр. 7 (1952), стр. 180-188.
148. ТУРНЕР, Едо
Problematika spomeniškega varstva NOB / Edo Turner // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 92-99.
Résumé.
149. УПУТСТВА за чување споменика културе : каквих све има споменика и предмета које треба заштитити : чување и заштита споменика културе : покретни споменици // Бр. 1 (1948), стр. 140-144.
150. ФУЧИЋ, Младен
Уништење или асанација? : једно питање политике чувања споменика / Младен Фучић // Бр. 8 (1953), стр. 137-146.
Zusammenfassung.
151. ШТРУКЕЉ, Павла
Muzejsko-konzervatorska dejavnost v Sloveniji v letih 1956 in 1957 / Pavla Štrukelj // Бр. 11-12 (1956-1957), стр. 84-91.
Summary.

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Адамовић, Ж. Р. 1
Алексова, Блага 2
Андрејевић-Кун, Нада 3, 4
- Бабајић-Угљен, Злата 5
Балог, Слав. 6
Бах, Иван 7, 110
Баш, Фрањо 8
Берце, Рудолф 111
Бешлагић, Шефик 112
Бихаљи, Лиза 9
Богичевић, Војислав 10, 11
Бошковић, Ђурђе 113
Брелих, Саво 12
Брлић, Антун Е. 13
Бунтак, Фрањо 14
- В. Р. 114
Вандровска, Јелена 143
Вински, Зденко 15
Вукмановић, Јован 16
Вукмир, Младен 17
Вуловић, Бранислав 115
- Гарашанин, Драга 18
Гарашанин, Милутин 19
Горенц, Марсел (Gorenc, Marcel) 20
- Дамјановић, Вој. 116, 117, 118
Дамјановић, Р. 119
Деспот, Мирослава 21, 120
Добронић, Леља 22, 23, 24, 25, 26
Дрљача, Душан 27
Дробњаковић, Боривоје 28

Ђорђевић, Тихомир Р. 29
Ђурић, Војислав 30

Живковић, И. 31
Жујовић (породица) 126

Здравковић, Иван М. 121, 122, 123, 126
Злоковић, Игњатије 32

И. З. 33
Ивановић, Велимир 34, 35
Илић-Малуцков, Мирјана 36

Јанковић, Драгољуб С. 37, 102, 124
Јанц, Загорка 38, 125
Јевтић, Милан 39
Јочић, Косана 24

К. В. 40
Кастелиц, Јоже 41
Кечкемет, Душко 42
Кличкова, Вера 76
Клобучар, Олга 43
Ковачевић, Иван 44, 45
Којић, Бран. 126
Колудровић, Аида 46, 47
Комељ, Иван 127
Кушевски, Јован 128, 129

Лажетић, Лазар 130
Луетић, Јосип 48, 49

Мано-Зиси, Ђорђе 50
Марокино, Иво 131
Медаковић, Дејан 51
Милановић, Олга 52
Милорадовић, Славољуб 53
Милутиновић, Вера 54, 55

Младеновић, Љубица 56, 57

Млакар, Штефан 132

Моачанин, Федор 58, 59

Московљевић, Олга 60

Мунк, Зденка 61

Ненадовић, Вера 64, 65

Ненадовић, С. М. 133, 134, 135

Ненадовић, Слободан 136, 137, 138

Останек, Франце 66, 67

П. Љ. 139

Павлетић, Јела 68

Павловец, Андреј 69

Павловић, Д. Ст. 70, 146

Панић-Суреп, Милорад 71, 140

Петровић, Вељко 72

Пинтеровић, Даница 73

Планина, Франце 74

Пленча, Душан 75

Поленаковић, Радмила Х. 76, 141

Поповић, Цветко Ђ. 77

Рудомино, А. 80

Савин, Милош 81

Самуровић, Светозар 142

Севдић, Јован 143

Секулић, Јован 144, 145

Тадић, Драг. 146

Тепли, Бого 82

Тихић, Смаил 83, 84

Томић, Персида 85, 86, 87, 88, 89

Турнер, Едо 147

Ђоровић-Љубинковић, Мирјана 90

Фијо, Оливер 91
Филиповић, Миленко С. 92, 93, 94, 95
Фрањковић, Павле 96
Фучић, Младен 149

Хан, Верена 97, 98, 99, 100, 101
Хаци-Ристић, Миодраг 102
Херак, Милан 103

Чанађија, Стјепан 104

Ш. Ј. 105
Шакота, Славко 106
Шеровић, Петар Д. 107
Шнајдер, Маријана 108
Шоње, Анте 109
Штрукељ, Павла 150

РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА

Бакар (град) 131

Београд 1, 28, 37, 50, 51, 52, 70, 81, 85, 122, 126

Беч 15

Босна и Херцеговина 56, 83, 112, 124

Бриони 132

Бродско Посавље 44

Букурешт 55

Вараждинске Топлице 22

Варшава 26

Војводина 54, 78, 93

Вуковар 13

Горња Каменица 116

Грац 136, 137

Доња Аустрија 15

Доња Каменица 116

Дубровник 49

Загреб 14, 108

Југославија 7, 12, 101, 106

Космет 113

Котор 32

Крагујевац 28, 88, 121

Кршко 82

Лашко 82

Лесковац 33, 34

Лондон 59

Љубљана 74, 127

Македонија 141

Марибор 82

Неменикуће 126

Нови Сад 19

Ниш 53

Париз 87

Пореч 109

Птуј 82

Румунија 36

Сарајево 5, 10

Сењ 40

Скопље 2, 76, 102

Славонска Пожега 6,

Славонски Брод 44, 45

Словенија 127, 150

Смедерево 134

Сплит 42, 46, 91, 96

Србија 38, 71, 86, 113, 133

Стокхолм 60

Титово Ужице 31

Херцег Нови 107

Хрватска 108, 110

Црна Гора 16, 113

Шабац 39

Шкофја Лока 69

РЕГИСТАР МУЗЕЈА

БЕОГРАД

- Етнографски музеј 85, 94
- Железнички музеј 37
- Музеј града Београда 51
- Музеј позоришне уметности 52
- Музеј речног саобраћаја 81
- Музеј револуције народа Југославије 106
- Народни музеј 70
- Природњачки музеј 1

БЕЧ

- Земаљски музеј Доње Аустрије 15

БУКУРЕШТ

- Музеј села 55

ВАРАЖДИНСКЕ ТОПЛИЦЕ

- Музеј Вараждинских Топлица 22

ВАРШАВА

- Хисторијски музеј 26

ВУКОВАР

- Градски музеј 13

ДУБРОВНИК

- Поморски музеј 49

ЗАГРЕБ

- Музеј града Загреба 14
- Повјесни музеј 108
- Тифлолошки музеј 80

КОТОР

Поморски музеј 32

КРШКО

Комплексни музеј 82

ЛАШКО

Комплексни музеј 82

ЛЕСКОВАЦ

Градски народни музеј 33, 34

Музеј НОБ 35

ЛОНДОН

Science Museum 59

ЉУБЉАНА

Комплексни музеј 82

Природословни музеј 74

МАРИБОР

Комплексни музеј 82

НИШ

Народни музеј 53

НОВИ САД

Војвођански музеј 19

ОСИЈЕК

Осјечки музеј 73

ПАРИЗ

Етнографски музеј 87

ПОРЕЧ

Музеј града 109

ПТУЈ

Комплексни музеј 82

САРАЈЕВО

Музеј града Сарајева 10

Музеј револуције 5

СЕЊ

Градски музеј 40

СКОПЉЕ

Археолошки музеј 2

Народни музеј 76

СЛАВОНСКА ПОЖЕГА

Градски музеј 6

СЛАВОНСКИ БРОД

Градски музеј 45

Музеј Бродског Посавља 44

СПЛИТ

Војнопоморски музеј 96

Етнографски музеј 47

Поморски музеј 42, 91

СТОКХОЛМ

Технички музеј 60

ТИТОВО УЖИЦЕ

Музеј устанка 1941. 31

ЦЕЉЕ

Комплексни музеј 82

ХЕРЦЕГ НОВИ

Завичајни музеј 107

ШАБАЦ

Народни музеј 39

ШКОФЈА ЛОКА

Комплексни музеј 82

Музеј 69

РЕГИСТАР МАНАСТИРА

Ариље 115

Бања 115

Грац 136, 137

Грачаница 115

Дечани 115

Жича 115

Месић 143

Милешева 115

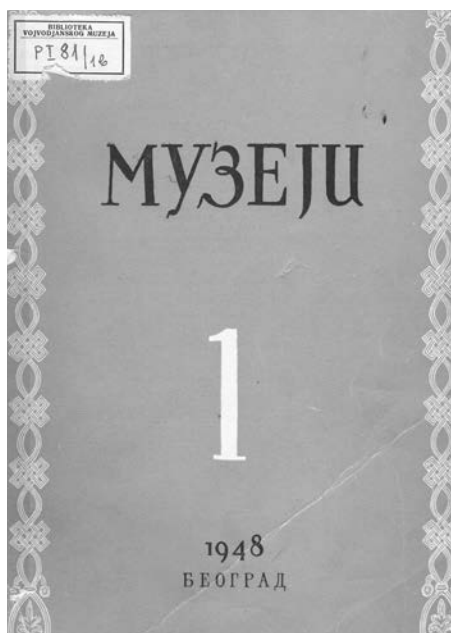
Патријаршија 115

Петковица 143

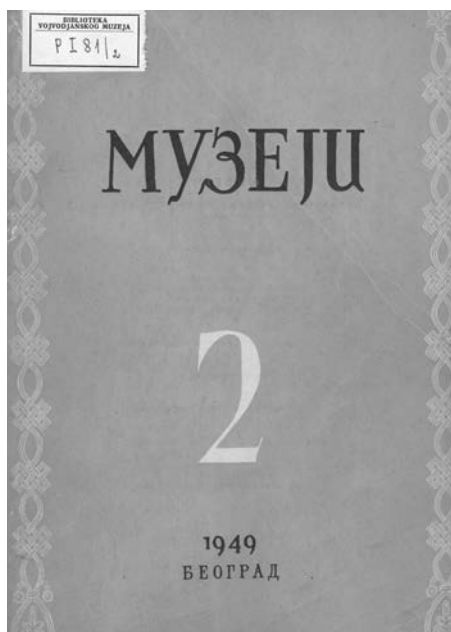
Сопоћани 117, 146

Стара Павлица 135

Студеница 118

Слика 1. Насловна страна часописа *Музеји*, број 1 (1948)

Слика 2. Насловна страна часописа *Музеји*, број 2 (1949)

Maja D. Gojković

Librarian

Museum of Vojvodina, Novi Sad

maja.gojkovic@muzejvojvodine.org.rs

BIBLIOGRAPHY OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL MUSEUMS

Summary

The bibliography of articles published in the journal *Museums* includes annexes relating to museum and conservation issues in the period from 1948 to 1965. In that period, 15 numbers were published, among which there are three bouts. Articles on museums contain 109 bibliographic units, and articles on conservation protection contain 41 bibliographic units. The bibliographic description was made according to the instructions for the implementation of the ISBD standard for the description of annexes in serial publications. The bibliography is followed by four registers: Register of personal names, Register of geographical names, Museum register and Register of monasteries.

UDK 738.025(497.11)
069.51:902/904(497.11)
COBISS.SR-ID 281927436

Јованка П. Рашовић
виши препаратор
Народни музеј Крушевац
jovankaras@gmail.com

КОНЗЕРВАЦИЈА И РЕСТАУРАЦИЈА ПИТОСА ИЗ КАСНОАНТИЧКОГ ПЕРИОДА (из збирке Народног музеја Крушевац)

Айстйракиј: У археолошкој збирци Народног музеја Крушевац налази се касноантички питос већих димензија. Експонат, највероватније, потиче са локалитета Зиндан у Ћићини код Алексинца. Претпоставља се да се на овој локацији налазило римско насеље Praesidium Pompei. У раду је детаљно описан процес конзервације, рестаурације и припреме за излагање питоса.

Кључне речи: питос, Народни музеј Крушевац, конзервација, рестаурација, излагање

Фрагменти питоса већих димензија, датованих у касноантички период (IV-V век) доспели су у Народни музеј Крушевац током шездесетих година двадесетог века. Није сачувана документација, па се не може утврдити да ли је реч о откупу или поклону. Питос, највероватније, потиче са локалитета у селу Ћићина, околина Алексинца. Претпоставља се да је реч о локацији римског насеља Praesidium Pompei (Рашковић и Никезић 2011: 2-3).

После дужег периода од времена набавке питоса, почетком друге деценије двадесет првог века, приступило се конзервацији и реконструкцији посуде.

Опис и стање предмета пре конзервације

Очувани фрагменти великог суда били су прекривени наслагама блата, траве и калцинације. Утврђено је да се ради о добро печеној керамици грубље фактуре, са примесама песка и ситних каменчића различите величине. Судаћи по броју и величини фрагмената, закључено да се ради о суду велике тежине, висине и ширине. Сачувана су 63 фрагмента црвено-окер боје. Примећено је да су неки фрагменти нагорели. Дебљина ивице фрагмената износи 2,5 цм, а ширина обода посуде 6 цм.

Конзерваторска испитивања

Испитивање керамике на порозност представљало је једноставан задатак, јер је предмет фрагментован, па се способност упијања воде могла извршити и са спољашње и са унутрашње стране. Процењено је да је керамика чврста и слабо упијајућа. Присуство соли било је видно и голим оком и то у наслагама на површини, као и у унутрашњости суда. Присуство соли проверено је коришћењем петопроцентног раствора хлороводоничне киселине. Реакција је била бурна. После конзерваторске процене, направљен је план даљег рада. У наредним редовима приказаћемо конзерваторске активности примењене на питосу (уп. Животић 1997: 47-50; Stojković 2002–2003: 45).

Чишћење

Чишћење фрагмената прво је обављено четкањем у текућој води. Урасло лишће, трава и блато механичким путем су ишчटकани скалпелом, као и уз помоћ зубарских алатки. Након механичког чишћења фрагменти су поново испрани у текућој води и остављени да се суше.

Скидање соли безуспешно је покушано коришћењем сирћетне киселине. Боље резултате пружила је примена раствора калгона. На тај начин размекшана калцинација одстрањена је четкањем и испирањем под млазом текуће воде. Благим раствором петопроцентне хлороводоничне киселине одстрањена је остала количина калцинације (уз примену сталног испирања). Неки делови су додатно чишћени зубарским алаткама и разним скалпелима. Финално испирање фрагмената вршено је у дестилисаном води, који су потом остављени да се природно осуше. Требало би напоменути да калцинација са дна суда није у потпуности отклоњена услед порозности и површинског оштећења фрагмента (уп. Živković 2004–2005: 134; Nedeljković 2004–2005: 141).

Консолидација

Процес консолидације третираних фрагмената изведен је у десето процентном раствору охоспецијала у ацетону. Мањи фрагменти су потапани у пластичну каду, а већи премазивани четком са спољашње и унутрашње стране, све до потпуног упијања коришћеног раствора (уп. Živković 2004–2005: 134-135; Nedeljković 2004–2005: 142).

Лепљење

Фрагменти посуде лепљени су коришћењем охослепка. Очишћени зидови питоса спојени су и лепљени, почев од врха ка трбуху и дну. Због тежине, ширине и дебљине фрагмената, одмах по лепљењу обода, врх питоса учвршћен је жицом око врата. Лепљење је настављено ка трбуху. Тек тада је примећено да се због обима суда (324 цм) питос не може изнети кроз врата, а ни кроз прозор конзерваторке радионице у Народном музеју Крушевац (где је третман започет). Морало се приступити одлепљивању фрагмената трбуха коришћењем ацетона и одговарајуће четке. Обод и мањи део врата пребачени су у простор сталне музејске поставке, где је рад настављен. Добро очишћене ивице већ лепљеног суда поново су спојене охослепком. Како се питос ширио у пределу трбуха појавиле су се веће шупљине и фуге. Лепљење је обустављено и прешло се на рестаурацију. Прво су попуњене фуге. За ову прилику коришћен је фундал (тврди гипс), ојачан кучином. Отисак и подлога за недостајуће веће делове суда био је восак (уп. Živković 2004–2005: 135).

Рестаурација

Већ је наведено да је поступак рестаурације започет током фазе лепљења, тако да су лепљење и рестаурација текли паралелно. Унутрашња рестаурација суда ојачана је дрвеним летвама у виду рачви. Летве су повезане кучином и гипсом за зидове суда.

Настављено је попуњавање фуга са унутрашње стране и делова који недостају. Грубо су обрађени рестаурирани делови (употребом турпије и шмиргле). Када се стигло до дна суда, рестаурација је настављена попуњавањем фуга и са спољашње стране. Тада се суд могао сагледати у својој природној величини.

Рестаурирани гипсани делови суда, обрађени турпијама и шмирглањем, ретуширани су коришћењем пигмента (уп. Топић 1997: 97-99; Đurišić 2004–2005: 153-154).

У договору са археолозима (на основу искустава уочених у пракси других музеја) направљена је покретна метална арматура у коју је положен суд. Предмет тежине око 250 кг осигуран је, подигнут, окренут у природни положај и смештен у, по нашем мишљењу, скулпторалну целину.

Након окончања процеса конзервације и рестаурације, утврђене су димензије питоса. Висина предмета износи 138 цм (са урађеним постољем 159 цм). Обим трбуха је 324 цм, пречник обода посуде износи 50 цм, а ширина истог 6 цм.

Питос је данас изложен у оквиру сталне поставке Народног музеја Крушевац.

Слика 1. Рестаурирани питос
(Фотографија: Документација Народног музеја Крушевац)

Слика 2

Слика 3

Слика 4

Слика 5

Слика 6

Слика 2-6: Фазе конзервације и рестаурације питоса
(Фотографије: Документација Народног музеја Крушевац)

Литература

Ђуришић, К. 2004-2005.

Conservation and Restoration of a Ceramic Beaker / Konzervacija i restauracija keramičkog pehara, *Diana* 10: 152-154.

Živković, М. 2004-2005.

Conservation and Restoration of a Mediaeval Bowl from St. Peter's Church near Novi Pazar / Konzervacija i restauracija srednjovekovne zdele iz crkve Svetog Petra kod Novog Pazara, *Diana* 10: 132-138.

Животић, Д. 1997.

Конзервација керамике у којој су присутне соли, у: *Заштитна културној наслеђа - радови центри за конзервацију*, ур. Б. Борић Брешковић, Београд: Народни музеј, 47-56.

Nedeljković, Т. 2004-2005.

Conservation and Restoration of a Bronze Age Beaker from Konopište / Konzervacija i restauracija bronzanodopskog pehara iz Konopišta, *Diana* 10: 140-144.

Рашковић, Д. и Никезић, А. 2011.

Зиндан Praesidium Pompei, Крушевац: Народни музеј Крушевац.

Stojković, I. 2002-2003: Gledosana srednjovekovna keramika, *Diana* 8, Odeljenje za preventivnu zaštitu - Narodni muzej Beograd, Beograd, 45.

Топић, С. 1997.

Конзервација и реститурација керамичке урне из бронзаног доба, у: *Заштитна културној наслеђа - радови центри за конзервацију*, ур. Б. Борић Брешковић, Београд: Народни музеј, 97-101.

Jovanka P. Rašović

Senior Preparator

The National Museum, Kruševac

jovankaras@gmail.com

**CONSERVATION AND RESTAURATION OF THE PITHOS
FROM THE LATE ANTIQUE PERIOD
(from the collection of the National Museum in Kruševac)**

Summary

The archaeological collection of the National Museum in Kruševac contains the late Antique pithos of bigger dimensions. The exhibit, most probably originates from the locality called Zindan in Ćićina near Aleksinac. The Roman settlement, Praesidium Pompei is believed to have been located on this location. The article describes in details the process of conservation, restauration and preparation for displaying pithos. The pre-conservation condition, conservation tests, cleaning, consolidation, bonding and restauration processes have been presented. The pithos is today exhibited within the permanent exhibition of the National Museum in Kruševac.

Драган Б. Киурски

кустос

Народни музеј Кикинда

dkiurski@yahoo.com

КАКО ДЕЦА УЧЕ У МУЗЕЈУ?

Апстракт: Рад се бави основним питањима у вези са музејском едукацијом: шта мотивише децу да посећују музеје; да ли она тамо само стичу знања или музеј, осим учења, може да изазове још неку промену; на који начин деца уче у музеју; који предмети највише привлаче пажњу, шта им се највише допада; у којој мери и на који начин је значајна особа која тумачи наслеђе; које методе и принципи се користе; колико су битни забава и игра у процесу учења у музеју. Посебна пажња у тексту биће посвећена моделима едукације (радионицама) као најраспрострањенијем облику едукације, прилагођеним тумачењима, као и музејском театру.

Кључне речи: учење у музеју, музејски педагог, методе, принципи и модели едукације

Учење у музеју

Учење у музеју се у великој мери ослања на сензорну перцепцију (гледање, слушање, мирисање, испробавање, демонстрирање) у циљу омогућавања емоционалног доживљаја кроз употребу оригиналних предмета, фотографија, филмова, прича. Било да је музејско или не, учење подразумева сложен скуп процеса који су укључени на различите начине и у различитим степенима током живота. У овом процесу се користи већ познати материјал, те се тако претходно стечено знање употребљава за усвајање новог и тумачење свеже стечених искустава. Свака особа ће обрадити знање на себи својствен, другачији начин. Ако говоримо о

музеју, то значи да ће једна особа нешто сазнати, друга ће проширити знање, нека ће се мотивисати да истраживање настави код куће. У том смислу, музејска едукација не подразумева само стицање новог знања, него и допуњавање већ стеченог, усвајање нових и усавршавање старих вештина, мењање ставова, разбијање предрасуда, истраживање наслеђа и порекла, осећај уживања, али и забаву. Нека знања стечена у музеју биће примењена одмах или после одређеног времена, док ће друга (латентна) чекати прави моменат како би била искоришћена.

„Дете са својом околином ступа у додир на начин који се разликује од начина одраслог човека, и отуда се код њега разликује, како пут стицања искуства, тако и облици његовог изражавања. Играјући се, дете сазнаје, али и сазнајући и мислећи, оно се игра.” (Каменов 2009: 25). Учење које се базира на физичким активностима много боље утиче на процес сазнавања, уживање и развој самопоуздања. Често се у музеју могу играти игре на тему неког музејског појма (игре типа „пронаћи, додирни”, али и драмске игре). Оне служе како би се деца на радионицама упознала, како би се опустила и концентрисала, али и лакше учила.

Учење у музеју подразумева и одређени степен забаве. У музејској педагогији искристалисао се израз који предлаже да едукација буде забавна. Израз истовремено описује разлику између формалног и музејског образовања. У питању је *edutainment* (Hooper-Greenhill 2007: 34) или „учење кроз забаву”.

Едукација	Забава
Напоран рад	Задовољство
Сазнавање	Емоције
Инструктивни режим	Истраживачки режим
Стручњаци и почетници	Пријатељи и породица
Школски дани	Празници

Израз *edutainment* у почетку је био окарактерисан као неадекватан јер поставља образовање и забаву као две супротстављене активности. Израз сугерише да је образовање праћено озбиљним интелектуалним појмовима и да се спроводи само у формалним околностима. Ово, у пракси, понекад није тако, јер се у многим школама могу пронаћи кабинети за биологију или хемију који подстицајно делују на ученике. Са друге стране, у музејима се могу наћи учионице одвојене од изложби или кустоси који држе класична школска предавања. Међутим, идеје

о учењу и настави промениле су се у последњих неколико десетина година и ове две опозитне струје су се током времена зближиле, те је *edutainment* постао обавезан део музејске едукације.

Децу у музејима посебно привлаче они предмети за које су емоционално везана, који су им познати из искуства у кући, школи, предмети који их асоцирају на драгу особу. Деца остварују личне контакте са оним што виде у музеју, а нарочито добро реагују када је то искуство обогаћено причом. На учење у музеју позитивно утичу и претходна (немузејска) искуства као што су сликовнице, приче, интеракција са играчкама, а теме које се најлакше повезују су диносауруси, животиње, транспортна возила. Учење је, у основи, процес заснован на жељи. Ако нема жеље да се нешто научи, оно се неће догодити.

Мара Елен Манли (Mara Ellen Munley) у свом раду *Рано учење у музејима* истиче и значај старије особе која дете доводи у музеј, најчешће баке (Munley 2012: 5). Када одрасли представљају деци нешто што је њима (одраслима) важно, децу ти предмети асоцирају на одрасле, па их о томе више испитују.

Деца музеје најчешће посећују у оквиру школске обавезе, са породицом или у мањој групи вршњака, ретко кад сама. Њихова очекивања су различита, па ће тако и знања која из музеја понесу бити другачија од детета до детета. Учење у музеју и последице тог учења директно су везани за мотиве одласка у музеј и идентитет посетилаца (Falk 2012: 7). Процес учења у музеју се не разликује од конвенционалног учења – постоји проблем и треба наћи решење на основу постојећих података. На почетку деца покушавају да размишљају о концепту и да открију проблем. Следећа реакција је дефинисање проблема, након чега следи прикупљање података. У музејима су окружени предметима које гледају, неке је чак могуће и додирнути, а моделе и испробати. Ова активност их мотивише да даље траже одговоре. Сходно томе, анализирају предмете који највише одговарају њиховој радозналости и, намерно или несвесно, стварају нове закључке. Истраживања показују да посете музеју остављају дуготрајне утиске код деце. Њихова жеља их поново доводи на место где предмети постају „бесконачни извори ужитка и образовања” (Khan and Khan 2011: 11). На квалитет учења у музеју утиче неколико фактора: први сусрет са музејом или изложбом, методе и принципи у раду, личност музејског едукатора, модели едукације.

Први сусрет са учењем у музеју

Посета музеју би требало да представља позитивно искуство, нарочито ако је то прво искуство. Да би посета била квалитетна и да би давала позитивне резултате, потребно је отклонити препреке, дати основна објашњења и не оптерећивати децу академским изразима. Задатак музејских радника је да створе пријатну, опуштenu атмосферу која се базира на истраживању и креативности, у којој нема погрешних питања нити бојазни од погрешних одговора. Од првог сусрета зависиће сви наредни, али и квалитет и резултати учења. Први сусрет са неком изложбом и учење у оквиру ње Марвин Клакстон (Marwin Claxton) назива „рефлектор” фазом (Hooper-Greenhill 2007: 38). Ова фаза је повезана са пажњом коју посетиоци усмеравају у току посете. Клакстон то пластично објашњава упоређујући нашу пажњу са рефлектором који помаже мозгу да генерише нове идеје и да се суочава са непознатим окружењима чиме врши селекцију. Овај режим описује начин на који посетиоци понекад лутају кроз музеје и „обасјавају” експонате чекајући да им нешто привуче пажњу.

Методe и принципи учења у музеју

Методe и принципи у музејској едукацији у великој мери се ослањају на методe и принципе класичне педагогије. Иако едукација у музејима има неформални карактер, у раду са децом је битно да се користе одређени дидактички принципи:

– *дoживљај*: Хупер-Гринхил сматра да су „музеји места спектакла и окружења која могу бити раскошна и изненађујућа” (ibid.: 6). Ако у музеју постоји спектакл у виду изложбе, радионице, инсталације, онда се сигурно ствара и доживљај. Свако дете би морало да изађе из музеја са одређеним осећајем да је у њему нешто доживело, научило, сазнало, осетило;

– *коришћење њoстњoјећих инћереса и развијање нових*: музеј, осим усвајања нових знања, пружа могућност да се стара знања, вештине и интересовања допуне или додатно развију;

– *очигледност*: музеј је пун експоната, тј. очигледних средстава. Деца уче док их посматрају, читају легенде, слушају приче, описују предмете, цртају или их тактилно истражују;

– *од oићићeћe ка њoјeдинaћном*: подразумева да се рад са децом увек започиње од општих ствари да би се потом фокусирао на појединачне;

– *њoвeзaнoстћ њeмa сa живoћњoм*: најучинковитије је оно музејско знање које има везе са животом ван музеја. Пре свега, деци је јасно, од раније им је познато и примењиво је када изађу из музеја.

У пракси се најчешће користе следеће методе: метода усменог излагања, метода разговора, метода демонстрације и метода посматрања. Приликом вођења групе деце, потребно је комбиновати их, никако користити само једну јер то делује монотono, а особа која то ради незанимљиво и немотивисано. Опште мишљење музеалаца је да би нарочито требало користити методе разговора и демонстрације, а у уметничким музејима посебно метод посматрања. У техничким и природњачким музејима могуће је користити и лабораторијске методе.

Музејски педагог

Пожељно је да у музејима раде музејски педагози. Њихов допринос у процесу стварања неке изложбе или приликом одабира гостујуће изложбе је огроман. У оваквим ситуацијама педагог је медијатор између публике и изложбе, нека врста контроле или „скенера” пре него што дође до реализације. Од њега зависи да ли ће изложба бити јасна и деци и интелектуалцима и особама треће доби, али и особама са инвалидитетом.

Од тога колико је музејски едукатор сензибилан, колико присан однос је остварио са децом и колико прилагођено им прича, пита и разговара са њима, зависиће дечије знање и мотивација да се врате у музеј.

Хрватски музеолог Томислав Шола сматра да би музејски едукатори требало да:

- током креирања музејског програма више воде рачуна о интересима корисника него о објектима збирке;
- омогуће посетиоцима да у музеју препознају властите проблеме, дилеме, неразумевања;
- утичу на промену понашања посетилаца;
- равноправно учествују у креирању целокупне музејске политике;
- мање образују, а више се друже и саосећају са посетиоцима;
- покушају да посетиоцима пруже интелектуални и осећајни ужитак бивања у музеју, јер само тада посетиоци могу да примају поруке;
- укључе своје посетиоце да производе, да дају и узму (Šola 1987: 96).

Модел едукације у музеју

Тумачење изложбе је основни модел едукације у музеју. То могу да чине музејски педагог, водич или кустос користећи монолошку, дијалошку или демонстративну методу или сам посетилац посматрањем и(ли) читањем. У току тумачења децу најчешће привлаче велики предмети и предмети који су постављени у неки контекст и, као што је већ речено, они који су деци познати од раније. На разумевање изложбе утичу и стил писања легенди, сврха и јасност. Деца ће провести много мање времена на традиционалној изложби у историјском музеју са сензационалним експонатима и са неколико интеракција где су легенде опширне, док се дуже задржавају на изложби која позива на конверзацију и интеракцију, а легенде садрже мање речи. Легенде које фокусирају пажњу, описују акцију, причају, постављају питања, више привлаче децу. Осим приче, међу омиљеним музејским искуствима су она у склопу којих су постојали отворена дискусија или дијалог у циљу бољег схватања садржаја. Деци се прича мора прилагодити, пожељно је постављати што више питања и охрабривати децу да их и она постављају. Нарочито су добро упамћена она музејска искуства која у себи садрже хумор.

Радионица, након тумачења изложби, представља најчешћи модел едукације у музеју. Будући да се базирају на стварним предметима, музејске радионице мотивишу децу да истражују, а самим тим и повећавају способност концентрације и запажања. Основни услов за успешну реализацију радионице је стварање поверења између водитеља и учесника. Водитељ радионице никако не би требало да има доминантну улогу, а учесници би требало да га доживљавају као равноправног члана. Дете се посматра као субјект процеса, с намером да активно учествује у процесу рада (сл. 1). Радионица најчешће започиње кратким упознавањем водитеља и учесника и представљањем циљева и сценарија. Правило је да се у радионичарски рад укључе сви учесници и да се седи у кругу због лакше комуникације (сл. 2). Радионица мора бити слојевита – разноврсне активности се смењују и требало би да их има што више, деца су у центру активности, а резултат је, осим знања и вештина, и сувенир направљен у току рада.

Музејски театар представља интерпретацију и учење у форми драме и драмских игара. Значајно је из више разлога: деца су у сталној мисаоној и физичкој акцији (сл. 3), имају прилику да креирају и утичу на процес стварања драмског дела и његов исход, развијају самопоуздање, али и едукују публику. Они често играју улогу неког експоната или историјске личности, приказују радњу неког догађаја (сл. 4), показују како нешто функционише или причају.

Резултати учења у музеју

И на крају – чему учење у музеју ако не доноси резултате? Разумевање учења у музејима требало би да се фокусира на последице онога што је у њима научено. У мају 2018. године извршено је истраживање међу просветним радницима и ученицима из шест основних школа у Кикинди. Истраживање насловљено као *Едукација у Народном музеју Кикинда* имало је за циљ да утврди у којој мери учење у музеју доприноси генералном образовању ђака и у великој мери се ослања на истраживање које је спровела Хупер-Гринхил, описано у књизи *Музеји и едукација: разлози, њедајоџија њерформансе*. Истраживање је показало да просветни радници с разлогом посећују музеј са ученицима и да имају поверења у едукативне програме музеја, а да су радионице најбољи модел едукације. Кроз истраживање је откривено да су ученици, у великом броју, уживали у посети, много тога научили и запамтили и да због тога музеј сматрају занимљивим местом. Када су у питању модели едукације, ученици сматрају да су највише научили за време радионица, а најмање путем тумачења изложби. Из свега наведеног можемо да закључимо да учење у музеју, уз коришћење свих музејских потенцијала и пажљиво осмишљено, доноси квалитетне резултате.

Литература

Kamenov, E. 2009.

Dečja igra, Beograd: Zavod za udžbenike

Khan, G. R. and Khan, M. S. A. 2011.

The Role of Museums in Children Education, Peshawar: Institute of Archaeology and Anthropology

Munley, E. 2012.

Early Learning in Museums, Washington: Smithsonian Institution

Falk, J. 2012.

Understanding museum visitors' motivations and learning https://slks.dk/fileadmin/user_upload/dokumenter/KS/institutioner/museer/Indsatsomraader/Brugerundersoegelse/Artikler/John_Falk_Understanding_museum_visitors__motivations_and_learning.pdf [преузето 4. 11. 2019]

Hooper-Greenhill, E. 2007.

Museums and Education: purpose, pedagogy, performance, London and New York: Routlage

Šola, T. 1988.

Od obrazovanja do komunikacije, u: *Informatica Museologica* (Zagreb), vol. 19, No. 1-2: 92-95.

Слика 1. Радионица као модел едукације
(Фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

Слика 2. Радионица као модел едукације
(Фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

Слика 3. Музејски театар као модел едукације
(Фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

Слика 4. Музејски театар као модел едукације
(Фотографија: Документација Народног музеја Кикинда)

Dragan B. Kiurski

Curator

National Museum, Kikinda

dkiurski@yahoo.com

HOW DO CHILDREN LEARN IN A MUSEUM?

Summary

Children are encouraged to learn in museums through various educational models. The quality of learning in the museum is influenced by several factors: the first encounter with the museum, museum educator, applied teaching methods and principles, educational models. The first children's encounter with the museum should be a positive experience and the task of the museum educator is to create the atmosphere which encourages creativity and research. Although the education in museums is not a formal type of education, it applies certain didactic principles which are mostly based on classical pedagogy. The most widespread educational models used in museums are: interpretation of exhibitions adjusted to the children's age, educational and entertaining workshops and museum theatre.

Mr. sci Lebiba F. Džeko
muzejska savjetnica
Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine
amirlebi@hotmail.com

AFRIČKA ZBIRKA MUZEJA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA U TOMISLAVGRADU

Apstrakt: U radu je predstavljena Afrička zbirka Franjevačkog samostana u Tomislavgradu i to njene najvažnije karakteristike. Rad donosi i najvažnije podatke o Kongu, historijatu, stanovništvu i kulturološkim odlikama naroda ove države, kao i o tradiciji koja i danas postoji kao neodvojivi dio života ovih ljudi. Gotovo pola decenije djelovanja fratara iz Hercegovine u Kongu rezultiralo je prikupljanjem ove vrijedne zbirke kroz koju se djelomično može sagledati kulturna raznolikost naroda i plemena koji danas žive u ovoj državi.

Ključne riječi: afrička zbirka, Tomislavgrad, franjevci, muzej

Veoma bogata i zanimljiva kolekcija Muzeja Franjevačkog samostana u Tomislavgradu predstavljena je javnosti 2012. godine u novoosnovanom *Muzeju fra Jozo Križić*. Fundus ovog muzeja sastoji se uglavnom od predmeta tradicijske kulture stanovništva duvanjskog kraja, odnosno etnološke zbirke predmeta, arheološke zbirke, zbirke sakralnih predmeta i veoma specifične, jedinstvene afričke zbirke predmeta.

Afrička zbirka predmeta formirana je kao rezultat sakupljačkog rada franjevac koji djeluju kao misionari u Kongu više od četrdeset godina. Raznolika kultura i tradicija ove treće po veličini afričke države¹ dugi niz godina zaokupljala je pažnju kako običnih

1 Demokratska Republika Kongo zaprema površinu od 2,345.410 četvornih kilometara, te u njoj živi 49,000,000 stanovnika. Zemlja je obilježena savanama na sjeveru i jugu, te tropskom kišnom šumom

ljudi, tako i stručnjaka i naučnika iz svih krajeva svijeta. Najstariji pisani dokumenti o Kongu potiču iz 15. stoljeća, iz vremena kada su prvi moreplovci i trgovci brodovima stigli na njene obale. Od tog vremena počinju kontakti Evropljana sa mnogobrojnim plemenima i narodima ove afričke države. Generalno, početkom kolonizacije izvan-evropskih zemalja koja počinje od 16. stoljeća Evropljani su susretali narode svih kulturnih razina, od primitivnih kultura iz kamenog doba do pripadnika visokih kultura. Kako su te kulture primale nadiranje Evropljana, i u svakom ga pojedinom slučaju preživjele, zavisilo je od mnogih, vrlo različitih činilaca. U cjelini, izvan-evropski narodi doživjeli su veliku najezdu na svoju egzistenciju (Bleicken, et.al., 2005: 487). Prvi Evropljani koji su došli u kontakt sa narodima Konga bili su Portugalci. Oni nisu bili zainteresirani za političke uticaje, ali su eksploatisali prirodna bogatstva Konga kao što su bjelokost i bakar. Od 1885. godine Kongo postaje vlasništvom belgijskog kralja Leopolda II, a 1905. on ustupa Kongo Belgiji. Godine 1960. ova država izborila je nezavisnost, a naziv Belgijski Kongo se od 1971. do 1977. mijenja u Zair, a nakon državnog prevrata 1977. godine postaje Demokratska Republika Kongo. Koliko je nemilosrdan bio režim za vrijeme kolonijalne vlasti u Kongu svjedoči podatak da je za uprave belgijskog kralja Leopolda II domaća populacija gotovo potpuno nestala.²

U Kongu živi više od 200 etničkih grupa, a najveći dio pripada Bantu skupini koja živi u središnjem šumskom dijelu. Spomenut ćemo još i sudanske crnce (Zande) i Nilote. Pigmeji, staro domorodačko stanovništvo, danas žive u sjeveroistočnom području savana kamo su ih potisnuli migracijski valovi u prošlosti, dok Hamiti žive na istoku zemlje. Oko 45% stanovnika Konga pripada jednoj od četiri najveće skupine: Mongo, Luba i Kongo (Bantu), te Mangbetu-Azande (Hamiti).

Predmeti afričke zbirke predstavljaju segmente afričke umjetnosti, ali kroz njih istodobno sagledavamo tradicijsko društvo Konga koje je rodovski organizirano, a osnovne djelatnosti stanovništva su poljoprivreda i sabiraštvo. U skladu s tim, u osnovi svih vjerovanja naroda koji žive u Kongu je veza sa prirodom i oslonjenost na prirodu, te povezanost živih i njihovih predaka. Jjednako važna uloga u vjerovanjima domorodačkog stanovništva jesu magija i vračevi koji imaju ulogu da pozitivno utiču

.....
u središnjem dijelu kojeg presjeca ekvator. Kroz Kongo protječu mnoge rijeke koje za život zemlje imaju iznimnu važnost, bilo kao plovni putevi, bilo kao izvori hrane. Najveća rijeka je Kongo i s 4.377 km druga je afrička rijeka po dužini. Zbog slabe i zapuštene cestovne mreže Kongo danas predstavlja najvažniji prevozni put. Zemlja obiluje rudnim bogatstvima pa je odavna, a pogotovo u novine vrijeme, žarište interesa brojnih multinacionalnih kompanija. One se i danas nadmeću za dobijanje koncesija za eksploataciju urana, dijamanta, zlata, kobalta, bakra i drveta.

2 Nakon samo dvadeset godina vladavine Leopolda II pokrenuta je međunarodna istraga radi okrutnosti vladajućeg režima, pa pod pritiskom međunarodne i belgijske javnosti Leopold II Kongo predaje na upravljanje Belgiji uz određenu nadoknadu.

na živote ljudi koji u njih vjeruju (Frlan 1999: 10). Karakteristika afričke kulture je duboka povezanost sa svim manifestacijama plemenskog, društvenog života, tako da se njenom proučavanju ne može prići a da se dobro ne poznaju običaji, obredi, unutrašnje uređenje i sistem po kojem se odvija život plemena. Bez toga su nam potpuno nerazumljive razne skulpture, figure i ostali proizvodi afričkog umjetnika koji u svoj proizvod unosi svoja gledanja na svijet, svoja strahovanja, bojazni i radosti, te na taj način govori o sebi (Pečar 1965: 79).

Još u vrijeme trgovanja Portugalaca sa kongoanskim kraljevima u unutrašnjosti zemlje počeli su djelovati misionari. Za razliku od trgovaca koji su se kretali isključivo u priobalnom području i bavili se isključivo trgovinom, misionari već od kraja 15. stoljeća odlaze u unutrašnjost zemlje sa namjerom širenja kršćanstva. Kršćanska crkva, koja se na Zapadu bila rascjepkala u više zasebnih crkava raznih vjerovanja, slijedila je kolonizaciju. Ona je ozbiljno shvatila svoju ulogu i pod parolom „Idite u svijet i učite sve narode” prihvatila se svjetskog misionarstva (Bleicken 2005: 487).

U Kongu su djelovali benediktinci, isusovci, franjevci, ali i misionari protestantskih crkava. Od 1971. godine svoju misiju u Kongu započeli su franjevci iz Hercegovine (Ivanković 1999: 17).

Tokom boravka u Kongu misionari su sakupili zbirku predmeta domorodačke kulture koja je danas pohranjena u *Muzeju fra Jozo Križić* Franjevačkog samostana u Tomislavgradu. Zbirka sadrži oko tri stotine predmeta, s tim da je u nekim slučajevima pod jednim inventarnim brojem zavedena cijela grupa predmeta (npr. ukrasi od malahita, križevi od malahita i bjelokosti i drugo), pa se tako u ovoj kolekciji nalazi više od četiri stotine pojedinačnih predmeta. Predmeti ove zbirke nastali su uglavnom u dvadesetom stoljeću, a kako su ih prikupljali misionari koji nisu bili stručnjaci, odnosno etnolozi, tako se ova zbirka sastoji od vrlo vrijednih predmeta tradicionalne afričke kulture ali i onih koji nemaju takvu vrijednost i značaj u etnološkom i muzeološkom smislu.

Veoma zanimljiva grupa predmeta su obredne i inicijacijske maske koje su dio afričke zbirke Muzeja Franjevačkog samostana. Izrađene su od različitih materijala, najčešće od drveta, neke od metala, a ukrašavane su različitim ukrasima biljnog i životinjskog porijekla. Kako su dio religijskih i magijskih rituala one u kulturi afričkih naroda imaju veoma značajno mjesto. Gotovo sve izložene maske su zastrašujućeg izgleda, a likovni elementi upotrijebljeni prilikom izrade asociraju na značenje koje su imale u afričkoj tradiciji.

*Slika 1. Maske, stalna postavka Muzeja fra Jozo Križić u Tomislavgradu
(Fotografija: D. Denda)*

Veliki broj drvenih figura u različitim vrstama i načinima izrade dio su afričke zbirke Franjevačkog samostana u Tomislavgradu u kojoj se nalazi i nekoliko veoma vrijednih figura od bjelokosti. Ove figure imale su višestruke namjene. Rijetko predstavljaju samo ukrase jer uglavnom su dio određenog obreda kojim se želi postići neki cilj. Među drvenim figurama su i fetiši, odnosno predmeti koji u vjerovanju Afrikanaca imaju magijsko značenje. Među ovim predmetima ističe se figura koja predstavlja kralja Bope Pelenge. Predmet vrlo sličan ovom nalazimo na fotografiji snimljenoj 1930. godine koja je danas dio Hulton Archive Getty Images.³ Iako ne postoje podaci o ovom predmetu, upoređivanjem sa figurom na ovoj fotografiji možemo pretpostaviti da se radi o prikazu kralja Bope Pelenge.

3 Broj fotografije je J102473701

Slika 2. Figura kralja Bope Pelenge (?), Muzej fra Jozo Križić u Tomislavgradu (Fotografija: L. Džeko)

Tu su i figure plemenskih vračeva koje su nakon izrade ukrašene bojama, ali i mnoštvom ukrasa od perja, raznih biljaka, školjkama i komadićima kostiju. Sve figure su izrađene sa prepoznatljivim i izraženim crtama lica i uglavnom nesrazmjerno velikom glavom u odnosu na tijelo, što je i inače odlika afričke umjetnosti. Položaj tijela figura, izrazi lica, način izrade, ukrašavanja i drugi elementi koji se mogu prepoznati kod ovih predmeta ukazuju na upotrebu predmeta, odnosno možemo prepoznati da li se radi o figuri koja se uporebljavala kao dio obreda ili o figuri koja je ukras ili suvenir, što je prisutno u novije vrijeme (druga polovina 20. stoljeća) sa povećanim interesovanjem za suvenire i ukrase ove vrste. Figure su najčešće personifikacija određenih mističnih likova, umrlih predaka, putem kojih se omogućava kontakt s njima i čini ih dijelom svakodnevnog života čovjeka koji ih je izradio.

Slika 3. Fetiš, stalna postavka Muzeja fra Jozo Križić u Tomislavgradu
(Fotografija: D. Denda)

Vrijedan dio ove kolekcije čine muzički instrumenti. Muzika je u Kongu, ali i kod svih afričkih naroda, povezana sa različitim obredima i ceremonijama i dio je svakodnevnog života. Afrika obiluje velikim brojem različitih muzičkih instrumenata. Neki od njih zastupljeni su u svakodnevnom životu, dok su drugi predviđeni samo za specifičnu upotrebu. Tako npr. postoje instrumenti namjenjeni isključivo ženama ili muškarcima, dok se neki koriste samo prilikom religijskih rituala itd. Mnogi od ovih instrumenata su nepoznati Evropljanima kako po izgledu, tako i po zvuku. U Afričkoj zbirci Franjevačkog samostana u Tomislavgradu nalazi se nekoliko vrlo zanimljivih primjeraka sanze, afričkog instrumenta izrađenog od drveta i željeznih listića. U ovoj zbirci su i primjerci afričke harfe i više vrsta udaraljki. Koliko je muzika važna svjedoči i niz figura koje predstavljaju svirače tradicionalnih afričkih instrumenata koje su zanimljive i stoga što u prikazima ovih figura nalazimo i instrumente koji nisu dio ove kolekcije.

Dio afričke zbirke Franjevačkog samostana u Tomislavgradu predstavlja i veoma veliki broj predmeta izrađen od malahita⁴ i bjelokosti manjih dimenzija i dekorativnog karaktera. Veliki je broj križeva od malahita, nakita i figura životinja. Od bjelokosti se posebno ističe pet figura na kojima su predstavljene žene sa vrlo specifično uređenom kosom, kao i prizori afričke faune ugravirani na slonovskim kljavama.

4 Malahit je karbonatni mineral poznat kao bakar karbonat. Zelene je boje, a individualni kristali malahita rijetko se nalaze u prirodi (bs.wikipedia.org/wiki/Malahit) (pristupljeno 19. 11. 2012. godine).

Slika 4. Afrička harfa i sanza, tradicionalni afrički instrumenti, Muzej fra Jozo Križić u Tomislavgradu (Fotografija: L. Džeko)

Dio zbirke čine i predmeti svrstani u grupu *misionarstvo* u kojoj se nalaze raspela, figure Djevice Marije sa Isusom u naručiju, čiji se likovi uvijek predstavljaju sa fizionomijom Afrikanaca. Dio ove zbirke su i prevodi Biblije i drugih tekstova religijskog sadržaja što je značajno, s obzirom da je upravo fra Blago Brkić prvi preveo Bibliju na tahluba i kiluba jezik.

Kako je već istaknuto, ova zbirka rezultat je sakupljačkog rada franjevacu u Kongu i prikupljena je od 1971. godine, tj. od početka misionarskog rada hercegovačkih franjevaca u ovoj državi. Najveći dio ovih predmeta je novije izrade i oni ne spadaju u raritetne predmete, što svakako ne umanjuje vrijednost kolekcije. Vrijeme u kojem su nastali (iako ne postoje pouzdani podaci o vremenu nastanka), ali pretpostavljamo da je posredi druga polovina dvadesetog stoljeća, govore nam da su oni i danas dio života afričkih naroda i da su tradicionalni elementi kulture vrlo živi. U okviru takozvane tradicionalne produkcije, kao prvi među najvrednijim i najskupljim predmetima, izdvajaju se predmeti na kojima nema traga o kolonijalnom kontaktu, odnosno koji su, ukoliko je to moguće utvrditi, načinjeni unutar zajednice i za zajednicu u kojoj se i koriste, najčešće kao predmeti kulta (Sladojević 2014: 53). Iako se predmeti iz ove zbirke ne svrstavaju u tzv. tradicionalnu produkciju, onu koja je nastala prije i bez uticaja kolonizatora, oni u smislu prezentacije afričke kulture koja je bila prisutna tokom 20. stoljeća ispunjavaju svoju zadaću.

Veliki nedostatak ove kolekcije, u muzeološkom smislu, je što nije praćena bilo kakvim podacima o vremenu i mjestu nabavljanja, izrade, osobama koje su izradile i koristile ove predmete i naćinu njihovog korišćenja. Nedostatak ovih podataka otežava determinaciju kao potpunije znanje o upotrebi i korišćenju nekih od predmeta. Međutim, potrebno je napomenuti da zbirku tradicionalnih afrićkih predmeta u većem broju ne posjeduje nijedan bosanskohercegovaćki muzej osim Muzeja Franjevaćkog samostana u Tomislavgradu i da je ona upravo radi te ćinjenice vaćzna i znaćajna za bosanskohercegovaćku muzeologiju.

Literatura

Bleicken, J. 2005.

Povijest svijeta, Split: Marjan tisak

Frlan, D. 1999.

Zbirka tradicijske domorodačke kulture Konga u našim krajevima: od Dragutina Lermana do franjevačkih misionara Hrvata, u: *Katalog izložbe Bijela duša crne Afrike – Franjevci Hrvati misionari u Kongu*, ur. D. Frlan, Zagreb: Etnografski muzej, 3-15.

Ivanković, fra A. 1999.

Zbirka tradicijske domorodačke kulture Konga u našim krajevima: od Dragutina Lermana do franjevačkih misionara Hrvata, u: *Katalog izložbe Bijela duša crne Afrike – Franjevci Hrvati misionari u Kongu*, ur. D. Frlan, Zagreb: Etnografski muzej, 17-23.

Pečar, Z. 1965.

Afrička kretanja, Zagreb: Naprijed.

Sladojević, A. 2014.

Muzej afričke umjetnosti, Konteksti i reprezentacije, Beograd: Muzej afričke umjetnosti, zbirka Vede i dr Zdravka Pečara.

Literatura o istoriji i kulturi Konga

Bošković, A. 2010.

Kratak uvod u antropologiju. Zagreb: Jesenski i Turk.

Ledda, R. 1970.

Revolucije u Africi, u: *Istorija revolucija XX veka / Amerika, Afrika* III, Beograd: Komunist, 253-374.

Goldstein, I. (ur.) 2008.

Povijest 15: Kolonijalna carstva i imperijalizam (1871-1914), Zagreb: Europapress holding.

Ostali izvori

Aščić Miro, TV emisija *Priče iz Afrike*, emitovana 2. 3. 2013. godine na programu HRT.

MSci Lebiba F. Džeko

Museum Advisor

The National Museum of Bosnia and Herzegovina

e-mail: amirlebi@hotmail.com

**AFRICAN COLLECTION OF THE FRANCISCAN MONASTERY IN
TOMISLAVGRAD**

Summary

The article presents the African collection of the Franciscan Monastery in Tomislavgrad, emphasizing the most important features of this collection. The article also provides the most important information on Kongo, its history, population and cultural traits of the people of this country, including tradition, which still exist as inseparable part of the lives of these people. The almost half a decade long activity of friars from Herzegovina in Kongo has resulted in accumulating this valuable collection which partly shows cultural diversity of people and tribes living in this country today.

Димитрије М. Михајловић

кустос

Музеј Војводине, Нови Сад

dimitrije4mihajlovic@gmail.com

**ОД СНА ДО ЈАВЕ:
МУЗЕЈ ПРИСАЈЕДИЊЕЊА 1918.
СТАЛНА ПОСТАВКА МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ**

Поводом стогодишњице присаједињења Срема, Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији 1918. године, Музеј Војводине је 25. новембра 2018. године свечано отворио врата своје нове сталне поставке. Аутори изложбе су др Драго Његован, музејски саветник и Зоран Вељановић, руководиоца одељења Музеј присаједињења 1918, док је дизајнерско решење изложбе дело Јелене Добровић Бојановић. Заједно са Парком присаједињења, отвореним када и изложба, улаз на нову поставку решен је тако да твори интегралан и самосталан простор уклопљен у амбијент који га окружује.

Подељена у више тематских и хронолошких целина, изложба *Од сна до јаве* обухвата период од краја 16. до друге деценије 20. века, закључно са првим годинама постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и доношењем Видовданског устава. Музејски предмети на поставци потичу углавном из периода касног 19. и раног 20. века и припадају збиркама одељења Музеја присаједињења 1918, Музеја Војводине и различитим приватним колекцијама. Двојезичне текстуалне легенде на српском и енглеском пружају сазнања о кључним историјским догађајима који су обележили живот и борбу српског, али и осталих јужнословенских народа у јужној Угарској. Саставни део изложбе су и уметничка дела естетски усклађена са њеним концептом. Међу њима су радови савремених академских сликара у виду јединствених портрета истакнутих личности Велике народне скупштине, заједно са портретима седам жена посланица, те различите врсте инсталација попут Велике сеобе, градова Војводине, купеа воза и статуе

војника „Гвозденог пука“. С друге стране, савремена технологија и опрема изложбе у виду таблета, монитора и интерактивних табли, има за циљ да посетиоцима омогући приступ додатним информацијама и сазнањима посредством скенираног музеолошког материјала и важне документације, фотографија, филмова, интерактивних анимација и кратких анимираних филмова едукативног карактера, посебно прилагођених млађој публици.

Прва тематска целина обрађује период непосредно пре Велике сеобе под Арсенијем III Чарнојевићем 1690. године, са освртом на улогу српских деспота током 16. века. Пратећи положај и живот Срба у Аустријском царству, њихову борбу за национални опстанак и културни развитак кроз 17, 18. и 19. век, у склопу уводног дела поставке налазе се и оригиналне књиге потписа 10.000 Српкиња из вероисповедних школа против мађаризације посредством спорног Lex Arroyu закона са почетка 20. века.

Представљена и испричана кроз кратку анимацију Сарајевског атентата, ратне фотографије, штампу, одликовања и војне карте, те оружје, опрему и униформу српског војника из Првог светског рата, друга целина завршава пробојем Солунског фронта и преласком прве Армије српске војске, под савезничком директивом, северно од Саве и Дунава. Интерактивна анимација прати кретање сваке појединачне дивизије у ослобађању војвођанских области, приказујући фотографије свечаног дочека српске војске по градовима.

Обнова политичког живота и формирање народних одбора у фокусу су наредног дела поставке. Уз копије оригиналних докумената, прогласа, објава и новинских чланака из новембра 1918. године, документација Одбора за збрињавање ратне сирочади из Босне и Херцеговине изложена је у витринама треће целине.

Аутентична сведочанства о изборима за Велику народну скупштину, као једном од резултата рада народних одбора, смештена су по фиокама стубастих инсталација на чијим се врховима налазе вишеслојни панели градских панорама који дочаравају димензију дубине и простора. Најмлађи посетиоци могу да путују заједно са суботичким народним представницима до Новог Сада седећи у купеу воза док се пред њима приказује анимирани филм вожње железничком пругом. На самом крају четврте целине налазе се свечана женска оглавља различитих националних група јужних Словена, истичући тако чињеницу о женском праву да на изборима за народну скупштину бирају и буду биране по први пут у овом делу Европе, док с друге стране представљају јединство и посебност свих јужнословенских народа.

Централни део изложбе *Од сна до јаве* свакако заузима уље на платну *Велика Народна скупштина* сликара Анастаса Боцарића из двадесетих година 20.

века. Уз њу су и портрети краља Петра I Карађорђевића и регента Александра Карађорђевића. Витрине пете целине садрже важна документа и предмете попут записника са Велике народне скупштине и народних одбора, пуномоћја посланика, пропуснице, писма, разгледнице, фотографије и оригинално звоно чија је звоњава означавала почетак и крај рада скупштине. Заставе савезника из Великог рата, ручно израђени ћилим са мотивима уједињења јужних Словена, претиснуте таксене марке и новац, као и уметничке представе краљевске породице Карађорђевић са почетка 20. века, последњи су предмети пред улазак у галеријски простор поставке.

Са преко двадесет портрета кључних актера Велике народне скупштине чији су рад и залагање, између осталог, допринели остварењу вековног сна о уједињењу, последња целина представља незаобилазну тачку пресецања музејске поставке и уметничког дела, стварајући тако оригиналност и иновативност карактеристичне за изложбу *Од сна до јаве* Музеја Војводине.

Др Љубиша Б. Васиљевић
музејски саветник
Народни музеј Крушевац
ljubisa05@gmail.com

**The Roman Frontier along the River Rhine
The Role of Museums in revitalizing Cultural Landscapes
Renger De Bruin, Astrid Hertog and Roeland
Paardekooper (eds), 2018.
Published by ICOM Netherlands
ISBN: 978-90-828845-0-0**

Национални комитет ИКОМ-а у Холандији приредио је издање посвећено ревитализацији културног пејзажа на делу римског лимеса дуж тока реке Рајне. Посебан нагласак дат је улози и значају музеја у реализацији овог подухвата. Публикација нуди бројне примере који могу бити од користи и на нашим просторима, имајући у виду настојања да целокупна римска граница у Европи буде уврштена на УНЕСКО-ву листу светске баштине.

Границе римског царства (познате и под називом *лимес*) у Великој Британији (Хадријанов зид и Антонинов зид) и делови лимеса у јужној Немачкој уврштени су на УНЕСКО-ву листу светске баштине под заједничким називом „Границе Римског царства”. Део лимеса, познат као доњогермански, номинован је за исту листу од стране Холандије, у сарадњи са немачким савезним државама Северном Рајном-Вестфалијом и Рајном-Палатинатом, са намером да се придружи наведеној целини.

Током припрема за номинацију доњогерманског лимеса спроведене су бројне активности у вези са креирањем новог доживљаја лимеса како на простору Холандије, тако и у широј, светској јавности.

Публикација, штампана на енглеском језику, садржи осам прилога и заснована је на раду међународне сесије одржане у оквиру Генералне конференције

ИКОМ-а у Милану 2016. године. Организација сесије била је поверена Националном комитету ИКОМ-а у Холандији.

У оквиру рада сесије, нагласак је дат на значај музеја као установа у проучавању и презентацији културних пејзажа, искуствима у раду са посетиоцима, туризму и сарадњи са државним органима и локалним самоуправама. Као закључак намеће се схватање да музеји треба да имају водећу улогу у процесу ревитализације културних пејзажа, што представља важан услов при избору локалитета за УНЕСКО-ву листу.

Први чланак у публикацији дело је археолога Дејвида Бриза из Велике Британије (**David J. Breeze, The Roman Frontier in Lower Germany The role of museums in revitalizing historic landscapes**). Текст је посвећен римској граници у провинцији Доњој Германији и улози музеја у ревитализацији културног пејзажа. Након осврта на неке од споменика римске цивилизације, уврштених на списак светске баштине, аутор закључује да би исти статус требало да добије целокупна граница некадашњег Римског царства.

Потом се наглашава разноликост римске границе, уз напомену да су римске армије, где год су биле у могућности, тежиле да допру до самих морских обала као коначног одредишта свог света. На другим местима границе су одређивали природни услови попут река, пустиња или планина. Сваки део границе био је јединствен и на себи карактеристичан начин повезивао се са околним пределом коришћењем адекватних материјала за изградњу. Неке ствари су биле заједничке за све делове границе попут међусобне удаљености парова утврђења или повезаности кастела са речним и морским обалама.

Граница у Доњој Германији је јединствена јер су ту подизана два различита типа утврђења. Највећи део свога тока Рајна протиче кроз данашњу Немачку. У овом делу лимеса биле су стационаране две легије које су штитиле могуће правце упада народа из Барбарикума. Легије су имале испомоћ од мањих, мешовитих јединица, распоређених дуж речног тока, док су коњаничке јединице концентрисане у близини легијских логора.

Делта Рајне, у данашњој Холандији, пружа сасвим другачију слику. Овде су утврђења скромнијих димензија, подизана на мањој раздаљини и директно усмерена на реку. Многа утврђења имају неуобичајену основу, што се тумачи топографијом или недовољним бројем војника. На простору делте била је стационарирана само једна легија.

Аутор наглашава да данас на површини нису видљиви остаци утврђења и пажњу усмерава на могућности којима музеји, као институције, могу да пруже допринос у вези са презентацијом наслеђа са римског лимеса. Истиче се да, за разлику од непокретних налаза саме архитектуре утврђења, покретни нала-

зи откривени унутар њих не могу да буду део списка светске баштине. Зато је потребно истаћи везу између музеја и забележених локалитета. Будући да није могуће вратити експонате на локалитете у њиховом функционалном виду, требало би покушати да се сами локалитети „пренесу” у музеје путем бројних техничких могућности којима данас располажемо. Предлог гласи да се унутар музејских објеката изведу визуелне реконструкције локалитета са којима могу бити повезане рукотворине откривене унутар њих.

Продубљујући идеју, наводи се да музеји поседују капацитет презентације који не пружају сами локалитети. Реч је о укључивању хронологије у процес интерпретације. Наводи се пример скромних римских терми у Берсдену (Шкотска) које имају четири грађевинске фазе. На самом локалитету најчешће се може одабрати само једна фаза за приказивање, док музејски простор пружа веће могућности за презентацију вишеслојних локалитета. Применом савремених техника могуће је приказати развој грађевинских објеката кроз време и њихово прилагођавање различитим историјским околностима.

Даље се наводи још једна могућност за приказивање историјских пејзажа коју поседују музеји као установе и објекти. Данас није могуће оголити модерне градове (у тексту се наводе примери Бона и Утрехта) како био омогућен увид у старије, римске слојеве, али је тај поступак, коришћењем модерних технологија, могуће извести у музејима. На тај начин биће омогућен прегледан увид у развој културног пејзажа током различитих временских епоха.

У наставку текста аутор се осврће на развој идеје о уврштавању римског лимеса на Листу светске културне баштине. Идеја, настала међу неколицином археолога и менаџера у култури, ширила се од иницијалних састанака, преко округлих столова и различитих видова презентација (учешће на симпозијумима, штампање брошура, видео презентације), до међународних пројеката који окупљају више европских земаља. Ова идеја отвара изузетну могућност за повезивање музеја са археолошким локалитетима, што би обезбедило већу препознатљивост и посећеност оба вида презентације културног пејзажа.

Чланак Кристофа Флугела из Немачке (**Christof Flügel, Making the Invisible Visible The Roman Limes in Bavaria**) посвећен је презентацији римског лимеса у данашњој Баварској. Наводи се пример локалитета у Руфенхофену (округ Ансбах), односно римског утврђења и пратећег цивилног насеља. Након што су демографске околности (велика депопулација локалног руралног становништва) створиле могућности и повољну климу за оснивање археолошког музеја на отвореном, приступило се реализацији идеје.

Поред делимичног уређења самог локалитета (чишћење бедема од растиња, што је трајало пуних десет година), подигнута је зграда Лимесеума, првог музеја

посвећеног лимесу у Баварској. Зграда новог музеја постала је архитектонско обележје које је заменило пејзаж као централна атракција. Реч је о кружној грађевини, саграђеној од дрвета и стакла, која се уклапа у окружење.

Као највећи проблем при изради сталне поставке поставио се недостатак довољног броја атрактивних налаза са локалитета који би се уклопили у класичан „музеј са експонатима”, али је он решен концепцијом поставке где се „предео уноси у музеј”. Музејска прича заснована је на интерпретацији резултата добијених истраживањем локалитета, применом геофизичких и лидар метода, што је омогућило виртуелну реконструкцију некадашњег предела.

Поставка прати и причу о римском војнику Децембру, чије је име сачувано путем натписа на шлему. Прича о Децембру приказује однос између Рима, седишта државе, са Руфенхофеном, утврђењем на самом ободу Царства. Реч је о првој успешној примени тзв. *персонализованих њрича* на немачком лимесу, у складу са примерима из Велике Британије.

Текст отвара питање нових водећих тема којима би се бавили музеји посвећени римском периоду. Аутор предлаже две идеје – границу и миграције (додатно актуелизовану тренутном мигрантском кризом која захвата Европу) и топографску ситуацију римских војних грађевинских активности. Уместо закључка, још једном се отвара питање о начину стварања заједничког рама путем кога би се, кроз музејске поставке, израдила концепција која би повезала представљање покретних налаза и културних пејзажа као места њиховог порекла.

Ерик Графштал из Холандије (**Erik Graafstal, Dutch design Recent Reconstructions and References along the Roman Frontier in the Netherlands**) позабавио се питањима примене дизајнерских решења у својој земљи у вези са савременом реконструкцијом на делу римског лимеса у Холандији. На почетку излагања наглашава да су у Холандији остаци римског лимеса били готово непрепознатљиви и да шири јавност није имала увид у њихово постојање и значај.

У оквиру музејског система, римске збирке са лимеса биле су адекватно заступљене у поставкама попут оних у Лајдену, Утрехту и Нијмигену, али још увек недостаје обједињена презентација посвећена овој теми. Скренута је пажња да у Холандији, за разлику од Немачке и Велике Британије, не постоји установа са основним задатком истраживања и презентације лимеса. Ипак, на овом пољу дошло је до промена у новијем периоду. Представљени су модели новог начина презентације локалитета, почев од првог покушаја изведеног у Валкенбургу крајем XX века, преко Утрехта, Вердена, Вехдена... Посебан нагласак стављен је на пример реализације модерне реплике кастела Хоге Верд, изведеног у центру новоподигнутог насеља Лидше Ријн.

У оквиру реконструисаног утврђења зачета је и музејска делатност која садржи три основне компоненте. Локалним и регионалним темама посвећена је изложба под називом *Три хиљаде година рата и животиња* која приказује две паралелне приче посвећене човеку и пределу, уз помоћ достигнућа савремених технологија. Бедеми и куле искоришћени су за модерну презентацију функционисања римског војничког насеља на доњорајнском лимесу. Куле на улазним капијама служе као место излагања покретних налаза откривених приликом актуелних археолошких истраживања. Трећу компоненту чини део посвећен речном бродарству у римским провинцијама.

Аутор закључује да су музеји изузетно значајан чинилац у презентацији доњорајнског (холандског) лимеса кроз три основне теме: разноликост културног пејзажа у делти Рајне, лимес као саобраћајни коридор и научни приступ обраде налаза органског порекла. Коначни циљ представља предочавање чињенице да је, у свести Римљана, река Рајна, као културни пејзаж, представљала еквивалент Хадријановог зида. Будућност презентације лимеса требало би да представља комбинацију искустава стечених унутар затворених музејских објеката и доживљаја које пружају остаци културног пејзажа сачувани на отвореном простору.

Тема прилога Мартина Милера из Немачке (Martin Müller, Colonia Ulpia Traiana The Xanten Archaeological Park and its role in the World Heritage Site Lower German Limes) је римска Колонија Улпија Трајана, односно Археолошки парк у Ксантену и његова улога у презентацији доњогерманског лимеса. Остаци римског града Колонија Улпија Трајана, површине од 73 хектара, налазе су у немачкој покрајини Доња Рајна-Вестфалија, недалеко од данашњег Ксантена.

Римски остаци на локалитету обухватају два легијска логора и цивилно насеље, некрополу у којој доминирају војнички гробови и викус откривен код данашње ксантенске катедрале.

Почев од шездесетих година XX века, констатована је угроженост локалитета савременом градњом и започело се са изналажењем решења питања на који начин се античко наслеђе може сачувати и презентовати јавности. Музеј завичајног типа у Ксантену отворен је 1974. године, за чим је следило и уређење Археолошког парка, три године касније.

Археолошки парк захвата готово целокупну површину римског града и његове луке. У оквиру њега подигнут је и нови музеј, посвећен само римском периоду. Новоподигнути објекат не представља само зграду музеја, него има и намену заштитне конструкције изнад откривених терми, чије димензије прати својом површином.

Музеј римског периода данас има три основна задатка: заштита откривених објеката, истраживање римске колоније и њеног окружења и презентовање римских налаза широј јавности.

Важан задатак представљало је омогућавање посетиоцима да визуелизују изглед некадашњег утврђења, од кога се највећи део и данас налази испод земље. То питање решено је применом различитих метода. Античке улице и грађевине, заједно са портицима, наглашене су савременим стазама. Бедеми и куле утврђења потпуно су реконструисани само на југоисточном углу. На другим местима, траса бедема и куле означени су садњом букових стабала. Ово „обележје” омогућило је посетиоцима јасан увид у димензије и облик локалитета.

Археолошки парк и римски музеј у Ксантену пружају увид у прошлост ових простора све до франачког периода. Комплекс је постао један од најпосећенијих музеја у Немачкој, са којим се годишње упозна више од 600.000 посетилаца. Аутор посебно наглашава значај овог пројекта у ширем контексту уврштавања доњогерманског лимеса на УНЕСКО-ву листу светске културне баштине.

Фредерика ван Уверкерк из Холандије (**Frederike van Ouwkerk, Memoriscapes The Roman Limes, along the River Rhine, a tourist attraction?**) позабавила се питањем рајнског лимеса као туристичке атракције. На почетку, ауторка предочава да се, као „културни пејзаж”, означава област чија специфичност представља резултат акција и интеракција природног и људског фактора.

Наставак текста предочава начине чијом се применом посетиоцима може омогућити да се њихово упознавање са културним наслеђем и историјским причама претвори у јединствено искуство и доживљај. Постоје бројне дефиниције и визије о моделима интерпретације културног наслеђа, али се кристалише да се оне не могу свести само на излагање приповести, него се посетиоцима мора омогућити и истинско разумевање прошлости путем стварања њихове личне повезаности са наслеђем. Срж интерпретације је да обогати искуство посетилаца омогућавајући им да схвате значај посећеног места проналажењем начина да се изложени подаци повежу са данашњим личним животом људи који посете налазиште.

Првобитно, интерпретација наслеђа имала је за циљ да створи поглед у вези са разумевањем потребе за конзервацију и очување наслеђа. Данас је тај поглед много шири и укључује и презентацију „музејских прича” јавности. Може се окаракерисати и као „жива интерпретација између особља музеја/локалитета са посетиоцима”. То укључује многе активности и методе, почев од публикација и изложби, преко интерпретација и демонстрација разних аспеката прошлости, организованих тура са водичем, едукативних радионица, све до позоришних представа и бројних других могућности. Можемо закључити да, без адекватне

интерпретације, локалитети не могу у потпуности да остваре своју улогу као део културне баштине.

Ауторка представља моделе са лимеса који означавају могућности успешне интерпретације прошлости и њено приближавање данашњим схватањима. Као пример издвојен је налаз римске коштане коцкице за игру из Валкенбурга. Наглашено је како један налаз може бити интерпретиран на велики број начина. Поменута коцкица може бити повод за више типова изучавања (римски предмети; значење игара у антици; коштани предмети; типологија коцкица; друштвене игре кроз време; свакодневни живот римских војника; слободно време и доколица у антици; свакодневни живот на простору Холандије у антици; процес израде коцкица...). Сваки поменути тип захтева примену адекватних истраживања.

У наставку излагања, наслеђе се повезује са туристичким потенцијалима, при чему се, у мрежи која обухвата културне пејзаже, локалне заједнице, туристичке организације, смештајне капацитете и др., значајна улога додељује музејима, као центрима који могу у јединственој мрежу повезати све наведене чиниоце.

Тамар Лене из Холандије и Томас Отен из Немачке (**Tamar Leene and Thomas Otten, World Heritage Nomination Frontiers of the Roman Empire**) представљају процес номинације граница римског царства за уврштавање на Листу светске баштине. Предочена су искуства пута који је пратио прихватање апликације дела лимеса на простору римске Доње Германије, а коју су заједно поднеле Немачка и Холандија. Пружен је поглед на сарадњу бројних чинилаца који су, удружено, изнели целокупан процес номинације. Посебно је наглашена улога музеја у вези са презентацијом светске културне баштине.

Као закључак наводи се да су приказани радови презентовани на сесији организованој у оквиру Конференције ИКОМ-а, одржане у Милану 2016. године. Кроз студије случаја везане за део римског лимеса дуж тока Рајне, приказана је кључна улога музеја у промовисању културног пејзажа, сада званично дела светског културног наслеђа. Чињење римског лимеса видљивим како за мештане, тако и туристе (постојеће и потенцијалне), представља велики изазов за музеје.

Премошћавање свести о римском лимесу, од готово непознате чињенице до својеврсног брэнда, представљало је изузетан подухват. Већ је наглашена кључна улога музеја у овом процесу, чија комплексност доводи до различитих начина презентација. Видови презентације одвијају се у оквиру класичних музејских објеката на самим локалитетима (посвећених римском периоду), преко (ре)конструкција у археолошким музејима на отвореном, до излагања збирки у свим другим адекватним просторима.

Музеји, као установе, први су организовали и спровели археолошка истраживања на простору рајнског лимеса. У складу са својим капацитетима, они су

кадри да повежу откривене налазе са локалитетима и целокупном представом о Римском царству. Дуж доњорајнског лимеса, музеји имају функцију незаобилазног учесника у едукацији, интерпретацији и популаризацији културног наслеђа, првенствено оног дела који се и даље скрива испод наслага земље. Музеји поседују могућност да предоче вишеслојну прошлост налазишта у окружењу. Неки од њих су интегрисани у саме локалитете и имају функцију својеврсног моста са околним културним пејзажом, чиме се комбинује утисак који пружају унутрашње информације и спољно искуство.

Све наведено има велики удео у процесу формирања свести о значају који, у данашњем времену, има свест о наслеђу некадашњег римског лимеса. Кроз овај процес локално становништво стиче дубљу свест о својој постојбини и креира јачи завичајни идентитет, док туризам, поред своје културне димензије, доноси и економски бољитак за регион који пружа новооткривене атракције. Подвлачи мо значај који музеји, првенствено локални, имају у наративу и приближавању хронолошки удаљеног наслеђа одређених простора.

Представљена публикација садржи значајне прилоге и предочава драгоцену искуства која се могу применити у музејској пракси. Наведени примери не морају да буду инспиративни само за установе које су лоциране у близини лимеса или посвећене само археологији, већ могу да понуде смернице за обогаћивање понуде и садржаја у вези са бројним делатностима у савременој музеологији. Са друге стране, реч је о збиру активности и идеја који значајно оснажују замисли и тежњу да ће целокупан европски лимес некадашњег Римског царства, као целина, пронаћи своје заслужено место на УНЕСКО-ој листи светске културне баштине. Наравно, у оквиру лимеса као дела светске културне баштине, веома значајан сегмент представљаће велики део римске границе који се пружа у оквиру територије данашње Србије.

The Roman Frontier along the River Rhine

The Role of Museums in revitalizing Cultural Landscapes

Renger de Bruin, Astrid Hertog & Roeland Paardekooper (eds), 2018

ICOM International
Council of
Museums
Netherlands

Др Љубиша Б. Васиљевић
музејски саветник
Народни музеј Крушевац
ljubisa05@gmail.com

НАГРАДА „МИХАИЛО ВАЛТРОВИЋ” МУЗЕЈСКОГ ДРУШТВА СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ 2001-2015.

(Александра Савић, *Награда „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије у периоду 2001-2015. године*, Музејско друштво Србије, Београд 2016. године, ISBN 978-86-908131-7-9)

Публикација *Награда „Михаило Валтровић” Музејског друштва Србије у периоду 2001-2015. године* презентује податке о признању које се додељује од обнове рада Музејског друштва Србије. Награда носи име Михаила Валтровића, утемељивача српске музеологије и археологије. Књигу је приредила Александра Савић, музејски саветник у Природњачком музеју.

Награда се додељује музејским радницима и музејима за посебан допринос унапређивању и развијању музејске делатности и то у три категорије: **за животно дело – истакнутом појединцу** за укупан допринос унапређивању и развијању музејске делатности, односно музеографије и музеологије, као и заштити музејских предмета од уметничког, историјског или културног значаја; **институцији** за изузетне резултате постигнуте током претходне године који по стручном и/или научном значају на пољу очувања, тумачења и презентације културних добара представљају истакнути допринос развоју културе у Србији и **појединцу или ауторском тиму** за изузетне резултате у стручном и/или научном раду на очувању, тумачењу и презентацији културних добара постигнуте током претходне године који по значају представљају истакнути допринос развоју културе у Србији.

Публикација отпочиње детаљном биографијом Михаила Валтровића, а потом се представљају рад и организација Музејског друштва Србије, почев од обнове његовог рада 8. новембра 2001. године. Заједно са обнављањем рада Друштва, поново је установљено додељивање награде „Михаило Валтровић” (раније ју је додељивала Заједница музеја Србије, закључно са 1987. годином). Награда је први пут додељена 2004. (за резултате остварене од 2001. до 2003. године), након чега се лауреати одређују на основу резултата остварених током претходне године. На самом крају набројани су сви добитници признања у периоду који представља тему публикације. Свако наведено признање пропраћено је образложењем награђеног достигнућа. Текст побројава чланове свих Комисија за доделу награда и признања и наводи место и датум доделе признања.

Као илустрацију значаја овог издања, навешћемо речи др Душице Бојић, једног од рецензентата (уз др Драгу Његована): „Публикације је својеврсни подсетник на значајне изложбе, појединце и музеје у Србији, који су својим преданим радом учинили да музејска делатност и музеологија досегну значајан ниво. Ауторка Александра Савић се потрудила да, поред исцрпне биографије Михаила Валтровића, чија је плакета симбол ове награде, прикупи све текстове и фотографије од 2001. године и, у облику сажете форме, информисе колеге, али и разноврсну публику о значају рада музејских радника, разноврсности изложби које се у Србији приређују и достигнућима које постижу музеји у оквиру своје делатности.”

Реч је, дакле, о драгоцености публикацији у којој су сачувани значајни подаци у вези са стремљењима и достигнућима у националној музеологији током првих година трећег миленијума.

Кристина З. Јоргић Степановић
Универзитет у Новом Саду, АЦИМСИ
kjorgic@gmail.com

ИЗЛАГАЊЕ ЛУДИЛА У МУЗЕЈИМА: ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПСИХИЈАТРИЈЕ КРОЗ ЗБИРКЕ И ИЗЛОЖБЕ¹

Књига ауторки Катарине Колеборн (Catherine Coleborne) и Доли Мекинон (Dolly Mackinnon), иако непреведена на српски језик, међу музеолозима и предавачима музејских студија (museum studies) изазвала је велику пажњу. *Излагање лудила у музејима: представљање психијатрије кроз збирке и изложбе* предочава допринос дванаест аутора и ауторки познавању психијатријских збирки и изложби, будући да је у прошлости доста истраживана историја саме психијатрије, али не и начин њеног представљања у музејима (Coleborne and Mackinnon 2011: 3). Ово је добродошла допуна све бројнијој литератури која проучава музејску праксу у односу на колекције састављене у медицинске сврхе. У многим деловима света у последње две деценије дошло је до поновне процене такве праксе како би се узели у обзир приступи и идеје проистекле из студија о инвалидности, с тим да је један од примарних циљева повећавање могућности особама са инвалидитетом да приступе музејима и њиховим садржајима. У фокусу књиге су искуства психијатријских стручњака, док су мишљења пацијената, њихових породица, другог медицинског или помоћног особља остала изван наратива овог истраживања. Према тврдњи самих ауторки, књига се појављује у кључном тренутку, јер „никада раније књига о ризицима и циљевима психијатријских изложби није била толико потребна и погодна” (Coleborne and Mackinnon 2011: 9).

1 Coleborne, C. and Mackinnon, D. 2011 *Exhibiting Madness in Museums: Remembering Psychiatry Through Collections and Display*. New York & London: Routledge.

Издавање лудила у музејима нуди компаративну историју независних и институционалних колекција психијатријских објеката у Аустралији, Новом Зеланду, Канади и Уједињеном Краљевству. Водећи научници на терену представили су резултате својих истраживања како колекционара збирки и њиховог садржаја, тако и реакције на изложбе из *историје лудила*. Третирајући пацијенте различитих психијатријских установа као хомогену групу, обележену од стране медицинских стручњака као *оболели*, предмети које је ова група користила у свакодневним животним ситуацијама одувек су, према ауторкама, биле предмет знатижеље, посматрања и прикупљања (Coleborne and Mackinnon 2011: 8). Ауторке највише проблематизују саме музејске поставке и изложбе, будући да су веома ретке сталне поставке из области психијатрије, док се највећи број потенцијалних музеалија налази у приватним колекцијама.

Подељена у три целине, књига садржи 13 стручних радова. У првом делу названом *Начини ојачања и њредстављања психијатрије у музејима* (*Ways of Seeing and Remembering Psychiatry in the Museums*) налазе се четири рада, међу којима се посебно истиче истраживање Нурин Вајс (Nurin Veis), дугогодишње кустоскиње у Викторија музеју у Аустралији, која је музејску праксу усавршавала у области људске биологије и медицине. Њен рад *Етика издавања психијатријских експоната* (*The Ethics of Exhibiting Psychiatric Materials*), који се бави етиком у приказивању психијатријских музејских експоната у поменутом музеју, представља праву филозофску расправу кроз коју се испитује важност улоге музеја у етичком приказивању медицинских и психијатријских предмета и/или збирки, уз представљање различитих реакција посетилаца на овакву врсту експоната (Coleborne and Mackinnon 2011: 48-64). Други део књиге, *Материјална култура и сећања на лудило* (*Material Culture and Memories of Madness*), испитује узроке неистражености психијатријских болница у главним историографским токовима, као и само памћење ових установа. Рад *Велика неправда: ментална болница и њремештање места сећања* (*A Grave Injustice: the Mental Hospital and Shifting Sites of Memory*) аутора Натана Флиса (Nathan Flis) и Дејвида Рајта (David Wright) у тематском смислу не припада овој целини, али поставља потпуно ново истраживачко питање: колико се тренд историзирања менталне болнице доводи у везу са понашањем и радњама које се обављају на гробљима (Coleborne and Mackinnon 2011: 102). Трећи и последњи део књиге под називом *Тела и фрагменти* (*Bodies and Fragments*) бави се процесом прикупљања будућих музеалија из психијатријских болница. Хелен Мекдоналд (Helen MacDonald) у раду *У интересу науке: прикупљање лешева из психијатријских болница* (*In the Interest of Science: Gathering Corpses from Lunatic Asylum*) објашњава поступак прибављања тела умрлих пацијената из различитих установа за ментално

оболеле која се касније користе у сврхе медицинских истраживања. Нажалост, у овом делу књиге не добија се одговор да ли неке од музеалија припадају управо преминулим пацијентима и како су доспеле у музеје (Coleborne and Mackinnon 2011: 139-160).

Како стручној тако и широј јавности као најупечатљивији део књиге остаће приказ изложбе *Сећање на Гудну (Remembering Goodna)*. Приказујући тешку и сложену историју једне психијатријске установе у Квисленду (Аустралија), у фокусу изложбе су приче о хиљадама обичних живота и личних судбина *малих* људи (Coleborne and Mackinnon 2011: 116-138). Током стопедесетогодишње историје Гудне камере или нису постојале или нису биле дозвољене, тако да су лични записи били једини начин да се реконструише рад ове установе. Изложба реализована у знак почаст људима који су у неком моменту били лечени у Гудни наишла је на оштре критике и отворила многобројне стручне полемике што је, према мишљењу ауторки, још једном показало неспремност стручне и шире јавности да се приближи осетљивим садржајима, као што је историја лудила и других менталних обољења.

Ова збирка радова из методолошки различитих приступа разматра начин на који су збирке предмета некадашњих психијатријских установа играле улогу у конструкцијама њене историје. Ауторке су селекцијом радова успеле да историзирају сам чин прикупљања, али и представе најважније етичке проблеме који произилазе из припреме изложби, чиме се кустосима дају основне смернице из актуелне музејске теорије. Књига показује да ова област проучавања нуди велики потенцијал не само за даља истраживања, већ и за решавање питања са практичном применом од великог значаја за савремену музејску праксу.

Светлана М. Чековић
музејски саветник
Музеј „Рас”, Нови Пазар
svetlanacekovic@gmail.com

Драгица Премовић Алексић **ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ СТАРЕ РАШКЕ** **Музеј „Рас”, Нови Пазар, 2015.**

Сећање на колеџиницу Драгицу Премовић Алексић

Књига *Цркве и манастири Старе Рашке* представља обиман и значајан подухват вредан пажње. Овај захтевни задатак, истовремено искрен и добронамеран, показао је спремност археолога и музејског саветника Драгице Премовић Алексић да након дугогодишњег теренског истраживања и прикупљених релевантних података напише поуздан историјат споменика Старе Рашке као јединственог културно-историјског простора. Степен проучености појединих споменика или њихових целина, адекватан је обиљу споменичког фонда и разноврсности очуваних и мање очуваних објеката.

Књига је конципирана као двојезично издање (целокупни текст тече паралелно на српском и енглеском језику), штампана у меком повезу на квалитетном папиру, обима 269 страна, формата 23x21 цм. Основну композициону структуру књиге чини целина подељена на више поглавља: *Увод, Активне цркве и манастири, Цркве у рушевинама – истражене, Значајније – неистражене цркве и Новойодићуше цркве.*

У уводном делу књиге Драгица Премовић Алексић је, поред кратког географског положаја обрађене територије, дала детаљнији историјски осврт на појаву хришћанства и црквеног градитељства на овом подручју. Обрађена је црквена организација простора, почев од рановизантијског периода, преко средњег века, па до османског периода. Посебно су драгоцени подаци, којих је у коришћеној литератури било највише, о положају српске цркве током османске

власти. Наведене су и овлаш обрађене и најстарије цркве, почев од цркве из 5. века у Новопазарској Бањи, преко византијских базилика шестог века у Попама, Златном камену, Трговишту, Шарском кршу и Новопазарској Бањи, до цркава 9-10. века на градинама у Постоњу и Врсеницама.

У поглављу *Активне цркве и манастири*, кроз богат преглед фотографија, архитектонских планова и цртежа, ауторка говори о манастирима и црквама на подручју Старе Рашке, смештајући их у историјски, архитектонски и уметнички оквир. Није ту само прича о владарским храмовима, чију су изградњу финансирали Немањићи, а градили их и украшавали најбољи уметници и архитекте, већ и мало позната прича о каменим црквицама које је народ сам зидао или обнављао за време османске окупације.

Немањиће задужбине Петрова црква, Ђурђеви Ступови и Сопоћани су због своје историјске, уметничке и естетске вредности одлуком Унеска 1979. године уврштене на Листу споменика културно-уметничке баштине човечанства. У овом поглављу обрађени су и манастири Куманица и Црна Река и цркве Св. Никола у Штитарима, Св. Петар и Павле у Попама, Лазарица у Пурђу, Св. Марина у Доиновићима, Св. Димитрије у Митровој Реци, Св. Богородица у Ковачеву, Св. Никола у Кузмичеву, Св. Тројица у Струмцима, Црквисте - Ђелије у Паљеву, Св. Никола у Новом Пазару, Св. врачеве Козма и Дамјан у Свиланову, Вазнесење Христово у Штављу, Св. Петар и Павле у Сјеници, Св. Ђорђе у Лопижама и Црквина у Захумском.

У поглављу *Цркве у рушевинама – истражене* реч је о истраженим остацима цркава насталих у широком временском распону од краја 11. до 17. века. Међу њима су најстарији пећински манастир Св. Михаила у Расу и Саборна црква у Дежеви. Манастирски комплекс са црквом Св. Варваре у Лукоцреву био је у време османске власти митрополитско седиште. Обрађено је и пет цркава средњовековног Трговишта, као и манастирски комплекс на локалитету Црквина у Тутину, цркве у Пожеги, Петрови, Напрељу, Латинска црква у Постоњу, црква Стеве Васојевића на Радишића брду, Црква у Митрови и остаци цркава-брвнара у Вапи и Врсеницама.

Поглавље *Значајне – неистражене цркве* обухвата цркве из периода од 16. до 18. века. Неке од њих очуване су у знатној мери: Црквина у Црчеву, Св. Ђорђе у Дујкама, Микулина у Трнавцима, на сеоском гробљу у Одојевићу, Пископовцима, Грубетићу, Рибарићу, Црквина у сјеничком Гошеву.

Обрађене су и „цркве” чије је зидове народ само маркирао већим надгробним споменицима, попут цркава у Тврђеви, Доњим Штитарима, Грацу и Бекови. Нису изостављени ни незнатни остаци цркава које се могу сместити у одређени историјски контекст и за које се претпоставља да припадају средњовековном

градитељству. Цркве овог периода су ниске и мале, многе укопане у земљу, а углавном их је подизао српски народ за време османлијске власти. Наслеђе из тог периода показало се неуништивим и било је снажан ослонац српској цркви у време османлијске власти.

Поглавље *Новоодигнуте цркве* обухвата цркве настале током друге половине 20. века, најчешће поред старих српских гробаља, подигнуте у Копривници, Избицама, Дежеви, Шароњама, Тушимљи, Брњици, Врсеницама, Буђеу, Барама, Попама код Тутина. Новоподигнутих цркава је, нажалост, мало, али и оне доприносе очувању и афирмацији националног идентитета српског народа на простору Рашке области.

Текст прати добар одабир литературе, а обогаћен је обиљем фотографија, планова, цртежа, док се на крају књиге налази карта са уцртаним положајем обрађених цркава и манастира. Основно полазиште и идеја књиге била је да се на једном месту евидентирају, опишу, осветле и научно афирмишу репрезентативне културно-уметничке вредности, као и онај део културног наслеђа који није упадљив и не поседује изузетна уметничка својства, али који је, током протеклог периода, остајао на периферији стручних и научних интересовања. Објављивање ове књиге допринело је да читав низ споменика, насталих у времену турске окупације, постане доступан стручној, научној и културној јавности. На овај начин добар део овог наслеђа извучен је из анонимности и надамо се да ће постати предмет озбиљнијег научног проучавања.

МУЗЕЈСКО ДРУШТВО СРБИЈЕ
SERBIAN MUSEUM ASSOCIATION

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069

МУЗЕЈИ = Museums / главни и одговорни уредник Гордана
Пајић. - 1948, бр. 1-1965, бр. 18; н.с., 2008, бр. 1- . - Београд :
Музејско друштво Србије, 1948-1965; 2008-
(Чачак : Атеље Јуреш). - 24 cm

Двогодишње.

ISSN 1821-0694 = Музеји

COBISS.SR-ID 51173132

ISSN 1821-0694